

ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΙΑΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ - ΟΙΚΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΜΕΛΕΤΗ

**ΘΕΜΑ : ΤΑ ΟΙΚΟΣΥΣΤΗΜΑΤΑ, ΟΙ ΗΠΙΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ Η ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΣΤΟ ΝΟΜΟ ΓΡΕΒΕΝΩΝ**

**ΥΠΕΥΘΥΝΕΣ : ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΟΥ ΟΛΓΑ
ΣΕΪΤΑΡΙΔΟΥ ΑΓΑΠΗ**

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ : ΛΕΚΤΟΡΑΣ Κ. Π. ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ
ΜΕΛΗ : ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ Κ. Δ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ
ΛΕΚΤΟΡΑΣ Ε. ΘΕΩΔΩΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΘΗΝΑ 2002

ΠΤΥ
ΑΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στα πλαίσια της φοίτησής μας στο Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, και συγκεκριμένα στο Τμήμα Οικιακής Οικονομίας και Οικολογίας, εκπονήθηκε η εν λόγω πτυχιακή μελέτη με θέμα «Τα οικοσυστήματα, οι Ήπιες Μορφές Τουρισμού και η Βιώσιμη Ανάπτυξη στο Νομό Γρεβενών».

Στην επιλογή του θέματος αυτού συνέβαλε το γεγονός ότι ο Νομός Γρεβενών είναι μια περιοχή απαράμιλλου φυσικού κάλλους και πολιτισμικού πλούτου, παραμένει όμως μια από τις πλέον υποβαθμισμένες της χώρας. Η ιδιαιτερότητα των οικοσυστημάτων της και η ανάπτυξη του Εναλλακτικού Τουρισμού είναι δυνατόν μέσω κατάλληλου- προσεκτικού σχεδιασμού, να οδηγήσει σε αναβάθμιση της περιοχής στα πλαίσια μιας αειφόρου ανάπτυξης.

Θα αποτελούσε σημαντική παράληψη να μην εκφράσουμε τις θερμές ευχαριστίες μας σε όλους εκείνους που μας βοήθησαν ουσιαστικά στη διάρκεια της μελέτης μας. Πολύτιμη υπήρξε η αρωγή της υπεύθυνης, για τη μελέτη, τριμελούς επιτροπής, η οποία απαρτίζεται από τον επιβλέποντα Λέκτορα Κοσμά Π. Παυλόπουλο, τη Λέκτορα Ε. Θεωδοροπούλου και τον Καθηγητή Κωνσταντίνο Δ. Αποστολόπουλο. Σημαντική υπήρξε και η βοήθεια του Ευστάθιου Αναστασιάδη, ο οποίος συνέβαλε στην συλλογή του απαραίτητου υλικού για την πραγματοποίηση της εν λόγω εργασίας. Τέλος, ιδιαίτερες ευχαριστίες θέλουμε να εκφράσουμε στους υπαλλήλους της Διεύθυνσης Γεωργίας, του Δασαρχείου και της Νομαρχίας Νομού Γρεβενών.

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1

Α΄ ΜΕΡΟΣ : ΓΕΝΙΚΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΤΑ ΟΙΚΟΣΥΣΤΗΜΑΤΑ

1.0 ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ.....	3
1.1 ΔΟΜΗ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ.....	5
1.2 ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΟΙΚΟΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ.....	6

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΗΠΙΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

2.0 ΓΕΝΙΚΑ.....	8
2.1 ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	10
2.1.α. Η έννοια του Αγροτουρισμού	10
2.1.β. Επιδράσεις του Αγροτουρισμού στην τοπική κοινωνία.....	11
2.1.γ. Η ανάπτυξη του Αγροτουρισμού στην Ελλάδα.....	14
2.1.δ. Αγροτουριστικά προγράμματα.....	15
2.2 ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ.....	16

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

3.0 ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.....	18
3.1 ΟΙΚΟΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑ.....	20
3.2 ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΗΠΙΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ.....	21
3.2.α Συμβολή των Ήπιων Μορφών Τουρισμού στην Βιώσιμη Ανάπτυξη.....	21
3.2.β. Agenda 21.....	22

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΓΕΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΓΡΕΒΕΝΩΝ

4.0 ΓΕΝΙΚΑ.....	24
4.1 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ.....	25
4.2 Η ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΣΤΟ ΝΟΜΟ.....	26
4.3 ΧΡΗΣΕΙΣ ΓΗΣ.....	27
4.3.α Η κατανομή των χρήσεων γης.....	27
4.3.β Κατοικία – δόμηση.....	28
4.4 ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΖΟΜΕΝΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΕΠΟΜΕΝΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ.....	29
4.5 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	32

**Β' ΜΕΡΟΣ : ΤΑ ΟΙΚΟΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΣΤΟ
ΝΟΜΟ ΓΡΕΒΕΝΩΝ**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΕΘΝΙΚΟΣ ΔΡΥΜΟΣ ΠΙΝΔΟΥ(ΒΑΛΙΑ ΚΑΛΑΝΤΑ)

5.0 ΓΕΝΙΚΑ.....	33
5.1 ΕΝΝΟΙΑ ΕΘΝΙΚΟΥ ΔΡΥΜΟΥ.....	34
5.2 ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΘΕΣΗ.....	34
5.3 ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΚΟ ΚΑΙ ΝΟΜΙΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ.....	35
5.4 ΟΡΟΣΕΙΡΑ ΠΙΝΔΟΥ.....	36
5.5 ΑΒΙΟΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ.....	35
5.5.α Γεωλογία και ανάγλυφο.....	36
5.5.β Κλίμα και Βιοκλίμα	37
5.5.γ Έδαφος.....	37
5.6 ΒΙΟΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ.....	38
5.6.α Χλωρίδα και μυκοχλωρίδα.....	39

5.6.β Πανίδα.....	39
5.6.δ Κρίσιμοι παράμετροι του βιότοπου για την πανίδα.....	41
5.7 ΙΔΙΑΙΤΕΡΕΣ ΑΞΙΕΣ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΟΥ ΔΡΥΜΟΥ.....	41
5.7.α Σπάνιοι και Κινδυνεύοντες βιότοποι στην περιοχή του Δρυμού.....	41
5.7.β Τουριστική Πολιτική.....	42
5.7.γ Μέτρα και περιορισμοί για την τουριστική χρήση της περιοχής.....	43

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΕΡΓΑ ΥΠΟΔΟΜΗΣ ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

6.0 ΟΔΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ.....	45
6.1 ΛΟΙΠΑ ΕΡΓΑ ΥΠΟΔΟΜΗΣ.....	45
6.2 ΖΩΝΟΠΟΙΗΣΗ	47
6.3 ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΕΣ ΧΡΗΣΕΙΣ ΓΗΣ ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ.....	47
6.4 ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΧΡΗΣΕΩΝ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ.....	48
6.4.α Δασοπονία.....	48
6.4.β Κτηνοτροφία.....	50
6.4.γ Θήρα.....	52
6.4.δ Τουρισμός – Αναψυχή.....	52

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: ΕΓΝΑΤΙΑ ΟΔΟΣ

7.0 ΕΝΑ ΘΗΡΙΩΔΕΣ ΕΡΓΟ, ΕΞΕΧΟΥΣΑΣ ΣΗΜΑΣΙΑΣ.....	53
7.1 ΟΔΙΚΑ ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ.....	55
7.2 ΕΓΝΑΤΙΑ ΟΔΟΣ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ.....	56
7.3 ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΔΙΕΚΠΕΡΑΙΩΣΗΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ.....	58
7.4 ΕΠΙΤΑΚΤΙΚΗ Η ΕΞΕΥΡΕΣΗ ΤΟΥ ΜΟΔΟΥΣ VIVENDI.....	59

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8: ΠΟΤΑΜΟΣ ΒΕΝΕΤΙΚΟΣ

8.0 Η ΑΝΑΓΚΗ ΓΙΑ ΕΙΔΙΚΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ.....	61
8.1 Η ΑΝΑΓΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ.....	62
8.2 ΖΩΝΕΣ ΒΛΑΣΤΗΣΗΣ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΕΡΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ.....	63
8.3 ΒΛΑΣΤΗΣΗ.....	63
8.3.α Μυκοχλωρίδα.....	66
8.4 ΔΑΣΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ.....	66
8.5 ΠΑΝΙΔΑ.....	67
8.6 ΘΗΛΑΣΤΙΚΑ.....	68
8.6.α Εντομοφάγα.....	68
8.6.β Λαγόμορφα.....	69
8.6.γ Τρωκτικά.....	69
8.6.δ Σαρκοφάγα.....	69
8.6.στ Αρτιοδάκτυλα	75
8.7 ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΑ ΚΑΙ ΑΠΕΛΟΟΥΜΕΝΑ ΕΙΔΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ.....	75
8.7.α Ορνιθοπανίδα.....	75
8.7.β Αμφίβια και ερπετά.....	76
8.7.γ Ιχθυοπανίδα.....	77
8.8 ΧΡΗΣΕΙΣ ΓΗΣ.....	79
8.8.α Κατηγορίες χρήσεων γης.....	79
8.8.β Θεσμοθετημένες χρήσεις.....	80

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ Β΄ ΜΕΡΟΥΣ

9.0 ΤΑ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΤΕΡΑ ΟΙΚΟΣΥΣΤΗΜΑΤΑ.....	82
9.1 ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ.....	84

Γ΄ ΜΕΡΟΣ: ΟΙ ΗΠΙΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΟ ΝΟΜΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10: ΟΙ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΗΠΙΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

10.0 ΓΕΝΙΚΑ.....	86
10.1 ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.....	88
10.2 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΣΤΟΝ ΝΟΜΟ.....	89
10.3 ΖΩΝΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΟΝ ΝΟΜΟ.....	90
10.4 ΠΕΡΙΟΡΙΣΤΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.....	91
10.5 ΤΟ ΚΟΙΝΟΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΣΤΗΡΙΞΗΣ.....	92
10.6 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	95

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11: ΕΡΕΥΝΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟ ΤΟΥΡΙΣΜΟ ΣΤΟΝ ΝΟΜΟ ΓΡΕΒΕΝΩΝ

11.0 ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	97
11.1 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ.....	98
11.2 ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ.....	98
11.3 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ.....	100
10.3.α Δημογραφικά στοιχεία.....	100

10.3.β Ειδικές ερωτήσεις.....	105
11.4 ΣΥΣΧΕΤΙΣΕΙΣ.....	120
11.5 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ.....	138
10.5.α Δημογραφικά στοιχεία.....	138
10.5.β Ειδικές ερωτήσεις.....	138
11.6 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	140

Δ΄ ΜΕΡΟΣ: ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ- ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ- ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.....	145

II. ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ.....	152

III. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	153

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α΄ : ΧΑΡΤΕΣ.....	156

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β΄ : ΕΙΚΟΝΕΣ.....	164

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ΄ : ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ.....	179

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Δ΄ : ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ- ΜΝΗΜΕΙΑ.....	189

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ε΄ : ΑΙΤΗΣΗ ΓΙΑ ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ LEADER II.....	192

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σκοπός της μελέτης είναι να αναλυθεί η υφιστάμενη κατάσταση σε ό,τι αφορά στα οικοσυστήματα του Νομού Γρεβενών και την ανάπτυξη των Ήπιων Μορφών Τουρισμού, καθώς και να διερευνηθούν οι δυνατότητες περαιτέρω εξέλιξης, με έμφαση σε αυτές τις παραμέτρους στα πλαίσια της Βιώσιμης Ανάπτυξης. Είναι γενικά παραδεκτό ότι ο τοπικός-περιφερειακός προγραμματισμός στην Ελλάδα δεν είναι οργανωμένος και σωστά σχεδιασμένος ώστε να επιφέρει τα αναμενόμενα, γεγονός που διαφαίνεται ιδιαίτερα στο Νομό Γρεβενών. Η κατάσταση αυτή είναι δυνατό να αλλάξει με αξιοποίηση του φυσικού πλούτου της περιοχής η οποία, σε συνδυασμό με την πολιτιστική της κληρονομιά θα αποτελέσουν σημαντικά εφόδια για την ανάπτυξη των Ήπιων Μορφών Τουρισμού στην περιοχή. Συνεπώς σκοπός της μελέτης είναι να εξεταστεί υπό ποιες προϋποθέσεις η εν λόγω τουριστική δραστηριότητα μπορεί να εξασφαλίσει την ορθολογική χρήση των φυσικών, αγροτικών και πολιτισμικών πόρων, έτσι ώστε να βρίσκεται η περιοχή στα πλαίσια της αειφόρου ανάπτυξης.

Επιμέρους στόχοι της μελέτης είναι η σκιαγράφηση του Νομού Γρεβενών με στοιχεία που αφορούν την απασχόληση, τον πληθυσμό, τα οικονομικά στοιχεία, τις χρήσεις γης και τα υφιστάμενα και προγραμματισμένα έργα υποδομής, καθώς και τα αναμενόμενα μειονεκτήματα και πλεονεκτήματα για το Νομό. Στα πλαίσια της προσπάθειας καταγραφής του φυσικού πλούτου και της αναγκαιότητας της διατήρησής τους παρατίθενται τα βιοτικά και αβιοτικά στοιχεία των σημαντικότερων οικοσυστημάτων της περιοχής. Επιπρόσθετα εξετάστηκε η υφιστάμενη ανάπτυξη των Ήπιων Μορφών Τουρισμού στην περιοχή τονίζοντας τις δυνατότητες για περαιτέρω ανέλιξη και τους παράγοντες που αποτελούν τροχοπέδη αυτής.

Η εργασία είναι διαρθρωμένη σε τέσσερα μέρη. Το πρώτο μέρος είναι θεωρητικό και σκοπός του είναι να αναλυθούν οι βασικές έννοιες της μελέτης, όπως το οικοσύστημα, οι Ήπιες Μορφές τουρισμού και η Βιώσιμη ανάπτυξη. Κάθε μια από τις παραπάνω έννοιες τιτλοφορούν αντίστοιχα το πρώτο, δεύτερο και τρίτο κεφάλαιο. Το τέταρτο κεφάλαιο επικεντρώνεται στο Νομό Γρεβενών, με σκοπό να σκιαγραφηθεί η υφιστάμενη κατάσταση με στοιχεία σχετικά με τον πληθυσμό, την απασχόληση, την οικονομία, τις χρήσεις γης και τα έργα υποδομής.

Το δεύτερο μέρος αφορά στα οικοσυστήματα του Νομού, με έμφαση στα βιοτικά, αβιοτικά στοιχεία, καθώς και στις επιδράσεις από την ανθρώπινη δραστηριότητα. Το πέμπτο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στον Εθνικό Δρυμό Πίνδου και το έκτο ασχολείται με τα έργα υποδομής στη συγκεκριμένη περιοχή. Το έβδομο κεφάλαιο εξετάζει τις προοπτικές ενός σημαντικού προγραμματιζόμενου έργου, της Εγνατίας Οδού, το οποίο δεν πρόκειται να επηρεάσει μόνο το Νομό Γρεβενών αλλά και ολόκληρη τη χώρα. Το επόμενο κεφάλαιο ασχολείται με ένα από τους σημαντικότερους ποταμούς του Νομού, το Βενέτικο και την περιβάλλουσα περιοχή. Μετά το τέλος του Β' μέρους, παρατίθενται τα γενικά συμπεράσματα απ' αυτό, στο ένατο κεφάλαιο.

Στο τρίτο μέρος της εργασίας να εξετάζεται κατά πόσο οι Ήπιες Μορφές Τουρισμού συμβάλλουν στη Βιώσιμη Ανάπτυξη της περιοχής. Συγκεκριμένα, το δέκατο κεφάλαιο παρουσιάζει τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα του Νομού και εξετάζει τους λόγους για τους οποίους η ανάπτυξη των Ήπιων Μορφών Τουρισμού στην περιοχή δεν είναι αντίστοιχη των δυνατοτήτων που υπάρχουν. Το τρίτο μέρος κλείνει με την έρευνα που πραγματοποιήθηκε, έτσι ώστε να εξεταστεί κατά πόσο ο Ήπιος Τουρισμός αναδεικνύει τον φυσικό και πολιτιστικό πλούτο της περιοχής και ενισχύει την τοπική οικονομία.

Η μελέτη κλείνει με τα γενικά συμπεράσματα σε ότι αφορά τη βιωσιμότητα των οικοσυστημάτων του Νομού και τη συμβολή των Ήπιων Μορφών Τουρισμού στην αειφορική του ανάπτυξη. Τέλος γίνονται προτάσεις για την περαιτέρω εξέλιξη και αξιοποίηση των δυνατοτήτων της περιοχής, πάντοτε στα πλαίσια της βιωσιμότητας.

Α΄ ΜΕΡΟΣ: ΓΕΝΙΚΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 **ΤΑ ΟΙΚΟΣΥΣΤΗΜΑΤΑ**

1.0 ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Η ζωή στη Γη είναι κατανεμημένη σε ενότητες, οι οποίες χαρακτηρίζονται από ιδιαίτερη δομή και λειτουργικότητα. Οι ενότητες αυτές αποτελούν λειτουργικά συστήματα όπου αλληλεξαρτώνται τα βιοτικά και αβιοτικά συστατικά τους. Με την έννοια “σύστημα”, αποδίδεται το σύνολο των πραγμάτων ή συμβάντων που βρίσκονται σε κατάσταση αλληλεξάρτησης και αλληλεπίδρασης, συγκροτώντας τελικά μια λειτουργικά ολοκληρωμένη οντότητα (Παυλόπουλος, 1998).

Το κυριότερο χαρακτηριστικό ενός συστήματος είναι η εξάρτηση μεταξύ των στοιχείων του. Τα συστήματα διακρίνονται σε ανοιχτά και κυβερνητικά. Τα ανοιχτά συστήματα είναι αυτά στα οποία η ανταλλαγή ύλης και ενέργειας διαπερνά τα όρια του συστήματος, ενώ τα κυβερνητικά δεν ανταλλάσσουν ύλη και ενέργεια με το εξωτερικό περιβάλλον και διαθέτουν μηχανισμούς ανάδρασης με τους οποίους αυτορυθμίζεται η λειτουργία τους (Tyler, 1996).

Για την επιστήμη της Οικολογίας, ο όρος “Οικοσύστημα” αντιπροσωπεύει μια κοινότητα από διαφορετικά είδη που αλληλεπιδρούν μεταξύ τους, καθώς και με το αβιοτικό περιβάλλον ύλης και ενέργειας. Το μεγαλύτερο και περισσότερο αυτάρκες γνωστό οικοσύστημα που γνωρίζουμε είναι ο πλανήτης μας, ο οποίος αναφέρεται συχνά και ως «οικόσφαιρα». Βεβαίως, η έννοια του οικοσυστήματος εφαρμόζεται και σε μικρότερη κλίμακα. Για παράδειγμα, ως οικοσύστημα μπορεί να θεωρηθεί ένα δάσος, μια λίμνη, ένα λιβάδι κ.ά (Emberlin, 1996).

Τα όρια ενός οικοσυστήματος σπάνια είναι σαφή, αφού τα οικοσυστήματα τείνουν να συγχωνευθούν με το επόμενο. Η περιοχή στην οποία εμφανίζεται η συγχώνευση (μεταβατική ζώνη) ονομάζεται οικοτόνος και περιέχει ανάμεικτα είδη από τις δύο επιμέρους περιοχές των οικοσυστημάτων. Τα οικοσυστήματα είναι ταυτόχρονα ανοιχτά και κυβερνητικά, δηλαδή λαμβάνουν και αποβάλλουν συνεχώς ύλη και ενέργεια από και προς το περιβάλλον, ενώ διαθέτουν μηχανισμούς ανάδρασης (Παυλόπουλος, 1998). Τα οικοσυστήματα μελετώνται βάσει των βιοτικών και βιοτικών στοιχείων που τα συνθέτουν, αλλά και τις σχέσεις μεταξύ αυτών. Τα αβιοτικά στοιχεία είναι το φως, το νερό, τα θρεπτικά συστατικά και το έδαφος, δηλαδή όλοι οι παράγοντες που συνθέτουν το αβιοτικό περιβάλλον.

Τα βιοτικά στοιχεία διαχωρίζονται σε τρεις κατηγορίες ως προς την λειτουργία που επιτελούν : στους παραγωγούς, στους καταναλωτές και στους αποικοδομητές. **Παραγωγοί ή αυτότροφοι οργανισμοί** ονομάζονται αυτοί οι οποίοι έχουν την ικανότητα να παράγουν τα ίδια την τροφή τους μέσω της φωτοσύνθεσης και στην πλειοψηφία τους είναι πράσινα φυτά. Ως γνωστό τα φυτά έχουν την ικανότητα να δεσμεύσουν την ηλιακή ενέργεια και να σχηματίζουν οργανικές ενώσεις για την κάλυψη των αναγκών τους. **Οι καταναλωτές** (τα ζώα) εξαρτώνται από τους παραγωγούς, για να καλύψουν τις ενεργειακές τους ανάγκες, χρησιμοποιώντας τις οργανικές ενώσεις των φυτών. Οι καταναλωτές διαχωρίζονται σε : πρωτογενείς ή 1^{ης} τάξης, τα οποία είναι φυτοφάγα ζώα, σε δευτερογενείς ή 2^{ης} τάξης, τα οποία είναι σαρκοφάγα ζώα, τριτογενής ή 3^{ης} τάξης, τα οποία είναι παμφάγα και τεταρτογενής ή 4^{ης} τάξης όπου είναι οι σαπροφάγοι οργανισμοί. Τέλος, **οι αποικοδομητές** είναι μικροοργανισμοί οι οποίοι μετατρέπουν τις οργανικές σε ανόργανες απλές ενώσεις, οι οποίες στη συνέχεια προσλαμβάνονται από τα φυτά. Οι αποικοδομητές, επομένως, είναι υπεύθυνοι για την επαναχρησιμοποίηση της ύλης και την συνέχιση του κύκλου της (Emberlin, 1996).

Στην πλειοψηφία των οικοσυστημάτων υπάρχουν και οι τρεις κατηγορίες του βιοτικού στοιχείου, υπάρχουν όμως και ατελή οικοσυστήματα όπου λείπει κάποια από τις κατηγορίες. Παρακάτω παρατίθεται η δομή και λειτουργία των οικοσυστημάτων για την καλύτερη κατανόηση της έννοιας “οικοσύστημα” (Παυλόπουλος, 1998).

1.1 ΔΟΜΗ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ

Το οικοσύστημα, η θεμελιώδης έννοια της οικολογίας, αναγνωρίζεται με βάση την δομή και τη λειτουργία του. Ως δομή ενός οικοσυστήματος μπορούν να χαρακτηριστούν όλα τα φυσικά συστατικά του, δηλαδή όλα τα φυτά, τα ζώα ακόμα και τα κλιματολογικά και εδαφολογικά χαρακτηριστικά που το αποτελούν.

Σημαντική στη μελέτη των οικοσυστημάτων είναι η ανάλυση της δομής της βλάστησης και της ζωοκοινότητας. Βλάστηση είναι η μορφή που έχουν τα φυτικά είδη μιας περιοχής που συγκροτούν τη χλωρίδα της και ο τρόπος με τον οποίο αυτά συνδέονται, ποιοτικά και ποσοτικά, και είναι τοποθετημένα στο χώρο. Η ζωοκοινότητα μιας περιοχής χαρακτηρίζεται απ' όλα τα διαφορετικά είδη, σε συνδυασμό με την αφθονία του κάθε είδους (Δημόπουλος, 2001).

Σε ό,τι αφορά το αβιοτικό στοιχείο το κλίμα, η εποχή και ο καιρός επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό τα οικοσυστήματα. Το κλίμα αναφέρεται στις γενικές ατμοσφαιρικές συνθήκες που επικρατούν, στη διάρκεια του χρόνου, σε μια περιοχή μεγάλης έκτασης και συνίστανται από τη θερμοκρασία, την υγρασία και τις βροχοπτώσεις. Ο καιρός αναφέρεται στις στιγμιαίες ατμοσφαιρικές συνθήκες. Το κλίμα, ανάλογα με το μέγεθος έκτασης του, διακρίνεται σε μακροκλίμα, τοποκλίμα και μικροκλίμα. Το μικροκλίμα και το τοποκλίμα επηρεάζουν σημαντικά την ανάπτυξη και γεωγραφική κατανομή των φυτών. Εκτός από τη βλάστηση και τη ζωοκοινότητα, σημαντικός παράγοντας οικολογικής μελέτης αποτελεί το βιοκλίμα, όπως ονομάζεται η σύνθεση των κλιματικών παραγόντων που έχουν πρωταρχική σημασία για τη βλάστηση (Emberlin, 1996).

Λειτουργία ενός οικοσυστήματος είναι οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ των στοιχείων που το συνθέτουν. Οι διαδικασίες λειτουργίας αφορούν τη ροή της ενέργειας και της ανακύκλωσης της ύλης, οι οποίες πραγματοποιούνται μέσω της τροφικής αλυσίδας. Οι οργανισμοί συνδέονται μεταξύ τους με τροφικές εξαρτήσεις, δηλαδή η οργανική ύλη που παράγουν τα φυτά μέσω της φωτοσύνθεσης, μεταφέρεται ως τροφή στους φυτοφάγους οργανισμούς και μετά στους σαρκοφάγους. Κάθε οικοσύστημα έχει δική του τροφική δομή, που αποτελείται από τον αριθμό των τροφικών αλυσίδων και τις διασυνδέσεις μεταξύ τους. Η ροή ενέργειας και η κυκλική χρήση της ύλης αποδίδουν στα οικοσυστήματα και την ιδιότητα της ομοιόστασης όπως ονομάζεται η ικανότητα της αυτοσυντήρησης και της αυτορύθμισης (Δημόπουλος, 2001).

Η δομή και η λειτουργία ενός οικοσυστήματος αλληλεξαρτώνται άμεσα, αφού η δομή καθορίζει τις λειτουργίες που πραγματοποιούνται μέσα σε αυτό αλλά και οι διαδικασίες λειτουργίας επιδρούν στη δομή.

Σημαντική ιδιότητα των οικοσυστημάτων είναι και η σταθερότητά τους, η ιδιότητά τους να διατηρούνται και να αντιδρούν σε τυχόν διαταραχές, ώστε να επανέρχονται στη φυσιολογική τους κατάσταση. Σε επόμενη ενότητα γίνεται εκτενέστερη αναφορά της σταθερότητας των οικοσυστημάτων.

1.3 ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΟΙΚΟΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ

Τα οικοσυστήματα της Ελλάδας, με βάση τη σταθερότητά τους, διακρίνονται σε δύο κύριες κατηγορίες:

➤ Φυσικά σταθερά οικοσυστήματα

Είναι σταθερά οικοσυστήματα που αναπτύχθηκαν χωρίς ανθρώπινη παρέμβαση και έχουν υψηλή ικανότητα αυτορρύθμισης. Τα οικοσυστήματα αυτά περιλαμβάνουν μεγάλο αριθμό φυτών και ζώων, δημιουργώντας πυκνό πλέγμα από τροφικές αλυσίδες, με αποτέλεσμα να είναι αυτόαρκη και αυτότροφα. Δυστυχώς, εξαιτίας της συνεχούς παρέμβασης του ανθρώπου στη φύση τα οικοσυστήματα αυτά είναι πολύ περιορισμένα. Ένα παράδειγμα είναι το παρθένο δάσος της Ροδόπης (Παυλόπουλος, 1998).

➤ **Φυσικά οικοσυστήματα επηρεασμένα από τον άνθρωπο**, τα οποία ταξινομούνται σε τέσσερις υποκατηγορίες (Δημόπουλος, 2001):

1. Συμβιβαστικά οικολογικά σταθερά

Είναι ορισμένα δάση, θαμνώνες, δασικές εκτάσεις και φυσικά λιβαδικά οικοσυστήματα. Τα οικοσυστήματα αυτά αποτελούν το 11% της επιφάνειας της Ελλάδας.

2. Υποβαθμισμένα, οικολογικά ασταθή

Είναι οι περισσότεροι από τους θαμνώνες, οι φρυγανότοποι όπου επενεργούν η βόσκηση, οι πυρκαγιές και οι εκχερσώσεις. Πολλές φορές αυτά τα οικοσυστήματα οδηγούνται σε πλήρη ανοδιοργάνωση ή καταστροφή, με συνέπεια την εμφάνιση διαβρώσεων στις ορεινές και ημιορεινές περιοχές. Αποτελούν το 52% της επιφάνειας της Ελλάδας.

3. Ασταθή αυξητικά

Στις γεωργικές εκτάσεις, όπου συναντώνται ένα ή περισσότερα καλλιεργούμενα είδη, ο άνθρωπος επιδιώκει την απομάκρυνση των ζωντανών οργανισμών που επηρεάζουν την

παραγωγή του. Ως αποτέλεσμα τα οικοσυστήματα αυτά είναι ασταθή, αφού είναι μικρός ο αριθμός των ειδών των ζωντανών οργανισμών. Επίσης, η εντατική καλλιέργεια εξαντλεί τις θρεπτικές ουσίες του εδάφους και απαιτείται προσθήκη λιπάσματος, επομένως τα οικοσυστήματα αυτά είναι και ετερότροφα. Αποτελούν το 29% της επιφάνειας της Ελλάδας.

4. Οικιστικά και βιομηχανικά οικοσυστήματα

Σε αυτά τα οικοσυστήματα κυριαρχεί ο ανθρώπινος παράγοντας και αποτελούν τον αντίποδα των φυσικών οικοσυστημάτων. Τα οικοσυστήματα αυτά εξαρτώνται από άλλα για τις υλιστικές και ενεργειακές ανάγκες τους, άρα δεν είναι σταθερά και αυτάρκη. Η ρύπανση του περιβάλλοντος σε ορισμένες περιοχές είναι τόσο έντονη ώστε προκαλεί προβλήματα στην ανθρώπινη υγεία, ενώ επηρεάζονται και τα γειτονικά τους οικοσυστήματα. Αποτελούν το 8% της επιφάνειας της Ελλάδας.

Από τα παραπάνω γίνεται αντιληπτό ότι τα οικοσυστήματα είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με τη διατήρηση της οικολογικής ισορροπίας του πλανήτη, γεγονός που επιβάλλει την προστασία τους. Ανθρώπινες δραστηριότητες όπως ο τουρισμός επιβαρύνουν τα οικοσυστήματα της περιοχής υποδοχής και οδηγούν σε υπερεκμετάλλευση φυσικών πόρων. Η ενδεδειγμένη λύση για την ανάπτυξη τουριστικής δραστηριότητας που σέβεται το περιβάλλον είναι ο Ήπιος Τουρισμός. Στο επόμενο κεφάλαιο σκιαγραφείται αυτή η νέα μορφή τουρισμού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2
ΗΠΙΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

2.0 ΓΕΝΙΚΑ

Το τέλος του 2^{ου} Παγκοσμίου Πολέμου σηματοδότησε την έναρξη μιας αλματώδους ανάπτυξης σε μεγάλο αριθμό βιομηχανιών, μεταξύ αυτών και ο τουρισμός. Οι οικονομικές, δημογραφικές και κοινωνικές μεταπολεμικές εξελίξεις ευνόησαν την ανάπτυξη του τουρισμού και τον κατέστησαν κύρια πηγή εισοδήματος σε πολλές περιοχές παγκοσμίως. Η έκρηξη του αριθμού των τουριστών προκλήθηκε ως αποτέλεσμα της ανάπτυξης των μεταφορών, με επίκεντρο το αυτοκίνητο και το αεροπλάνο, της αύξησης των πραγματικών μισθών – ειδικά στις βιομηχανικές χώρες της Ευρώπης και της Β. Αμερικής – και της αύξησης του ορίου θνησιμότητας.

Η ανά τον κόσμο κοινωνική και οικονομική επιρροή του τουρισμού, κατά το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα, αποδεικνύεται από την έρευνα του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού, σύμφωνα με την οποία κατά το 1989 η «βιομηχανία» του τουρισμού συντέλεσε στη δημιουργία περίπου 74 εκατομμυρίων θέσεων εργασίας, παγκοσμίως. (Smith L.et.al, 1994). Η υψηλά ανταγωνιστική «βιομηχανία» του τουρισμού οδήγησε σταδιακά στην ανέγερση μεγάλων ξενοδοχειακών εγκαταστάσεων, των οποίων σκοπός ήταν η προσέλκυση όσο το δυνατό περισσότερων τουριστών.

Ο μαζικός τουρισμός είναι η σύγχρονη μορφή τουρισμού, η οποία επικρατεί στις περισσότερες αναπτυγμένες και αναπτυσσόμενες χώρες. Η εν λόγω μορφή αποδίδει βραχυπρόθεσμα οικονομική βελτίωση και ανάπτυξη σε μια περιοχή, αλλά μακρυπρόθεσμα συνοδεύεται από υποβάθμιση του βιοτικού επιπέδου των κατοίκων της. Η μείωση των φυσικών πόρων, λόγω της υπερκατανάλωσης των μεγάλων ξενοδοχειακών εγκαταστάσεων, η ρύπανση του χερσαίου και υδάτινου περιβάλλοντος και η επιρροή των τουριστών στον πολιτισμό και την καθημερινή ζωή των κατοίκων είναι οι συνέπειες του μαζικού τουρισμού, οι οποίες βαραίνουν τους κατοίκους μιας ανεπτυγμένα τουριστικής περιοχής. Επιπρόσθετα, προκύπτει ότι το ποσοστό των χρημάτων το οποίο καρπώνεται οι γηγενής κάτοικοι από το μαζικό τουρισμό είναι πολύ μικρό συγκριτικά με αυτό που

διαθέτουν οι τουρίστες. Οι μεγάλες ξενοδοχειακές μονάδες προκειμένου να γίνουν ελκυστικές, παρέχουν υπηρεσίες για την ικανοποίηση όλων σχεδόν των αναγκών των τουριστών, με αποτέλεσμα τα οικονομικά οφέλη για την τοπική κοινότητα να είναι ελάχιστα.

Ο μαζικός τουρισμός δεν προκαλεί δυσарέσκεια μόνο στους κατοίκους της περιοχής στην οποία κυριαρχεί, αλλά και σε ποσοστό των τουριστών. Το περιβάλλον και ο πολιτισμός αποτελούν τα κύρια τουριστικά θέλγητρα, τα οποία όμως με την πάροδο του χρόνου επιβαρύνονται σε μια τουριστική περιοχή. Στις αναπτυγμένες και αναπτυσσόμενες χώρες, η ζωή στα μεγάλα αστικά κέντρα έχει κουράσει τον άνθρωπο, ο οποίος αναζητά στις διακοπές του, γαλήνη, επαφή με τη φύση και αργούς ρυθμούς. Ο μαζικός τουρισμός δεν μπορεί να προσφέρει στο άτομο ηρεμία, ενώ ζημιώνει το περιβάλλον, το οποίο προσελκύει τον τουρίστα.

Λαμβάνοντας υπόψη τις επιπτώσεις του μαζικού τουρισμού, αναγνωρίζεται η ανάγκη για τον περιορισμό του και για την ανάπτυξη Εναλλακτικών Μορφών Τουρισμού (αλλιώς Ήπιων Μορφών Τουρισμού). Οι πολιτικές προώθησης των Ήπιων μορφών Τουρισμού, εμφανίστηκαν την δεκαετία του 70' και επικέντρωναν την προσοχή τους στον υψηλό βαθμό συμμετοχής της τοπικής κοινότητας, ενώ δεν τονιζόταν ιδιαίτερα η ανάγκη προστασίας του περιβάλλοντος (Smith L.et.al, 1994).

Οι εμπλεκόμενοι διεθνώς με τον τουρισμό δεν έχουν προσδιορίσει την έννοια των Ήπιων Μορφών Τουρισμού, όμως ευρέως ορίζονται *ως οι μορφές τουρισμού, οι οποίες συνίστανται από περιβαλλοντικές, κοινωνικές και πολιτιστικές αξίες και οι οποίες επιτρέπουν στον τοπικό πληθυσμό και τους επισκέπτες να υφίστανται θετικές αλληλεπιδράσεις και να μοιράζονται εμπειρίες*. Οι νέες αυτές μορφές τουρισμού έχουν ως κύρια χαρακτηριστικά την ανάπτυξη μικρής κλίμακας τουρισμού ο οποίος οργανώνεται σε τοπικό επίπεδο, και το σεβασμό προς το περιβάλλον. Επίσης εμφανίζονται εξειδικευμένες μορφές τουρισμού, ικανές να ικανοποιήσουν άτομα με συγκεκριμένα ενδιαφέροντα και τις ιδιαίτερες ανάγκες μιας συγκεκριμένης ηλικιακής ή κοινωνικής ομάδας, όπως είναι ο αγροτουρισμός, ο οικότουρισμός, ο ιστορικός – περιπατητικός τουρισμός, ο τουρισμός για άτομα τρίτης ηλικίας, των νέων, της οικογένειας, των ατόμων με ειδικές ανάγκες, χειμερινών σπορ, περιπέτειας, θρησκευτικός κ.ά (Αποστολόπουλος κ.ά, 2001)

Τα παρακάτω κεφάλαια αφορούν στον αγροτουρισμό και οικοτουρισμό, οι οποίοι άρχισαν να αναπτύσσονται στην Ελλάδα την τελευταία εικοσαετία και υποστηρίζονται τόσο από εθνικούς φορείς όσο και από την Ευρωπαϊκή Ένωση.

2.1 ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

2.1.α Η έννοια του αγροτουρισμού

Ως αγροτουρισμός χαρακτηρίζεται το σύνολο των τουριστικών δραστηριοτήτων που αναπτύσσονται στον αγροτικό χώρο, από τους απασχολούμενους κυρίως στον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα και ειδικότερα από οικογενειακές ή συνεταιριστικές μικρές τουριστικές μονάδες παροχής αγαθών και υπηρεσιών. Ακόμα, ο αγροτουρισμός στηρίζεται στην αξιοποίηση των φυσικών, πολιτιστικών και ανθρωπίνων τοπικών πόρων, ικανοποιεί εξειδικευμένες προσωπικές ανάγκες του σύγχρονου ανθρώπου και αποβλέπει στην συγκράτηση και επιστροφή του τοπικού πληθυσμού, στην ενίσχυση του αγροτικού εισοδήματος και της τοπικής οικονομίας και στην άνοδο του βιοτικού επιπέδου. (Αποστολόπουλος κ.ά, 2001)

Σύμφωνα με τα παραπάνω, η έννοια του αγροτουρισμού αποτελείται από ορισμένα βασικά στοιχεία, τα οποία είναι το χωροταξικό, το περιβαλλοντικό, το οικονομικό και το πολιτιστικό.

⇒ **Χωροταξικό στοιχείο:** ο αγροτουρισμός εφαρμόζεται σε μη αστικές περιοχές και συγκεκριμένα σε αγροτικές εκμεταλλεύσεις. Μη αστική περιοχή χαρακτηρίζεται αυτή, η οποία βρίσκεται στην περιφέρεια και που ο πληθυσμός της είναι κοινωνικά, οικονομικά και συναισθηματικά δεμένος με τον τόπο του.

⇒ **Περιβαλλοντικό στοιχείο:** τόσο η φύση όσο και ο πολιτισμός αποτελούν προϊόντα του αγροτουρισμού. Η πολιτική των Ήπιων Μορφών Τουρισμού κατευθύνεται προς την ορθολογιστική χρήση των φυσικών πόρων, την προστασία των χερσαίων και υδάτινων οικοσυστημάτων και την προβολή του πολιτισμού μιας περιοχής ενισχύουν την προστασία του φυσικού και ανθρώπινου περιβάλλοντος στον τόπο υποδοχής.

⇒ **Οικονομικό στοιχείο:** Η άμβλυνση της διακύμανσης του αγροτικού οικογενειακού εισοδήματος και η πολυαπασχόληση προωθούν την οικονομική ενίσχυση της αγροτικής οικογένειας και γενικά της τοπικής κοινότητας. Σε ό,τι αφορά το οικονομικό στοιχείο,

επωφελούνται και οι ταξιδιώτες, αφού η διαμονή και η σίτιση σε αγροτουριστικά καταλύματα είναι αρκετά πιο οικονομική απ' ό τι στις μεγάλες ξενοδοχειακές μονάδες.

⇒ **Κοινωνικό και Πολιτιστικό στοιχείο:** Ο τοπικός πληθυσμός της περιοχής και οι φιλοξενούμενοι δέχονται θετικές αλληλεπιδράσεις, καθώς αναδεικνύουν τα στοιχεία του πολιτισμού τους και μοιράζονται εμπειρίες, ως αποτέλεσμα των διαπροσωπικών σχέσεων που δημιουργούνται μέσω της νέας μορφής τουρισμού. (Αποστολόπουλος κ.ά, 2001)

Ο αγροτουρισμός καλύπτει δύο βασικά σχήματα :

Το πρώτο σχήμα, γνωστό στην Ευρώπη ως “Farm house holidays” (διακοπές στην αγροτική εκμετάλλευση), περιλαμβάνει την υποδοχή και φιλοξενία των τουριστών σε αγροτικές εκμεταλλεύσεις, στις οποίες οι διαμένοντες συμμετέχουν στις αγροτικές δραστηριότητες των αγροτών. Το εν λόγω σχήμα είναι διαδεδομένο σε χώρες όπου κυριαρχούν τα «μεγάλα αγροκτήματα», όπως είναι η Γερμανία και η Αυστρία.

Το δεύτερο σχήμα, γνωστό ως “Bed and Breakfast”(διανυκτέρευση με πρωινό), εφαρμόζεται σε μικρότερης έκτασης αγροτικές εκμεταλλεύσεις, και αναφέρεται στην δημιουργία τουριστικών καταλυμάτων, σε αγροτικούς οικισμούς. Αυτό το σχήμα είναι κατάλληλο για χώρες, όπως είναι η Μ.Βρετανία, η Γαλλία, η Ιταλία και η Ελλάδα (Αποστολόπουλος , 1999).

2.1.β. Επιδράσεις του αγροτουρισμού στη τοπική κοινωνία

Ο αγροτουρισμός συμβάλλει ποικιλοτρόπως στην οικονομική, πολιτιστική και κοινωνική ανάπτυξη της υπαίθρου, ικανοποιώντας παράλληλα τις απαιτήσεις του σύγχρονου ταξιδιώτη. Αναφέρθηκε παραπάνω ότι η οικονομική ενίσχυση της αγροτικής οικογένειας και της τοπικής κοινωνίας αποτελούν πλεονεκτήματα του αγροτουρισμού. Δύο από τα κύρια προβλήματα της αγροτικής οικογένειας, η «λανθάνουσα ανεργία» και η διακύμανση του αγροτικού εισοδήματος, βρίσκουν λύση μέσω του αγροτουρισμού. Τα μέλη της αγροτικής οικογένειας, τα οποία είναι σε θέση και επιθυμούν να προσφέρουν εργασία, απασχολούνται σε εξωγεωργικές δραστηριότητες (πολυαπασχόληση), οι οποίες σχετίζονται με τον αγροτουρισμό. Μέσω νέων επαγγελματικών δραστηριοτήτων όπως είναι η οικοτεχνία και η αγροτική βιοτεχνία καθώς και μέσω της εκμετάλλευσης των τουριστικών καταλυμάτων και της προώθησης των παραγόμενων αγροτικών προϊόντων επιτυγχάνεται η ενίσχυση του οικογενειακού εισοδήματος. Πρέπει να τονιστεί, εξάλλου ότι βασικός στόχος των αγροτουριστικών προγραμμάτων είναι η συμπληρωματική

απασχόληση στην κύρια απασχόληση του τοπικού πληθυσμού, η οποία εξακολουθεί να είναι η ενασχόληση με τον αγροτικό τομέα.

Οικονομικά, επωφελείται και η τοπική κοινότητα στο σύνολο της, με την ανάπτυξη αγροτουριστικών συνεταιρισμών (κυρίως γυναικείων), οικοτεχνιών και αγροτικών βιοτεχνιών παραδοσιακών προϊόντων, σε συνδυασμό με τη γενικότερη αύξηση του καταναλωτικού κοινού στην περιοχή. Το γεγονός αυτό συνεπάγεται σε επενδύσεις για την βελτίωση των σχολείων, του συστήματος υγείας και σε έργα υποδομής από τους τοπικούς φορείς. Επομένως οι μειονεκτικές περιοχές στις οποίες εφαρμόζεται ο αγροτουρισμός, ενδέχεται να αναβαθμισθούν, χωρίς όμως να χάσουν τον παραδοσιακό τους χαρακτήρα.

Η πολυδραστηριότητα, η οικονομική και κοινωνική αναβάθμιση της υπαίθρου που επιτυγχάνονται μέσω του αγροτουρισμού, αποτελούν βασικά κίνητρα για την παραμονή των αγροτών στην ύπαιθρο ή και για την απομάκρυνση από τα αστικά κέντρα και την μετακίνηση προς τις αγροτικές περιοχές. Αυτό έχει μεγάλη σημασία για την Ελλάδα, όπου τα προβλήματα στην υδροκέφαλη πρωτεύουσα υποβαθμίζουν την ποιότητα ζωής των κατοίκων της, ενώ η ελληνική περιφέρεια παρακμάζει, προκαλώντας συνέπειες στην οικονομία της χώρας.

Με την πάροδο του χρόνου, η αποξένωση που επικρατεί στα μεγάλα αστικά κέντρα και η ανάπτυξη της τεχνολογίας είναι παράγοντες οι οποίοι απομακρύνουν τον άνθρωπο όλο και περισσότερο από την παράδοση, ενώ όλες σχεδόν οι περιοχές της υπαίθρου άρχισαν να αστικοποιούνται. Όπως προαναφέρθηκε, ο αγροτουρισμός προωθεί την οικοτεχνία και τη βιοτεχνία για την παραγωγή παραδοσιακών εδεσμάτων και έργων λαϊκής τέχνης, με σκοπό την ικανοποίηση των τουριστών. Επίσης, γίνονται σε πολλές περιοχές προσπάθειες αναβίωσης παλαιών εθίμων και δραστηριοτήτων, με σκοπό να διαφοροποιηθεί η περιοχή, να προβληθεί και να προσφέρει ξεχωριστές εμπειρίες στους φιλοξενούμενούς της. Το ίδρυμα της Ελληνικής Τράπεζας Βιομηχανικής Ανάπτυξης (Ε.Τ.Β.Α.), στην προσπάθεια του να στηρίξει τον αγροτουρισμό στην ελληνική επαρχία, συνέβαλε στην αναβίωση του υπαίθριου Μουσείου Υδροκίνησης στη Δημητσάνα και του παραδοσιακού ελαιολιτριβείου της Σπάρτης. Επομένως, δίδεται ιδιαίτερη έμφαση στην ελληνική παράδοση, η οποία τείνει να εκλείψει και γίνονται προσπάθειες από τους ίδιους τους κατοίκους της υπαίθρου για τη διατήρησή της, εφόσον αποτελεί σημαντικό προϊόν του αγροτουρισμού (Αποστολόπουλος κ.ά, 2001).

Εκτός από τον πολιτισμό, βασικό προϊόν του αγροτουρισμού μιας περιοχής είναι και το φυσικό περιβάλλον. Η σύγχρονη τάση του τουρισμού προέρχεται από την ανάγκη του

ανθρώπου να ξεφύγει από την υποβάθμιση και το άγχος του αστικού κέντρου και να έρθει σε επαφή με τη φύση. Βασικό πλεονέκτημα των Ήπιων Μορφών Τουρισμού είναι ότι διαφυλάσσουν το περιβάλλον, δεδομένου ότι εφαρμόζονται από τον τοπικό πληθυσμό ο οποίος ενδιαφέρεται για τον τόπο του και ακόμα ο αριθμός τουριστών που μπορούν να φιλοξενήσουν τα αγροτουριστικά καταλύματα είναι πολύ μικρότερος από τον αριθμό των τουριστών τον οποίο μπορούν να δεχθούν οι μεγάλες ξενοδοχειακές μονάδες.

Δυστυχώς δεν γίνονται όλες οι απαραίτητες ενέργειες από τον αγροτικό πληθυσμό για τη βιωσιμότητα της περιοχής του. Ως γνωστό η εντατική γεωργία απειλεί το φυσικό περιβάλλον, αλλά οι Έλληνες αγρότες δεν είναι αρκετά ευαισθητοποιημένοι σε ό,τι αφορά τη βιωσιμότητα και τις επιπτώσεις τις γεωργίας στο περιβάλλον. Ο οικοαγροτουρισμός είναι η μορφή τουρισμού, η οποία συνδυάζει τον αγροτουρισμό με τον οικοτουρισμό και στοχεύει στην ανάπτυξη του αγροτουρισμού με παράλληλο σεβασμό προς την φύση. Το Ευρωπαϊκό Κέντρο Οικοαγροτουρισμού (ECEAT), με έδρα στο Άμστερνταμ, ιδρύθηκε με σκοπό την ανάπτυξη του βιώσιμου τουρισμού στην Ευρώπη, με έμφαση στη βιώσιμη καλλιέργεια. Σε αρκετές περιοχές της Ελλάδας λειτουργούν αγροτουριστικά καταλύματα τα οποία έχουν συνδεθεί με το ECEAT, όπως είναι η λίμνη Πλαστήρα στο Νομό Καρδίτσας (Αποστολόπουλος, 1999).

Ιδιαίτερα πρέπει να τονιστεί η θετική επίδραση του αγροτουρισμού στην καθημερινή ζωή της γυναίκας αγρότισσας και στη θέση της στην τοπική κοινωνία. Στην ελληνική περιφέρεια, η γυναίκα αγρότισσα ασχολείται συνήθως με το νοικοκυριό, τις αγροτικές εργασίες και την ανατροφή των παιδιών. Παρόλα αυτά οι αποφάσεις σε ότι αφορά τα προβλήματα της οικογένειας και τη διαχείριση των οικονομικών της πόρων, λαμβάνονται από τον άνδρα. Ο βασικός λόγος παραγκώνισης της γυναίκας είναι η οικονομική εξάρτηση από την οικογενειακή μονάδα, της οποίας η διαχείριση γίνεται συνήθως από τον άνδρα και το γεγονός ότι οι περισσότερες από αυτές της γυναίκες έχουν χαμηλό μορφωτικό επίπεδο. Οι γυναικείοι αγροτουριστικοί συνεταιρισμοί προσφέρουν στις γυναίκες της υπαίθρου προσωπικό εισόδημα, εξωγεωργική απασχόληση, ενώ τονώνεται η αυτοπεποίθησή τους και το αίσθημα της προσφοράς στην τοπική κοινωνία. Απαραίτητη για την ανάπτυξη των γυναικείων συνεταιρισμών είναι η εκπαίδευση των γυναικών και η οικονομική ενίσχυση

2.1.γ. Η ανάπτυξη του αγροτουρισμού στην Ελλάδα

Το φυσικό περιβάλλον, το εύκρατο κλίμα, ο πλούσιος πολιτισμός και η φιλοξενία των ανθρώπων της υπαίθρου αποτελούν στοιχεία της χώρα μας, τα οποία την καθιστούν κατάλληλο έδαφος για την ανάπτυξη των Ήπιων Μορφών Τουρισμού. Ο αγροτουρισμός έκανε την εμφάνισή του στην Ελλάδα στις αρχές της δεκαετίας του 80' και αναπτύσσεται με την στήριξη εθνικών και διεθνών φορέων. Τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η ελληνική ύπαιθρος είναι κυρίως οικονομικά και συνοδεύονται από μείωση του βιοτικού επιπέδου των κατοίκων της, την απομάκρυνσή τους και σταδιακό μαρασμό της ελληνικής περιφέρειας. Η άνθηση της Ελληνικής επαρχίας είναι εφικτή με την εφαρμογή του αγροτουρισμού, από τον οποίο επωφελείται σε οικονομικό, κοινωνικό και πολιτιστικό επίπεδο η τοπική κοινότητα.

Στην Ευρώπη, όπως προαναφέρθηκε επικρατούν δύο τύποι αγροτουρισμού, το σχήμα, "Bed and Breakfast" και το σχήμα "Farm House Holidays". Στην ελληνική η περιφέρεια η οποία συνίσταται από μικρές οικογενειακές μονάδες ταιριάζει το πρώτο σχήμα, το οποίο αφορά μικρές αγροτικές εκμεταλλεύσεις, χωρίς αυτό να αποκλείει την εφαρμογή του δεύτερου σχήματος.

Τα αγροτουριστικά προγράμματα σε εθνικό επίπεδο, διακρίνονται σε δύο μοντέλα: το μοντέλο της συγκέντρωσης αρμοδιοτήτων και το μοντέλο διάσπασης αρμοδιοτήτων. Το πρώτο μοντέλο αποτελείται από ένα κεντρικό φορέα, ο οποίος έχει την γενική ευθύνη για τον σχεδιασμό και προώθηση του αγροτουρισμού της χώρας. Παράλληλα, ο εν λόγω φορέας έχει τοπικά γραφεία συνδεδεμένα με αυτόν, τα οποία χειρίζονται τα συγκεκριμένα προβλήματα της περιοχής. Το μοντέλο αυτό ακολουθείται από την Αυστρία (Smith L.et.al, 1994).

Το δεύτερο μοντέλο ο σχεδιασμός και η προώθηση του αγροτουρισμού λαμβάνονται από διάφορες κεντρικές υπηρεσίες σε συνεργασία με τον τοπικό φορέα. Οι κύριοι υπεύθυνοι για την τελική υλοποίηση των αγροτουριστικών έργων είναι η τοπική κοινωνία. Στην Ελλάδα εφαρμόζεται το δεύτερο μοντέλο ώστε να εφαρμόζεται ο αγροτουρισμός σε κάθε περιοχή, ανάλογα με τις δυνατότητες και τα προβλήματα της. Σε τοπικό επίπεδο αρμόδιοι για την επιμέρους πολιτική και ανάπτυξη του αγροτουρισμού είναι η νομαρχιακή αυτοδιοίκηση, οι οργανισμοί τοπικής αυτοδιοίκησης (ΟΤΑ), οι τοπικοί πολιτιστικοί σύλλογοι, οι αγροτικοί σύλλογοι κ.α. Παρόλα αυτά ο σχεδιασμός και η υλοποίηση της πολιτικής που χαράζεται για τον αγροτουρισμό γίνεται κατά κύριο λόγο από τους κεντρικούς φορείς, οι οποίοι είναι (Αποστολόπουλος κ.ά, 2001) :

⇒ Το Υπουργείο Γεωργίας, του οποίου η κύρια δράση εστιάζεται στην παροχή πληροφοριών στις αγροτικές περιοχές, παρά στον σχεδιασμό του αγροτουρισμού, ενώ φροντίζει να εφαρμοστούν οι Κοινοτικοί Κανονισμοί και οι εθνικοί νόμοι που αφορούν τα προγράμματα του αγροτουρισμού.

⇒ Ο Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (ΕΟΤ), υπάγεται στο Υπουργείο Ανάπτυξης και χαράσσει τις κατευθύνσεις του τουρισμού στην χώρα μας

⇒ Η Αγροτική Τράπεζα Ελλάδας (ΑΤΕ), η οποία στηρίζει τον αγροτουρισμό χορηγώντας χαμηλότερα δάνεια για τις σχετικές δραστηριότητες.

⇒ Η Πανελλήνια Συνομοσπονδία Ενώσεων Γεωργικών Συνεταιρισμών (ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ), η οποία αποτελεί τον κορυφαίο φορέα ανάπτυξης αγροτικών συνεταιρισμών στην Ελλάδα και

⇒ Η Γενική Γραμματεία Ισότητας, η οποία προωθεί την ισότητα μεταξύ των δύο φύλων στην αγροτική κοινωνία, σε κάθε τομέα.

2.1.δ. Αγροτουριστικά προγράμματα

Παγκόσμιοι και Εθνικοί φορείς εφαρμόζουν κατά καιρούς προγράμματα χρηματοδότησης κάθε αγροτουριστικής δραστηριότητας, ώστε να δοθεί κίνητρο στους αγρότες να ασχοληθούν με το αντικείμενο και να ενισχυθούν αυτοί οι οποίοι ασχολούνται ήδη με την εν λόγω δραστηριότητα. Το 1981, με βάση αποφάσεις που εξέδωσαν το Υπουργείο και η Οικονομική Επιτροπή, εφαρμόστηκε στην Ελλάδα το πρώτο πρόγραμμα αγροτουρισμού. Η υλοποίησή του έγινε από τον Ε.Ο.Τ., το Υπουργείο Γεωργίας και την Αγροτική Τράπεζα.

Το βασικότερο πρόγραμμα στήριξης αγροτουρισμού στην Ελλάδα είναι το Κοινοτικό Πρόγραμμα LEADER. Στις 15 Μαρτίου 1991, η Ε.Ε. αποφάσισε την ανάληψη πρωτοβουλίας που θα έχει αξία υποδείγματος και που αφορά την αγροτική ανάπτυξη, γνωστό ως LEADER. Στο πλαίσιο του προγράμματος αυτού, είναι δυνατόν να χορηγηθεί κοινοτική βοήθεια υπό μορφή συνολικών ολοκληρωμένων επιδοτήσεων για να μπορέσουν οι τοπικές ομάδες να εφαρμόσουν τα μέτρα που είναι σύμφωνα με τις κατευθύνσεις που δίνονται από την Ε.Ε. Στόχοι του εν λόγω προγράμματος είναι η συγκράτηση του τοπικού πληθυσμού, η βελτίωση του αγροτικού εισοδήματος, η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος και η δημιουργία νέων θέσεων εργασίας σε τοπικό επίπεδο.

Η Ε.Ε. επέλεξε κάποιες από τις δραστηριότητες που θα συμβάλλουν στους παραπάνω στόχους, με κυρίαρχη δραστηριότητα τον Αγροτουρισμό. Μέχρι σήμερα έχουν διακριθεί τρία επιμέρους προγράμματα υπό την πρωτοβουλία LEADER: το LEADER1 (1991-1994), το LEADER 2 (1994- 1999) και το LEADER PLUS (2000- 2006). Απαραίτητες για την υλοποίηση του LEADER είναι οι Ομάδες Τοπικής Δράσης, οι οποίες στελεχώνονται από επιστημονικό προσωπικό και αναλαμβάνουν την ορθολογιστική διαχείριση των πόρων και την εποπτεία του προγράμματος σε τοπικό επίπεδο (Ntosh, et.al, 1995).

Επίσης, η Ευρωπαϊκή Ένωση διαθέτει το Ταμείο Συνοχής και τα Διαρθρωτικά Ταμεία, τα οποία επιχορηγούν τις προσπάθειες που καταβάλλονται από τις εθνικές και τοπικές αρχές, με σκοπό τη στήριξη των μειονεκτικών περιοχών. Η αναβάθμιση των μειονεκτικών περιοχών αποτελεί στόχο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αφού θα οδηγήσει σε βελτίωση της Ευρωπαϊκής αγοράς, στο σύνολό της. Το Ταμείο Συνοχής αφορά τις τέσσερις οικονομικά υποδεέστερες χώρες της Ε.Ε (Ισπανία, Ιρλανδία, Πορτογαλία, Ελλάδα) και χρηματοδοτεί κυρίως τις υποδομές μεταφοράς και τις δραστηριότητες προστασίας περιβάλλοντος. Τα Διαρθρωτικά Ταμεία αφορούν σε περιφέρειες προτεραιότητας και ενισχύουν την επαγγελματική κατάρτιση, την προστασία του περιβάλλοντος, τον εκσυγχρονισμό των επιχειρήσεων και την ανάπτυξη νέων δραστηριοτήτων που δημιουργούν θέσεις απασχόλησης (Αποστολόπουλος κ.ά, 2001).

Τέλος ο αγροτουρισμός στην Ελλάδα προωθείται από τον Εθνικό Αναπτυξιακό Νόμο 2601/98, ο οποίος αφορά την ανάπτυξη των ιδιωτικών επενδύσεων σε εθνικό επίπεδο. Ο νόμος αυτός προβλέπει την ενίσχυση των επιχειρήσεων μέσω επιχορήγησης χρημάτων από το Δημόσιο, επιδότησης των τόκων των δανείων που αφορούν την επιχείρηση και μερικής φορολογικής απαλλαγής (Αποστολόπουλος κ.ά, 2001).

2.2 ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Ο τουρισμός ως «βιοτεχνία», πρέπει να στοχεύει προς την βιωσιμότητα ώστε να διατηρείται το «προϊόν» περιβάλλον για την ικανοποίηση των ταξιδιωτών. Ο Οικοτουρισμός συνδέεται άμεσα με την βιωσιμότητα, αφού στόχος και των δύο εννοιών είναι η διατήρηση και η ελκυστικότητα του περιβάλλοντος. Ορισμός του οικοτουρισμού δεν έχει καθοριστεί όμως, ο Οικοτουριστικός Οργανισμός (Ecotourism Society), ορίζει

τον οικοτουρισμό ως η μορφή τουρισμού που πραγματοποιείται σε φυσικές περιοχές και έχει ως σκοπό την κατανόηση του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, προσέχοντας να μην αλλοιωθεί η ακεραιότητα του οικοσυστήματος, ενώ ταυτόχρονα αναπτύσσονται οικονομικές δραστηριότητες οι οποίες καθιστούν τους φυσικούς πόρους ωφέλιμους για τον τοπικό πληθυσμό (Ntosh, et.al, 1995). Σε ότι αφορά το χωροταξικό στοιχείο ο οικοτουρισμός, όπως και ο αγροτουρισμός αναπτύσσεται σε μικρή κλίμακα και προσφέρει απασχόληση και συμπληρωματικό εισόδημα στον τοπικό πληθυσμό. Η εν λόγω μορφή τουρισμού, επικεντρώνεται στη βιωσιμότητα του περιβάλλοντος κάτι το οποίο επιτυγχάνεται με την ευαισθητοποίηση και εκπαίδευση τόσο του τοπικού πληθυσμού όσο και των επισκεπτών. Τα οικοτουριστικά πακέτα διακοπών περιλαμβάνουν δραστηριότητες οι οποίες σχετίζονται με τη φύση, όπως είναι η ορειβασία, το ψάρεμα, το σκι, το καγιάκ, οι καταδύσεις, οι ξεναγήσεις σε οικοσυστήματα κ.ά.

Ο οικοτουρισμός έχει ευδοκιμήσει και ευνοήσει ιδιαίτερα χώρες του Τρίτου Κόσμου. Οικολογικές οργανώσεις όπως είναι η W.W.F (World Wildlife Fund), οι Smithsonians, μουσεία φυσικής ιστορίας κ.ά. επιχορηγούν περιηγήσεις οικοτουρισμού με σκοπό να προστατευθούν ορισμένα οικοσυστήματα και να αναβαθμισθεί η ποιότητα ζωής των κατοίκων γύρω από αυτά. Αυτό που ίσως προκαλεί έκπληξη είναι το γεγονός ότι η W.W.F. αναλαμβάνει να πληρώσει με πίστωση, μέρος των χρημάτων που χρωστάνε ορισμένες χώρες, με ανταλλαγή την προστασία συγκεκριμένων περιοχών. Οι περιοχές αυτές είναι συνήθως εθνικά πάρκα και τα εν λόγω προγράμματα έχουν υλοποιηθεί επιτυχώς σε χώρες της Λατινικής Αμερικής και της Ασίας (Ntosh, et.al, 1995) .

Συνεπώς οι Ήπιες Μορφές Τουρισμού μπορούν να αποτελέσουν σημαντικό παράγοντα τοπικής και περιφερειακής ανάπτυξης, εφόσον ενισχύουν το οικογενειακό και τοπικό αγροτικό εισόδημα, συμβάλλουν στην παλιννόστηση του γηγενή πληθυσμού και διαφυλάττουν το φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον. Αναλογιζόμενοι τα παραπάνω εξάγεται το συμπέρασμα ότι ο κατάλληλος και προσεκτικός σχεδιασμός του Ήπιου Τουρισμού σε μια περιοχή, μπορεί να αποτελέσει εύφορο έδαφος για μια ανάπτυξη στα πλαίσια της αειφορίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 **ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ**

3.0 ΈΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Η ανεξέλεγκτη χρήση των φυσικών πόρων, η αύξηση της θερμοκρασίας στην επιφάνεια της Γης, η ρύπανση χερσαίων και υδάτινων οικοσυστημάτων και η διαρκής αύξηση του παγκόσμιου πληθυσμού, προκαλούν προβλήματα στην παγκόσμια οικονομία και απειλούν την ύπαρξη ζωής στον πλανήτη. Τα παραπάνω προβλήματα, τα οποία απασχολούν ολόκληρη την ανθρωπότητα, οδήγησαν την επιτροπή του ΟΗΕ για το περιβάλλον και την ανάπτυξη στο συμπέρασμα ότι επιβάλλεται να βρεθεί ένας διαφορετικός τρόπος ανάπτυξης, ο οποίος να εγγυάται την πρόοδο των ανθρώπων σε όλο τον πλανήτη στο διηνεκές.

Ο όρος «βιώσιμη ανάπτυξη» (ή αειφόρος ανάπτυξη) καθιερώθηκε το 1991 με την έκθεση της επιτροπής G.M. Brundtland στον Ο.Η.Ε, σύμφωνα με την οποία βιώσιμη ανάπτυξη είναι: *η ανάπτυξη η οποία ικανοποιεί τις ανάγκες του παρόντος χωρίς να θέτει σε κίνδυνο την ικανότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες.* Επομένως, στόχοι της βιώσιμης ανάπτυξης είναι η διαφύλαξη του περιβάλλοντος, των φυσικών πόρων και της ενέργειας, και ο περιορισμός της μόλυνσης. Συνεπώς, η διαδικασία της αειφορίας είναι στενά συνδεδεμένη με την κατάσταση του περιβάλλοντος και της οικονομίας, που διαφοροποιείται ανάλογα με το επίπεδο ανάπτυξης της κάθε χώρας. Προκειμένου να επιτευχθεί η βιώσιμη ανάπτυξη χρειάζεται να ισχύουν κάποιες προϋποθέσεις, οι οποίες έχουν τεθεί από την έκθεση Brundtland και είναι οι εξής (Χατζημιχάλης και Γκέκας, 2001) :

- Ουσιαστική συμμετοχή των πολιτών σε τοπικό επίπεδο.
- Ικανό οικονομικό σύστημα, ώστε να δημιουργεί πλεονάσματα και τεχνική γνώση σε διαρκή βάση.
- Ένα κοινωνικό σύστημα που θα προνοεί για τη δίκαιη αναδιανομή του οικονομικού πλεονάσματος.
- Ένα παραγωγικό σύστημα, το οποίο θα σέβεται το περιβάλλον και την κοινωνία.

- Ένα τεχνολογικό σύστημα που θα διερευνά συνεχώς για νέες λύσεις.
- Ένα αποκεντρωμένο διοικητικό σύστημα.

Φυσικά η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης δεν αντιπροσωπεύει τις ίδιες δραστηριότητες για όλες τις χώρες. Οι πλούσιες χώρες, κύριοι υπαίτιοι για τη ρύπανση του περιβάλλοντος, έχουν περισσότερες ευθύνες όπως και περισσότερα εφόδια απ' ό,τι οι φτωχές, για την προώθηση της εν λόγω ανάπτυξης. Οι αναπτυσσόμενες χώρες, έχουν την δυνατότητα μέσω της τεχνολογίας και του κατάλληλου επιστημονικού προσωπικού να μειώσουν την κατανάλωση φυσικών πόρων και την ρύπανση του περιβάλλοντος, ενώ απαραίτητη καθίστανται και η ευαισθητοποίηση των πολιτών. Επίσης, οι κυβερνήσεις των αναπτυσσόμενων χωρών, στα πλαίσια της βιώσιμης ανάπτυξης, δίδουν κίνητρα στους πολίτες για απομάκρυνση από τα αστικά κέντρα και αναβάθμιση του βιοτικού τους επιπέδου.

Οι λαοί των χωρών του Τρίτου Κόσμου χρησιμοποιούν οποιοδήποτε μέσο για να επιβιώσουν ακόμα και αν αυτό είναι περιβαλλοντικά επιζήμιο. Η καθημερινή κάλυψη των βασικών τους αναγκών είναι ο μόνος τους σκοπός, ενώ ο όρος “αειφορικότητα” δεν έχει νόημα. Η μεγαλύτερη επιβάρυνση που προκαλούν οι χώρες του Τρίτου Κόσμου προς το περιβάλλον είναι η διαρκής αύξηση του ανθρώπινου αριθμού. Η αύξηση αυτή, προκαλείται από την προσπάθεια των φτωχών να αυξήσουν την εργατική οικογενειακή τους δύναμη.

Συνοπτικά, η κατεύθυνση προς αειφορική ανάπτυξη βαραίνει τις αναπτυσσόμενες χώρες και συνίσταται από πολλές μεταβλητές. Απαιτείται η προστασία των φυσικών πόρων με ταυτόχρονη σταθερότητα του παγκόσμιου πληθυσμού, έτσι ώστε να καλύπτονται παγκοσμίως οι ανάγκες για τροφή και ενέργεια. Επιπρόσθετα, βιώσιμη ανάπτυξη σημαίνει μείωση της ρύπανσης του παγκόσμιου περιβάλλοντος και προστασία των οικοσυστημάτων για τη διατήρηση της ισορροπίας της φύσης και της εξομάλυνσης των ακραίων καιρικών φαινομένων. Τέλος, σημαντική είναι η ανάπτυξη της υπαίθρου για την αντιμετώπιση της αστυφιλίας, σε συνδυασμό με τον προσεκτικό πολεοδομικό σχεδιασμό στα αστικά κέντρα, με αποτέλεσμα την ποιοτική αναβάθμιση της ζωής του ανθρώπου.

3.1 ΟΙΚΟΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑ

Οι επεμβάσεις της ανθρωπότητας στη φύση έχει προκαλέσει σοβαρές αλλοιώσεις στα φυσικά οικοσυστήματα. Καταρχάς τα ενδιαιτήματα της άγριας ζωής έχουν περιοριστεί με την καλλιέργεια των βοσκοτόπων, τη μονοκαλλιέργεια, την αποψίλωση των δασών και τη συνεχόμενη ανέγερση κτιρίων. Επιπρόσθετα, έχουν ενδυναμωθεί οι πληθυσμοί των εντόμων εξαιτίας της γενετικής τους αντίστασης στα εντομοκτόνα και έχουν περιοριστεί τα αρπαχτικά για την προστασία των ζώων κτηνοτροφίας. Τέλος, η υπερεκμετάλλευση των φυσικών πόρων έχει επηρεάσει τη φυσιολογική χημική ανακύκλωση και ενεργειακή ροή των οικοσυστημάτων, ενώ έχει θέσει σε κίνδυνο τη μελλοντική ικανότητα χρήσης των φυσικών πόρων.

Τα οικοσυστήματα έχουν την ικανότητα να προσαρμόζονται στις μεταβολές που προκαλούνται από ανθρώπινους και φυσικούς παράγοντες. Παρόλα αυτά η προσαρμοστικότητα των οικοσυστημάτων είναι οροθετημένη και όταν οι περιβαλλοντικές αλλαγές ξεπερνούν τα επίπεδα ανοχής συνεπάγεται περιβαλλοντική πίεση στους πληθυσμούς και τα οικοσυστήματα. Η σταθερότητα των έμβιων συστημάτων είτε αυτά είναι ένας οργανισμός, είτε ένα οικοσύστημα διακρίνεται σε τρεις πλευρές (Tyller G., 1999) :

- Η *αδράνεια ή παραμονή* είναι η ικανότητα ενός έμβιου συστήματος να αντιστέκεται στη μεταβολή.
- Η *σταθερότητα* είναι η ικανότητα του έμβιου συστήματος να διατηρεί ένα συγκεκριμένο μέγεθος ή τον αριθμό του μέσα στα όρια που τίθενται από τους διαθέσιμους πόρους.
- Η *προσαρμοστικότητα* είναι η ικανότητα προσαρμογής του έμβιου συστήματος μετά από εξωτερικούς παράγοντες που δεν ήταν τόσο δραστικοί.

Η ποικιλομορφία και πολυπλοκότητα των πληθυσμών, των κοινοτήτων και των οικοσυστημάτων καθιστούν πολύ δύσκολη την πρόβλεψη των παραγόντων που μπορούν να οδηγήσουν το οικοσύστημα στην υπέρβαση του επιπέδου ανοχής του. Φυσικά κανένα οικοσύστημα δεν μπορεί να λειτουργήσει χωρίς κάποια φυτά και αποικοδομητές. Οι γνώσεις των επιστημόνων γι' αυτό το θέμα συνοψίζονται σε δύο συμπεράσματα. Το πρώτο είναι ότι τα συμπτώματα εξασθένησης ενός οικοσυστήματος είναι η πτώση της βασικής παραγωγικότητας, η πτώση ή εξαφάνιση κάποιων ειδών, η αύξηση των εντόμων ή νοσογόνων οργανισμών και η πτώση στην ποικιλότητα των ειδών. Το δεύτερο είναι ότι τα οικοσυστήματα με περισσότερα είδη οργανισμών προσαρμόζονται ευκολότερα από τα

απλούστερα. Επομένως, η βιοποικιλότητα αποτελεί παράγοντα κατά της καταστροφής των οικοσυστημάτων.

Η διατήρηση και αποκατάσταση των οικοσυστημάτων έχει οικολογική, οικονομική, πολιτική και αισθητική αξία. Ως γνωστό η αυξανόμενη ρύπανση των οικοσυστημάτων επιβαρύνει την ανθρώπινη υγεία και συντελεί στην αισθητική υποβάθμιση, ενώ η υπερκατανάλωση των φυσικών πόρων έχει σημαντικές επιπτώσεις στην παγκόσμια οικονομία και τις διεθνείς εξελίξεις. Συνεπώς η βιωσιμότητα του περιβάλλοντος δεν αποτελεί ουτοπία των οικολόγων και ορισμένων ευαισθητοποιημένων ανθρώπων αλλά επιτακτική ανάγκη, αφού από αυτή εξαρτάται η παρούσα και μελλοντική εξέλιξη της ανθρωπότητας.

3.2 ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΗΠΙΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

3.2.α Συμβολή των Ήπιων Μορφών Τουρισμού στην Βιώσιμη Ανάπτυξη

Η βιώσιμη ανάπτυξη αφορά κάθε τομέα ανθρώπινης δραστηριότητας, συμπεριλαμβανομένου του τουρισμού. Τα κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα που προκύπτουν από το μαζικό τουρισμό επιβάλλουν την έννοια της βιωσιμότητας στον τομέα του τουρισμού. Οι Ήπιες Μορφές Τουρισμού προκύπτουν ως λύση στα προβλήματα της σύγχρονης μορφής τουρισμού, αφού συμβάλλουν στην περιβαλλοντική, κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική βιωσιμότητα (Mowforth Martin / Mont Alan, 1998):

- ο **Περιβαλλοντική Βιωσιμότητα:** Είναι σαφής η ανάγκη, για τον περιορισμό του αρνητικού αντίκτυπου των τουριστικών δραστηριοτήτων στο περιβάλλον. Συνέπειες του μαζικού τουρισμού είναι η υπερκατανάλωση των φυσικών πόρων, η ρύπανση από τον υπερπληθυσμό και η αισθητικά υποβαθμισμένη εικόνα που δημιουργούν οι ογκώδεις ξενοδοχειακές μονάδες. Η υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος είναι αναπόφευκτη σε περιοχές όπου αναπτύσσεται ο μαζικός τουρισμός. Σε προηγούμενη υποενότητα αναφέρονται τα χαρακτηριστικά του οικοτουρισμού μέσω του οποίου επιτυγχάνεται περιβαλλοντική βιωσιμότητα.
- ο **Κοινωνική Βιωσιμότητα:** Η κοινωνική βιωσιμότητα αναφέρεται στην ικανότητα της κοινωνίας να απορροφά εισροές όπως πληθυσμό και να συνεχίζει να λειτουργεί αρμονικά. Εφόσον οι σύγχρονες μορφές τουρισμού αφορούν την προσέλευση μικρού

αριθμού τουριστών είναι προφανές ότι είναι εύκολο να απορροφηθούν από την τοπική κοινότητα και να μην την επηρεάσουν.

- ο **Οικονομική Βιωσιμότητα:** Η βιωσιμότητα σε αυτό το επίπεδο αναφέρεται στις οικονομικές αποδοχές που καρπύονται ο τοπικός πληθυσμός από τις τουριστικές δραστηριότητες. Μέσω του μαζικού τουρισμού επωφελούνται κυρίως οι κατέχοντες των ξενοδοχειακών μονάδων, ενώ μέσω του εναλλακτικού τουρισμού επωφελείται μόνο ο τοπικός πληθυσμός. Επίσης οι οικονομικοί πόροι βοηθούν την κοινότητα να αναπτυχθεί στο σύνολο της και να δαπανήσει χρήματα για την προστασία των γειτονικών οικοσυστημάτων, οι οποίοι αποτελούν πόλους έλξης για τους τουρίστες.
- ο **Πολιτιστική Βιωσιμότητα:** Ως γνωστό ο τρόπος ζωής, οι σχέσεις, τα ήθη και τα έθιμα κάθε κοινωνίας επηρεάζονται και υπόκεινται σε αλλαγές μέσω της προσέλευσης τουριστών με διαφορετικές συνήθειες και τρόπο ζωής. Ακόμα και αν η κοινωνία καταφέρει να ενσωματώσει αρμονικά τους τουρίστες, ο πολιτισμός της βρίσκεται σε κίνδυνο. Η πολιτιστική βιωσιμότητα αναφέρεται στην ικανότητα των ανθρώπων να διατηρήσουν ή να προσαρμόσουν στοιχεία του πολιτισμού τους που τους βοηθούν να ξεχωρίζουν από άλλους ανθρώπους. Παραπάνω αναφέρθηκε ότι μέσω του αγροτουρισμού δεν προστατεύεται απλά ο πολιτισμός του τόπου υποδοχής αλλά αναβιώνουν παλιά έθιμα, με σκοπό την προσέλκυση τουριστών.

3.2.β. Agenda 21

Η Agenda 21 είναι ένα παγκόσμιο σχέδιο δραστηριοποίησης που συντάχθηκε το 1992 στη Βραζιλία. Το εν λόγω σχέδιο θέτει τις προτεραιότητες της βιώσιμης ανάπτυξης κατά τον 21^ο αιώνα. Παρά το γεγονός ότι οι κύριες ενότητες του σχεδίου αφορούν εμπορικούς κλάδους, επιχειρήσεις και βιομηχανίες, απευθύνεται κυρίως στις κυβερνήσεις και τους εκπαιδευτικούς. Ένας από τους κλάδους στους οποίους αναφέρεται η Agenda 21 είναι ο τουρισμός, ο οποίος επηρεάζεται από τις διεθνείς κυβερνητικές συμφωνίες (Mowforth Martin / Mont Alan, 1998).

Η Agenda 21 επηρεάζει τον τουρισμό με δύο τρόπους. Καταρχάς ο τουρισμός αναφέρεται ως δραστηριότητα ικανή να συμβάλει στη βιώσιμη ανάπτυξη συγκεκριμένης κοινότητας και ειδικότερα σε εύθραυστα περιβάλλοντα Επιπρόσθετα, οι παράμετροι του τουρισμού θα μεταβληθούν από το νομικό πλαίσιο, τις πολιτικές και διοικητικές εφαρμογές κάτω από τις οποίες λειτουργεί η Agenda 21. Ανάμεσα σε άλλες

προτεραιότητες η Agenda 21 προτρέπει τις κυβερνήσεις στις εξής κινήσεις (Mowforth Martin / Mont Alan, 1998) :

- να βελτιώσουν ή να αναμορφώσουν τις υπάρχουσες πολιτικές οι οποίες σχετίζονται με τον τουρισμό
- να προσφέρουν μηχανισμούς για τη διατήρηση απειλούμενων περιοχών μέσω της προστασίας της άγριας ζωής και την κατοχύρωση εθνικών πάρκων
- να διαφοροποιήσουν τις μεγάλες οικονομίες, δυναμώνοντας τον τουρισμό και
- να προωθούν τουριστικές δραστηριότητες σύμφωνα με το σύγχρονο πρόγραμμα του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού.

Σε ό,τι αφορά τις επιχειρήσεις και τις μεταφορικές εταιρείες, προτρέπονται για τα εξής :

- να υιοθετήσουν κώδικες διοίκησης και διαχείρισης, οι οποίοι να προωθούν καλύτερα το περιβάλλον και
- να πραγματοποιούν τις διαδικασίες παραγωγής και να διαχειρίζονται τα προϊόντα με υπευθυνότητα και ηθική

Σύμφωνα με τα παραπάνω δεν μπορεί να υπάρξει συγκεκριμένο μοντέλο σχεδιασμού Βιώσιμης Ανάπτυξης, εφόσον κάθε περιοχή έχει τα δικά της χαρακτηριστικά στοιχεία. Συνεπώς πριν λάβει χώρα οποιοσδήποτε σχεδιασμός και εφαρμογή μέτρων για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη σε μια περιοχή, θα πρέπει να ληφθούν υπόψη στοιχεία που αφορούν την απασχόληση, τον πληθυσμό, τα οικονομικά στοιχεία, τις χρήσεις γης και τα υφιστάμενα έργα υποδομής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4
ΓΕΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ
ΓΡΕΒΕΝΩΝ

4.0 ΓΕΝΙΚΑ

Ο Νομός Γρεβενών καταλαμβάνει το ΝΔ τμήμα της Δυτικής Μακεδονίας και συνορεύει βόρεια με το Νομό Κοζάνης, ανατολικά με το Νομό Κοζάνης και Λάρισας, νοτιοδυτικά και δυτικά με το Νομό Ιωαννίνων και βορειοδυτικά με το Νομό Καστοριάς. Το έδαφος του Νομού είναι στο σύνολο του ορεινό και ημιορεινό, ενώ θεωρείται μια από τις πιο κρύες κλιματολογικά περιοχές της Ελλάδας. Ο νομός Γρεβενών έχει πληθυσμό 36.797 κατοίκους και έκταση 2.290 τετραγωνικά χιλιόμετρα. Η μέση πυκνότητά του είναι 16 κάτοικοι /τετραγωνικό χιλιόμετρο, αποτελώντας έναν από της πλέον αραιοκατοικημένους νομούς της Ελλάδας. Έδρα είναι η πόλη των Γρεβενών που βρίσκεται στο κέντρο περίπου του νομού. Το δυτικό τμήμα του νομού καλύπτει μέρος της οροσειράς της Πίνδου και οι υπόλοιπες περιοχές χαρακτηρίζονται κυρίως από ημιορεινές και λίγες πεδινές εκτάσεις. Τα υψόμετρα κυμαίνονται μεταξύ 400-2.610μ. Οι ορεινές περιοχές αποτελούν το 55,36%, οι ημιορεινές περιοχές το 37,74% και οι πεδινές το 6,9%. Το ανατολικό τμήμα του νομού διασχίζει ο ποταμός Αλιάκμονας με κατεύθυνση από βόρεια προς νότια. Κάθετα σ' αυτόν συμβάλλουν διάφοροι παραπόταμοί της, όπως ο Γρεβενίτης και ο Βενέτικος με κατεύθυνση από δυτικά προς ανατολικά (**Παράρτημα Α, χάρτης 1**).

Μετά την εφαρμογή του Σχεδίου Καποδίστριας ο Νομός Γρεβενών αποτελείται από 15 Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης, από τους οποίους οι 8 είναι δήμοι και οι υπόλοιποι κοινότητες. Οι τελευταίες αποτελούν τους ορεινούς οικισμούς της Πίνδου στο δυτικό τμήμα του νομού.

Ο πληθυσμός του νομού παρουσίασε γενικά ανοδική τάση κατά τις απογραφές 1981-2001. Στον πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζονται οι πληθυσμιακές μεταβολές κατά τις απογραφές 1981-2001 σε σχέση με την περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας και το σύνολο της χώρας. Κατά την περίοδο 1981-1991 παρατηρήθηκε μικρότερος ρυθμός αύξησης του

πληθυσμού απ' ότι την περίοδο 1971-1981, ενώ μετά την απογραφή του Μαρτίου του 2001 ο πληθυσμός τείνει να σταθεροποιηθεί.

Η πόλη των Γρεβενών μόλις μετά την πρόσφατη απογραφή (2001) ξεπέρασε τους 10.000 κατοίκους, ενώ ο δεύτερος αστικός οικισμός του νομού, ο Δήμος Δεσκάτης, έχει 4.647 κατοίκους. Οι υπόλοιποι οικισμοί του νομού έχουν πληθυσμό μικρότερο από 2000 κατοίκους.

4.1 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Σύμφωνα με τα στοιχεία των Εθνικών Λογαριασμών, το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας, για το έτος 2001, υπολογίστηκε στα 300.943 εκατομμύρια δραχμές (2,7% του συνολικού ΑΕΠ), που αντιστοιχούσε σε 1,03 εκατομμύρια δραχμές ετήσιο κατά κεφαλήν εισόδημα (50.000 δραχμές κάτω από το αντίστοιχο του συνόλου της χώρας). Ο νομός Γρεβενών κατέχει το χαμηλότερο ετήσιο κατά κεφαλήν εισόδημα στην Περιφέρεια, 720.000 δραχμές (Ε.Σ.Υ.Ε., 2001).

Από το δείκτη αυτό φαίνεται ότι υπάρχουν έντονες ενδοπεριφερειακές οικονομικές ανισότητες, που οφείλονται κυρίως στη διάρθρωση της οικονομίας των νομών της περιφέρειας, στην άνιση κατανομή των φυσικών πόρων, στο βαθμό αξιοποίησης αυτών, στη δομή της απασχόλησης, στα διαρθρωτικά προβλήματα κάθε νομού και στην έλλειψη υποδομών.

Οι δυσμενείς αυτές επιδράσεις σε συνδυασμό με την ανύπαρκτη υποδομή, οδηγούν στη δημιουργία αρνητικών εξωτερικών οικονομιών, οι οποίες έχουν αρνητικές συνέπειες στην ανάπτυξη της περιοχής.

Το 2001 το ποσοστό απασχόλησης (47,1% του πληθυσμού εργάσιμης ηλικίας) υπερέβαινε το αντίστοιχο του συνόλου της χώρας κατά 12,5 ποσοστιαίες μονάδες, ενώ το ποσοστό ανεργίας (7,9% του εργατικού δυναμικού) υπερέβαινε ελαφρώς το αντίστοιχο του συνόλου της χώρας κατά 0,3 ποσοστιαίες μονάδες. Η συμμετοχή του τριτογενούς τομέα στη συνολική απασχόληση φαίνεται να παρουσιάζει ραγδαία αύξηση, η οποία ήταν κατά κύριο λόγο εις βάρος του πρωτογενούς τομέα, αλλά και του δευτερογενούς (Ε.Σ.Υ.Ε., 2001).

4.2 Η ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΣΤΟ ΝΟΜΟ

Ο νομός παράγει μόλις το 0,22% του ΑΕΠ της χώρας (αντίστοιχα ο πληθυσμός αποτελεί το 0,36%). Το ΑΕΠ κατά κεφαλήν είναι χαμηλότερο από τον αντίστοιχο μέσο όρο της χώρας ωστόσο αυξάνει με ταχύτατους ρυθμούς. Η διάρθρωση της απασχόλησης διαφέρει σημαντικά από την αντίστοιχη κατανομή στο σύνολο της χώρας. Ο τριτογενής τομέας αποτελεί την κυρίαρχη μορφή απασχόλησης σε μικρότερο βαθμό απ' ό,τι αποτελεί για το σύνολο της χώρας. Σημαντικό ρόλο παίζει ο πρωτογενής τομέας που διατηρείται ακόμη σε υψηλά επίπεδα αν και έχει μειωθεί σε σχέση με προηγούμενες δεκαετίες. Η αύξηση στον τριτογενή τομέα συνδέεται και με την έντονη τάση αστικοποίησης που επικρατεί. Η ανεργία κυμαίνεται σε υψηλά επίπεδα, μεγαλύτερα από αυτά που παρατηρούνται στο σύνολο της χώρας :

Πίνακας 1: Απασχόληση, 2001

Περιοχές	Ποσοστό ανεργίας	Σύνθεση απασχόλησης		
		Πρωτογενής	Δευτερογενής	Τριτογενής
Ν. Γρεβενών	11,5%	37,3	21,3	41,4
Χώρα	8,1%	19,9	25,3	54,8

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε., 2001

Στο δευτερογενή τομέα, η εξορυκτική δραστηριότητα είναι περιορισμένη στην προμήθεια αδρανών υλικών για οικοδομική χρήση από διάφορες διάσπαρτες θέσεις (ακόμη και κοίτες ποταμών), ενώ η οικοδομική δραστηριότητα και οι κατασκευές φαίνεται να διατηρούνται σε υψηλά επίπεδα. Η μεταποίηση περιλαμβάνει κυρίως μικρές βιοτεχνικές μονάδες (τις περισσότερες φορές οικογενειακές επιχειρήσεις) από τις οποίες δραστηριοποιούνται στη μεταποίηση του ξύλου. Η μεταποίηση γεωργικών προϊόντων με τη μορφή επιχειρήσεων μικρής κλίμακας αποτελεί αξιόλογη δραστηριότητα για το νομό. Από την κατανομή του ύψους των ιδιωτικών επενδύσεων παρατηρείται ότι οι μισές περίπου από αυτές επικεντρώνονται στην πόλη των Γρεβενών (βλ. Πίνακα 2):

Πίνακας 2: Ιδιωτικές επενδύσεις 1998-2000 (σε εκ. δρχ.)

ΟΤΑ	Υψος επένδυσης	Υψος επιχορήγησης
Δήμος Γρεβενών	2.490	928
Σύνολο Ν. Γρεβενών	5.596	2298

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε., 2001

Στον τριτογενή τομέα το μεγαλύτερο αριθμό επιχειρήσεων αποτελούν το λιανικό εμπόριο και ακολουθούν το χονδρικό εμπόριο, τα συνεργεία αυτοκινήτων και τα πρατήρια βενζίνης.

Ο τουρισμός αποτελεί έναν πολλά υποσχόμενο κλάδο για το νομό, ενώ εδώ και αρκετά χρόνια οι περιοχές δραστηριοποιούνται συστηματικά προς την κατεύθυνση αυτή. Στο νομό λειτουργεί χιονοδρομικό κέντρο, ενώ ξενώνες διαθέτουν σχεδόν όλες οι ορεινές κοινότητες του νομού. Οι διανυκτερεύσεις παρουσίασαν γενικά ανοδική πορεία τα έτη μετά το 1995. Ωστόσο η πλήρωση των ξενοδοχειακών μονάδων αν και παρουσίασε ανοδική πορεία παρέμεινε σε χαμηλά επίπεδα (μικρότερη από 30%) σε σχέση με την υπόλοιπη περιφέρεια και το σύνολο της χώρας.

4.3 ΧΡΗΣΕΙΣ ΓΗΣ

4.3.α Κατανομή χρήσεων γης

Η κατανομή των βασικών χρήσεων γης των δημοτικών διαμερισμάτων για το έτος 2001, σύμφωνα με το διαχωρισμό της ΕΣΥΕ, φαίνεται στον πίνακα που ακολουθεί:

Πίνακας 3: Κατανομή χρήσεων γης στο Νομό Γρεβενών

Χρήσεις γης	Εκτάσεις (km²)	Εκτάσεις %
Καλλιεργούμενες εκτάσεις	446,1	19,47
Βοσκότοποι(δημόσιοι ή κοινοτικοί)	712,6	31,11
Βοσκότοποι (ιδιωτικοί)	56,8	2,5
Δασικές εκτάσεις	990,3	43,23
Οικισμοί, εκτάσεις με νερά, λοιπές εκτάσεις	85	3,69

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε., 2001

Στο σύνολο της έκτασης των δημοτικών διαμερισμάτων παρατηρείται ότι το μεγαλύτερο ποσοστό καλύπτεται από δάση και συγκεκριμένα δρυοδάση (61,6%) και ακολουθούν οι καλλιεργούμενες εκτάσεις (18%). Οι κοινοτικοί και ιδιωτικοί βοσκότοποι αποτελούν το 17% της συνολικής έκτασης, ενώ οι υπόλοιπες χρήσεις συμμετέχουν με ποσοστά μικρότερα του 2%. Αντίστοιχα η κατανομή των χρήσεων στο σύνολο του νομού παρουσιάζει ορισμένες ιδιαιτερότητες. Έτσι, οι δασικές εκτάσεις είναι συγκριτικά μικρότερες σε ποσοστό 43,4% και οι εκτάσεις των κοινοτικών βοσκότοπων σημαντικά μεγαλύτερες (30,3%) **(Παράρτημα Α, χάρτης 3).**

Εντυπωσιακή είναι η δασοκάλυψη του νομού που περιλαμβάνει έκταση 990,3 τετραγωνικά χιλιόμετρα. Η δασική εκμετάλλευση αποτελεί μια από τις σημαντικότερες δραστηριότητες μεγάλου αριθμού οικισμών της περιοχής και συμβάλλει αποφασιστικά στη διαμόρφωση της οικονομίας του πρωτογενή τομέα παραγωγής. Δεύτερη κατά σειρά χρήση σε ό,τι αφορά την έκταση είναι οι βοσκότοποι, δημόσιοι και κοινοτικοί, που μαζί με τους ιδιωτικούς αποτελούν το 33,61% της επιφάνειας του νομού. Οι μεγάλης έκτασης βοσκότοποι και η ορεινή μορφολογία του εδάφους, ακατάλληλη τις περισσότερες φορές για γεωργική εκμετάλλευση, έχουν διαμορφώσει κατάλληλες συνθήκες για την παραδοσιακά σημαντικότερη δραστηριότητα του πρωτογενή τομέα στο σύνολο του νομού, που είναι η κτηνοτροφία.

Οι καλλιεργούμενες εκτάσεις καταλαμβάνουν ποσοστό γύρω στο 20% της συνολικής έκτασης του νομού. Ελάχιστες είναι οι πεδινές και αρδευόμενες εκτάσεις και συγκεντρώνονται κυρίως στο ανατολικό τμήμα του νομού, γύρω από την κοίτη του ποταμού Αλιάκμονα. Οι περισσότερες από αυτές εντοπίζονται σε λοφώδεις περιοχές με κύριο χαρακτηριστικό τη σχετικά μικρή έκταση του κλήρου και την έντονη παρουσία δένδρων και θάμνων στα όρια των εκμεταλλεύσεων. Η βασική καλλιέργεια των εκτάσεων αυτών είναι τα σιτηρά, ενώ στις αρδευόμενες εκτάσεις οι σημαντικότερες είναι τα κηπευτικά, ο καπνός και το καλαμπόκι.

4.3.β Κατοικία – δόμηση

Μετά το σεισμό της 13^{ης} Μαΐου 1995, που έπληξε τις περιοχές της Κοζάνης και των Γρεβενών, παρατηρήθηκε αύξηση της οικοδομικής δραστηριότητας στους περισσότερους οικισμούς είτε αναγκαστικά εξαιτίας της υποχρεωτικής κατεδάφισης

ορισμένων παλαιών κατοικιών, είτε εξαιτίας των ευνοϊκών συνθηκών (σεισμοδάνειο) για τη δημιουργία νέων. Αποτέλεσμα του σεισμού ήταν να χαρακτηριστούν στο σύνολο του νομού μέχρι το 2001 περί τα 4.000 κτίσματα ως **Επικινδύνως Ετοιμόρροπα (Ε.Ε.)** με υποχρέωση την άμεση κατεδάφισή τους, ενώ άλλα 4.000 να χαρακτηριστούν με **Ευτελή Υλικά (Ε.Υ.)**.

Σημαντικό πλήγμα δέχτηκαν οι οικισμοί του ανατολικού τμήματος του Βενέτικου, δηλαδή αυτοί των δημοτικών διαμερισμάτων Καλοχίου και Φελλίου και σε μικρότερο βαθμό των Αγίων Θεοδώρων. Ειδικά, στους οικισμούς Καλόχι, Καλαμίτσι, Μεσόλακος απαγορεύθηκε η οικοδομική δραστηριότητα μετά τις μικροζωνικές μελέτες που πραγματοποιήθηκαν από το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και προτάθηκε η μετεγκατάστασή τους σε περιοχή νότια των Γρεβενών, κοντά στο σημερινό σκουπιδότοπο της πόλης. Ωστόσο, η υπόθεση της μετεγκατάστασης εκκρεμεί έως σήμερα, εξαιτίας του γεγονότος ότι η περιοχή αποτελεί δασική έκταση. Αντίστοιχες μικροζωνικές μελέτες εκπονήθηκαν και για τους υπόλοιπους οικισμούς του νομού, όπου ορίστηκαν ζώνες στις οποίες απαγορεύθηκε ή επιτράπηκε η δόμηση (Διεύθυνση Γεωργίας Γρεβενών, 1994).

Αν και ο σεισμός πραγματοποιήθηκε το 1995, οι άδειες για την κατασκευή συμβατικών κατοικιών, που στην πλειοψηφία αντικατέστησαν τις λυόμενες κατοικίες της πρώτης μετασεισμικής περιόδου, άρχισαν να εκδίδονται μετά το 1999. Οι συμβατικές κατοικίες που κατασκευάστηκαν δωρεάν ήταν επιφάνειας 50 τ.μ. για οικογένειες μέχρι τρία άτομα και 60 τ.μ. για οικογένειες άνω των τριών ατόμων.

4.4 ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΖΟΜΕΝΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΕΠΟΜΕΝΕΣ

ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ

Από χωροταξική άποψη, οι στόχοι που υιοθετούνται σε επίπεδο περιφέρειας συνεπάγονται αξιοσημείωτες χωρικές μεταβολές, αφού δίδεται έμφαση-τουλάχιστον στο επίπεδο των επιδιώξεων-όχι στις παραδοσιακά αναπτυγμένες περιοχές (άξονας Κοζάνης – Πτολεμαΐδας - Αμυνταίου), αλλά σ' αυτές των οποίων το δυναμικό παραμένει αναξιοποίητο μέχρι σήμερα. Χωρικά η επιδίωξη αυτή εκφράζεται με την ενίσχυση του δυτικού τμήματος, που διεκδικεί πλέον ένα σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη της

περιφέρειας. Στις περιοχές αυτές περιλαμβάνεται και το μεγαλύτερο μέρος του νομού Γρεβενών και ειδικά το τμήμα που εντοπίζεται δυτικά του ποταμού Αλιάκμονα.

Για την ήπια τουριστική ανάπτυξη προτείνονται παρεμβάσεις για τη δημιουργία των προϋποθέσεων, ώστε να αξιοποιηθούν οι περιοχές και να αποκτήσουν τουριστικό ενδιαφέρον, ενώ ταυτόχρονα να προστατευθεί το φυσικό και το δομημένο περιβάλλον. Αυτό θα επιτευχθεί με την ανάπτυξη μικρών εκμεταλλεύσεων σε υφιστάμενους οικισμούς και την ενίσχυση ειδικών μορφών τουρισμού. Επίσης, η βελτίωση της προσπελασιμότητας επισκεπτών, εξαιτίας της διάνοιξης των οδικών αξόνων (Εγνατία, κάθετοι άξονες), μπορεί να συντελέσει στην αναβάθμιση του τουριστικού ενδιαφέροντος για την περιοχή.

Με το νέο θεσμικό πλαίσιο για τη διαχείριση των προστατευόμενων περιοχών και την υλοποίηση των σχεδιαζόμενων έργων για τις προστατευόμενες περιοχές, στα πλαίσια του 3^{ου} Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης, δίδονται νέες δυνατότητες για το φυσικό περιβάλλον. Παράλληλα με την οργάνωση του Φορέα Διαχείρισης για το Εθνικό Πάρκο Βόρειας Πίνδου και την εφαρμογή μέτρων για την προστασία και την ανάδειξη του φυσικού περιβάλλοντος, το φυσικό περιβάλλον θα ανορθωθεί, η περιοχή θα προβληθεί περισσότερο και θα οργανωθεί η διαχείριση των επισκεπτών, αυξάνοντας τις δυνατότητες ανάπτυξης του τουρισμού και ιδιαίτερα του οικοτουρισμού και του τουρισμού που είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με το φυσικό περιβάλλον και την περιήγηση.

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται ιδιαίτερη δραστηριοποίηση στην προσπάθεια εκσυγχρονισμού ή και κατασκευής νέων τεχνικών και κοινωνικών υποδομών, καθώς και άλλων έργων, αποτέλεσμα της συγχρηματοδότησης από προγράμματα της Ε.Ε. Τα σημαντικότερα έργα που πραγματοποιούνται ή προγραμματίζονται για την τρέχουσα περίοδο, εκτός από την Εγνατία Οδό, είναι τα ακόλουθα:

Πίνακας 4: Σημαντικότερα έργα Νομού Γρεβενών

ΕΡΓΟ	ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ (σε ΕΥΡΩ)
Γενικό Νοσοκομείο Γρεβενών	19.662.509,2
Διοικητήριο Γρεβενών	13.440.939,1
Χιονοδρομικό Κέντρο Βασιλίτσας	50.770,36
Διαμόρφωση Γρεβενίτη Ποταμού	4.871.606,7
Οικιστική αναβάθμιση Δ. Γρεβενών	3.732.942
Κέντρο Προετοιμασίας Αθλητών	2.934.702,9
Υδρευση- Αποχέτευση/ Βιολογικός καθαρισμός Δ. Γρεβενών	2.347.762,3
Σχολή Αστυφυλάκων Γρεβενών	2.054.292
Βιοτεχνικό Πάρκο Γρεβενών	18.822.450,4
Βιοτεχνικό Πάρκο Δεσκάτης	895.084,4
Οικιστική Αναβάθμιση Δ. Δεσκάτης	586940,5

Πηγή:Ε.Σ.Υ.Ε., 2001

4.5 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η αναφορά στο Νομό Γρεβενών, σκιαγραφεί το πορτρέτο ενός ορεινού νομού, με έντονο αγροτικό χαρακτήρα. Αντίθετα, ο τριτογενής τομέας αποτελεί την κυρίαρχη μορφή απασχόλησης σε μικρότερο βαθμό απ' ό,τι αποτελεί για το σύνολο της χώρας. Ο αγροτικός κλήρος είναι μικρός και κατακερματισμένος. Απόρροια αυτού του γεγονότος αποτελεί η αδυναμία εκμετάλλευσης του συγκριτικού πλεονεκτήματος, που υπάρχει στις καλλιέργειες εντατικής μορφής.

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, πρόκειται για έναν από τους πλέον αραιοκατοικημένους Νομούς της χώρας. Η μεταναστευτική κίνηση των κατοίκων του κατευθύνεται τόσο προς το εσωτερικό όσο και προς το εξωτερικό και οφείλεται στην έλλειψη οικονομικών και κοινωνικών ευκαιριών, με αποτέλεσμα τη δημογραφική ερήμωση της περιοχής και την αλλοίωση της πληθυσμιακής πυραμίδας υπέρ των μεγαλύτερων ηλικιών.

Ο νομός Γρεβενών αντιμετωπίζει σημαντικά προβλήματα οικονομικής υστέρησης όχι μόνο σε πανελλήνιο επίπεδο, αλλά και στα πλαίσια της Περιφέρειας, όπως διατυπώνεται και στις μελέτες χωροταξικού σχεδιασμού για την περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας και του νομού Γρεβενών. Οι ενδοπεριφερειακές αυτές ανισότητες οφείλονται στο διαφορετικό βαθμό ανάπτυξης που διαχρονικά επιτεύχθηκε στο εσωτερικό της περιοχής, με αποτέλεσμα την άνιση ανάπτυξη των οικονομικών δραστηριοτήτων που έχει επιπτώσεις όχι μόνο στην προσωπική κατανομή του εισοδήματος των ιδιοκτητών των συντελεστών παραγωγής, αλλά και στην καταναλωτική και αποταμιευτική τους συμπεριφορά.

Είναι επιτακτική η ανάγκη θέσπισης κινήτρων για την ανάπτυξη του Νομού, προκειμένου να αμβλυνθεί η εισοδηματική ψαλίδα. Οι αναπτυξιακές επιλογές είναι δυνατόν να επικεντρωθούν στον εκσυγχρονισμό της αγροτικής παραγωγής και στην ανάπτυξη επιχειρηματικών δραστηριοτήτων. Ιδιαίτερη σημασία πρέπει να δοθεί στην τουριστική ανάπτυξη του ορεινού δυτικού τμήματος του νομού που παρουσιάζει ιδιαίτερα πλεονεκτήματα εξαιτίας της σύνθεσης ενός αδιατάραχτου, μέχρι στιγμής, οικοσυστήματος, με πλούσια και εξαιρετικά σπάνια χλωρίδα και πανίδα, αλλά και σημαντικά στοιχεία της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Β' ΜΕΡΟΣ: ΤΑ ΟΙΚΟΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 **ΕΘΝΙΚΟΣ ΔΡΥΜΟΣ ΠΙΝΔΟΥ**

5.0 ΓΕΝΙΚΑ

Οι προστατευμένοι βιότοποι εκλέγονται με βάση ορισμένων κριτηρίων που αφορούν τη μοναδικότητα του τοπίου και την οικολογική αξία της περιοχής. Υπάρχουν διάφορων ειδών προστατευμένοι βιότοποι, των οποίων το καθεστώς προστασίας ποικίλλει. Σύμφωνα με την νομοθεσία της χώρας μας, προστατευόμενες φυσικές περιοχές είναι οι Εθνικοί Δρυμοί, τα φυσικά αποθέματα, τα Δάση και οι Υδροβιότοποι. (Χατζηστάθης και Ισμικούδης, 1992)

Ο Νομός Γρεβενών εμπεριέχει πολλά οικοσυστήματα ελαφρώς επηρεασμένα από τον άνθρωπο, τα οποία αποτελούν ενδιαίτημα για πολλά είδη ζωντανών οργανισμών και καθιστούν το Νομό περιοχή με μεγάλη οικολογική αξία. Στο Νομό υπάρχουν δύο προστατευόμενες περιοχές. Πρόκειται για:

- ❑ Τον **Εθνικό Δρυμό Πίνδου (Βάλια Κάλντα)** που ιδρύθηκε το 1966 και
- ❑ Το **Τοπίο Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους του Σπηλαίου**, που περιλαμβάνει τους οικισμούς Σπήλαιο και Ζιάκα, καθώς και τμήμα του Όρλιακα και των φαραγγιών του Βενέτικου.

Επιπρόσθετα, στο Νομό υπάρχουν περιοχές, οι οποίες έχουν ενταχθεί στο δίκτυο «Natura 2000» και είναι οι εξής:

- GR2130002-Κορυφές Όρους Σμόλικα.
- GR1310001-Βασιλίτσα.
- GR1310002-Εθνικός Δρυμός Πίνδου.

➤ GR1330001-Όρος Βούρβινος.

Οι περιοχές αυτές προστατεύονται βάσει της Κοινοτικής Οδηγίας 92/43 και θα πρέπει να χαρακτηριστούν ως Ειδικές Ζώνες Διατήρησης (ΥΠΕΧΩΔΕ, 1992).

5.1 ΕΝΝΟΙΑ ΕΘΝΙΚΟΥ ΔΡΥΜΟΥ

Η Διεθνής Ένωση για την Προστασία της Φύσης και των Φυσικών Πόρων το 1969 όρισε ότι Εθνικός Δρυμός είναι μια σχετικά μεγάλη έκταση όπου:

- ο Ένα ή περισσότερα οικοσυστήματα δεν έχουν υποστεί ουσιώδη αλλοίωση από τις ανθρώπινες δραστηριότητες και τα αβιοτικά και βιοτικά στοιχεία τους παρουσιάζουν επιστημονικό, εκπαιδευτικό και ψυχαγωγικό ενδιαφέρον ή προσφέρουν ένα τοπίο μεγάλης ωραιότητας.
- ο Οι ανώτατες αρμόδιες αρχές έχουν λάβει μέτρα για να αποτρέψουν την εκμετάλλευση ή διακατοχή σε όλη την έκταση του και να διασφαλίσουν έτσι την προστασία των οικολογικών, γεωμορφικών και αισθητικών χαρακτηριστικών
- ο Οι επισκέπτες επιτρέπεται να εισέρχονται κάτω από ειδικές συνθήκες, για σκοπούς έμπνευσης, εκπαίδευσης, πνευματικής καλλιέργειας και αναψυχής.

Ως συστατικά του Εθνικού Δρυμού, ειδικά στην Ελλάδα, μπορούμε να προσθέσουμε αξιόλογα ιστορικά και αρχαιολογικά ευρήματα τα οποία βρίσκονται σε αφθονία στην χώρα. Η ίδρυση των Εθνικών Δρυμών πρέπει να ανταποκρίνεται αυστηρά στον ορισμό, γεγονός το οποίο περιορίζει τον αριθμό. Ένας από τους σημαντικότερους Δρυμούς στην Ελλάδα είναι αυτός της Πίνδου, ο οποίος αποτελεί ενδιαίτημα για πολλά είδη ζώων και φυτών, όπως είναι η καφέ αρκούδα (Χατζηστάθης και Ισμικούδης, 1992).

5.2 ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΘΕΣΗ

Η περιοχή του δρυμού καταλαμβάνει το νοτιοδυτικό τμήμα του νομού Γρεβενών και μέρος του βορειοανατολικού τμήματος του νομού Ιωαννίνων. Έχει συνολική έκταση 68.840 στρέμματα από τα οποία 33.572 στρέμματα αποτελούν τον πυρήνα και τα υπόλοιπα 35.268 στρέμματα την περιφερειακή ζώνη (Τρακόλης, 1994). Τα όρια του δρυμού, τόσο της περιφερειακής ζώνης όσο και του πυρήνα, είναι σαφή και καθορίζονται από το Β.Δ. 487/1966 (ΦΕΚ 120 Α/1966) (Παράρτημα Α, χάρτης 2).

5.3 ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΚΟ ΚΑΙ ΝΟΜΙΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ

Το μεγαλύτερο μέρος της έκτασης του δρυμού, ήτοι ποσοστό 94,54%, ανήκει στο ελληνικό δημόσιο και το υπόλοιπο 5,46% στο Δήμο Μετσόβου. Το νομικό καθεστώς που διέπει την ίδρυση, διαχείριση και λειτουργία του Εθνικού Δρυμού είναι το ακόλουθο: η ίδρυση του Δρυμού έγινε, όπως προαναφέρθηκε, με το Β.Δ. 487/1966 το οποίο βασίζεται στον Α.Ν. 856/1937 “περί Εθνικών Δρυμών”.

Η ανάγκη συντονισμού όλων των υπηρεσιών και φορέων που ασχολούνται με το περιβάλλον οδήγησε στην ψήφιση του Ν.1650/1986 ‘Για την προστασία του περιβάλλοντος’, ο οποίος στις διατάξεις που αφορούν την ‘Προστασία της Φύσης και του Τοπίου’ περιλαμβάνει πέντε κατηγορίες προστατευομένων φυσικών περιοχών ήτοι (Τρακόλης, 1994):

- ✓ περιοχές απόλυτης προστασίας της φύσης,
- ✓ περιοχές προστασίας της φύσης,
- ✓ εθνικά πάρκα,
- ✓ προστατευόμενοι φυσικοί σχηματισμοί, προστατευόμενα τοπία και στοιχεία του τοπίου και
- ✓ περιοχές οικοανάπτυξης.

Όταν ένα εθνικό πάρκο ή μεγάλο τμήμα του καταλαμβάνει εκτάσεις δασικού χαρακτήρα μπορεί να χαρακτηρίζεται Εθνικός Δρυμός.

Με την αριθ. 95666/1757/1986 Απόφαση του Υπουργείου Γεωργίας ιδρύθηκε μόνιμο καταφύγιο θηραμάτων στην περιοχή των κοινοτήτων Περιβολίου, Κρανιάς και Μοναχιτίου. Μέρος δύο συνεχόμενων καταφυγίων θηραμάτων είναι και το μεγαλύτερο τμήμα της περιφερειακής ζώνης. Τα καταφύγια αυτά είναι, του Μετσόβου της Χρυσοβίτσας, του Γρεβενιτίου, του Φλαμπουραρίου και της Βοβούσας.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, λόγω της μεγάλης οικολογικής αξίας της περιοχής, ο Δρυμός έχει ενταχθεί στο δίκτυο των *ιδιαίτερα προστατευομένων περιοχών* της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς ακόμα στο ειδικό πρόγραμμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη λήψη επειγόντων μέτρων προστασίας και ορθολογικής διαχείρισης των πληθυσμών της φαιάς αρκούδας (Τ.Ε.Δ.Κ. Γρεβενών, 1996).

5.4 ΟΡΟΣΕΙΡΑ ΠΙΝΔΟΥ

Η Πίνδος είναι η μεγαλύτερη σε έκταση οροσειρά της ελληνικής χερσονήσου, η οποία εκτείνεται από τα βορειοδυτικά προς τα νοτιοανατολικά, μεταξύ της Ηπείρου και της Θεσσαλίας. Αποτελεί συνέχεια των Δειναρικών Άλπεων, οι νότιες απολήξεις των οποίων εισέρχονται από την Αλβανία στην Ήπειρο και τη Δυτική Μακεδονία και στο καταλήγουν στην περιοχή της Αιτωλοακαρνανίας.

Η οροσειρά της Πίνδου, που είναι ένα ατελείωτο σύμπλεγμα βουνών, κορυφών, υψιπέδων, κοιλάδων και φαραγγίων, συνιστά τον υδροκρίτη ανάμεσα στο Ιόνιο και Αιγαίο Πέλαγος (Αστέρης, 1975).

Ορίζεται βόρεια από το όρος Μάροβα, που είναι ο συνδετικός κρίκος της με τα Βορειοηπειρωτικά βουνά και τα βορειότερα τμήματα των Δειναρικών Άλπεων, ανατολικά με τα όρη Χάσια, δυτικά από την ακανόνιστη γραμμή που σχηματίζουν οι απολήξεις της Τύμφης, του Μιτσικελίου, του Λόκμωνα και των Αθαμανικών και νότια από τον Τυμψηστό.

Το μήκος της οροσειράς υπερβαίνει τα 150 χιλιόμετρα και το μέσο πλάτος της τα 55 χιλιόμετρα, ενώ η συνολική έκταση ανέρχεται σε 9.000.000 στρέμματα. Η οροσειρά συγκροτείται από τρία βασικά τμήματα: την *Τυμφαία*, την *Αθαμανική* και τη *Δολοπική*. (Αδαμακόπουλος και Ματσούκα, 1991) (**Παράρτημα Β, Εικόνα 1**).

5.5 ΑΒΙΟΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

5.5.α Γεωλογία και ανάγλυφο

Δρυμός καλύπτεται σχεδόν εξ ολοκλήρου (93%) από την οφειλιθική σειρά. Παρατηρείται μια ανάμειξη κατά θέσεις *Περιδοτιτών* και *Σερπεντινών*. Στο δυτικό τμήμα της επικρατούν οι Περιδοτίτες και όσο κινούμαστε ανατολικότερα, αυτοί μεταβαίνουν σε Σερπεντίνες. Κατά μήκος του ρέματος Βάλια Κάλντα εμφανίζεται ο φλύσχος της Πίνδου. Αποτελείται από εναλλαγές ψαμμιτών και αμμούχων μαργών με μικροκροκαλοπαγή. Σε διάσπαρτες μικροθέσεις, μέσα στα ιζήματα του φλύσχη, παρεμβάλλονται ασβεστόλιθοι. Στο βορειότερο όριο του δρυμού εμφανίζονται σε εναλλαγές με μεταμορφωμένους μαύρους σχιστόλιθους (Μουντράκης, 1985).

Ο Δρυμός της Πίνδου είναι ένα ορεινό σύνολο που διασχίζεται κυρίως από παραποτάμους του Αώου, που δημιουργούν φαράγγια και σε μικρό τμήμα από ρέματα που καταλήγουν στον Αλιάκμονα. Τα υψόμετρα του Δρυμού κυμαίνονται από τα 1.050 μέχρι τα 2.177 μέτρα (Bérard, 1987) (**Παράρτημα Β, Εικόνα 2**).

5.5.β Κλίμα και βιοκλίμα

Από τα στοιχεία των μετεωρολογικών σταθμών Κρανιάς Γρεβενών και Μετσόβου συμπεραίνονται τα εξής (Τσιόντσης, 1995):

1. Η περιοχή χαρακτηρίζεται από υψηλές ετήσιες βροχοπτώσεις που υπερβαίνουν τα 1.000 χιλιοστόμετρα στις χαμηλότερες θέσεις και τα 1.400 χιλιοστόμετρα στις υψηλότερες. Η μεταβολή της βροχόπτωσης σε σχέση με την αύξηση του υψομέτρου είναι περίπου 40χιλιοστόμετρα/100 μέτρα. Οι βροχές εμφανίζονται καθ' όλη τη διάρκεια του έτους. Οι βροχερότεροι μήνες είναι ο Δεκέμβριος και ο Ιανουάριος ενώ οι χαμηλότερες βροχοπτώσεις εμφανίζονται το διάστημα Ιούνιος-Σεπτέμβριος. Περίοδος απόλυτης ξηρασίας πρακτικά είναι ανύπαρκτη.
2. Το έδαφος καλύπτεται από χιόνι 7-9 μήνες το χρόνο ανάλογα με το υψόμετρο.
3. Η μηνιαία μέση θερμοκρασία αέρος κυμαίνεται από 0,9 έως 21,4 βαθμούς Κελσίου.
4. Η σχετική υγρασία αέρος παραμένει καθ' όλο το έτος σε υψηλά επίπεδα.

Το βιοκλίμα της περιοχής κατατάσσεται στον υγρό βιοκλιματικό όροφο με δριμείς χειμώνες που είναι ο υγρότερος και ψυχρότερος τύπος κλίματος που εμφανίζεται στην Ελλάδα.

5.5.γ. Έδαφος

Τα εδάφη που επικρατούν είναι αυτά που σχηματίστηκαν από την αποσάθρωση του περιδοτίτη και του σερπεντίνη. Είναι ιδιόμορφα εδάφη πλούσια σε μαγνήσιο και σίδηρο φτωχά σε ασβέστιο, άζωτο, φώσφορο και κάλιο και πολλές φορές με τοξικές συγκεντρώσεις χρωμίου, νικελίου, μαγγανίου και αργιλίου. Τα εδάφη που αναπτύσσονται επάνω σε περιδοτίτες και σερπεντίνες έχουν ως χαρακτηριστικό μια ιδιόμορφη βλάστηση

που αποτελείται από λίγα είδη. Είναι, όμως, μεγάλης σημασίας για τη δασοπονία διότι πάνω σε αυτά αναπτύσσονται ικανοποιητικά είδη όπως η *μαύρη πεύκη* (Αστέρης, 1975).

Οι απότομες κλίσεις, η μικρή διαπερατότητα των πετρωμάτων που επικρατούν στην περιοχή, το υψηλό ετήσιο ύψος βροχής και η ραγδιαιότητα αυτής καθιστούν τα εδάφη ευαίσθητα στη διάβρωση. Παρόλα αυτά, επειδή το έδαφος είναι καλυμμένο από βλάστηση η επιφανειακή διάβρωση αποτρέπεται (Ινστιτούτο Δασικών Ερευνών, 1996).

5.6 ΒΙΟΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

5.6.α Ζώνες βλάστησης

Στην περιοχή του Εθνικού Δρυμού Πίνδου επικρατεί ένα ιδιαίτερα ξεχωριστό περιβάλλον, το οποίο εκφράζεται στην εμφάνιση και κατανομή των διαφόρων οικοσυστημάτων της περιοχής.

Τα δάση της περιοχής του Εθνικού Δρυμού απαρτίζονται κυρίως από *μαύρη πεύκη*, *οξυά*, *λευκόδερμο πεύκη* και *υβριδογενή ελάτη*. Στην εν λόγω περιοχή εμφανίζονται οι ακόλουθες κατηγορίες οικοσυστημάτων που αντιστοιχούν στις αντίστοιχες ζώνες βλάστησης (Σφήκα, 1985).

- ***Ζώνη δασών οξυάς, οξυάς-ελάτης και ορεινών παραμεσόγειων κωνοφόρων.***

A) Οικοσυστήματα ψυχροβιότερων πλατύφυλλων-Δάση οξυάς

Η οξυά σχηματίζει αμιγείς συστάδες σε μεγάλη έκταση ή μικτές συστάδες με μαύρη και λευκόδερμο πεύκη σε μικρότερη έκταση. Εμφανίζεται σε πυριτικά πετρώματα, όπου οι κλίσεις είναι μικρές, οι θέσεις υγρότερες και τα εδάφη λεπτόκοκκα (Αδαμακοπούλου και Ματσούκα, 1989). Η ανθρώπινη επίδραση στα δάση της οξυάς εκδηλωνόταν με τη βοσκή και την επιλεκτική υλοτομία. Απόρροια αυτών αποτέλεσε η οικολογική και γενετική υποβάθμιση πολλών συστάδων οξυάς. **(Παράρτημα Β, Εικόνα 3)**

B) Οικοσυστήματα ορεινών παραμεσόγειων κωνοφόρων

Στα ορεινά παραμεσόγεια κωνοφόρα συμπεριλαμβάνονται η μαύρη πεύκη και η υβριδογενής ελάτη. Τα οικοσυστήματα των δύο αυτών ειδών αποτελούν ιδιαίτερες

βιοκλιματικές ζώνες αλλά εκτείνονται τόσο στην ανώτερη ζώνη της δρυός όσο και στη ζώνη της οξυάς.

- *Ζώνη ψυχρόβιων κωνοφόρων*
- *Εξωδασική ζώνη υψηλών ορέων*
- *Ζώνη σποραδικών ειδών*

5.6.β Χλωρίδα και μυκοχλωρίδα

Στην περιοχή του Εθνικού Δρυμού Πίνδου ο σερπεντίνης είναι το κυρίαρχο πέτρωμα. Η ύπαρξή του είναι καθοριστική για τη χλωρίδα, καθώς στα πετρώματα αυτά αναπτύσσονται ορισμένα ειδικά προσαρμοσμένα φυτά, τα σερπεντινόφιλα.

Από τα θαμνώδη είδη είναι χαρακτηριστική η μεγάλη εξάπλωση του πυξού, ιδιαίτερα στις πιο ξερές τοποθεσίες και στα χαμηλότερα σημεία της κοιλάδας του Δρυμού.

Οι μύκητες είναι οργανισμοί αναπόσπαστα συνδεδεμένοι με τις λεπτές ισορροπίες στη βιοκοινότητα δάσος. Μαζί με τα βακτήρια είναι αναντικατάστατοι στη διατήρηση του κύκλου του άνθρακα καθώς και των ανόργανων αλάτων (Μουλαλή, 1984). (**Παράρτημα Β, Εικόνα 4**).

Η μυκοχλωρίδα της Ελλάδας είναι πλουσιότατη. Η χώρα μας με την ποικιλότητα εδαφοκλιματικών περιβαλλόντων, φιλοξενεί μια ιδιαίτερα πλούσια μυκοχλωρίδα. Τα φυσικά δάση πλατύφυλλων και κωνοφόρων δέντρων αποτελούν ιδανικούς βιότοπους για την ανάπτυξη μυκήτων. (Αδαμακόπουλος και Ματσούκα, 1991).

4.6.γ Πανίδα

Ο Εθνικός Δρυμός Πίνδου είναι μια από τις σημαντικότερες περιοχές της Ελλάδας όσον αφορά την πανίδα. Στην περιοχή ζουν μεγάλα και σπάνια θηλαστικά, όπως η αρκούδα, ο λύκος και η βίδρα, ενώ η παρουσία του λύγκα φαίνεται να είναι περιστασιακή (**Παράρτημα Β, Εικόνα 5**). Άλλα σπάνια θηλαστικά που απαντώνται είναι ο αγριόγατος, το αγριόγιδο και το ζαρκάδι. Στο Παράρτημα II της οδηγίας 92/43 των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων αναφέρονται ως είδη που χρειάζονται τον καθορισμό ειδικών ζωνών διατήρησης, η αρκούδα, η βίδρα, το αγριόγιδο και η μυοτίδα (είδος νυχτερίδας). Εκτός

των παραπάνω ειδών, στο Παράρτημα IV της ίδιας οδηγίας προστίθεται ο αγριόγατος στα είδη που απαιτούν αυστηρή προστασία. Ο λύκος και το κουνάβι αναφέρονται στην οδηγία σαν 'είδη κοινοτικού ενδιαφέροντος, των οποίων η απόσπαση από το φυσικό τους περιβάλλον είναι δυνατόν να ρυθμίζεται με διαχειριστικά μέτρα'. (Συμβούλιο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 1992).

Στην περιοχή του Δρυμού φωλιάζουν πάνω από 70 είδη πουλιών τα περισσότερα από τα οποία ανήκουν στα στρουθιόμορφα και φωλιάζουν στα δάση κωνοφόρων και οξυάς της περιοχής. Η μεγάλη Ορνιθολογική αξία του Δρυμού δηλώνεται από την παρουσία 10 αρπακτικών ειδών και 8 ειδών δρυοκολάπτη. Ο αριθμός των αρπακτικών θεωρείται αντίστοιχος με τη χωρητικότητα της περιοχής. Τα αρπακτικά είναι ευαίσθητα στις διαταράξεις των οικοτόπων, ενώ απαιτείται και μεγάλη έκταση για την επιτυχή παρουσία τους. Στο Δρυμό παρατηρήθηκε ένα ζευγάρι Βασιλαετού (**Παράρτημα Β, Εικόνα 6**) το οποίο αναπαρήχθη με επιτυχία. Πρόκειται για ένα από τα πιο σπάνια πουλιά της Ευρώπης και το δεύτερο πιο σπάνιο είδος στην Ελλάδα (Κομνηνός, Παναγιωτοπούλου, 1991).

Η παρουσία των δρυοκολαπτών δείχνει ότι τα οικοσυστήματα του Δρυμού βρίσκονται σε ώριμο στάδιο ανάπτυξης, δηλαδή υπάρχει μεγάλη ποικιλία ειδών σε όλα τα τροφικά επίπεδα. Για να επιβιώσουν και τα 8 είδη στα δάση, κυρίως των πεύκων, πρέπει να κινούνται σε διαφορετικό ύψος κατά μήκος του κορμού και της κόμης και να καταναλώνουν ποιοτικά διαφορετική τροφή (έντομα). Επίσης χρειάζονται ποικιλία στη δομή και ηλικία των δένδρων. Τα γέρικά δένδρα είναι απαραίτητα για το φύλλισμα των δρυοκολαπτών, οι οποίοι παίζουν καθοριστικό ρόλο στον έλεγχο των πληθυσμών των εντόμων (Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε., 1995).

Ιδιαίτερη οικολογική σημασία έχει η παρουσία της χιονάδας στην αλπική ζώνη και του διπκοκεφαλά για τον οποίο παρατηρείται πρώτη φορά ότι φωλιάζει στη χώρα μας. Στα ρυάκια της περιοχής ζει ο νεροκότσυφας, ο οποίος είναι ένας οικολογικός δείκτης και η παρουσία του υποδηλώνει την καθαρότητα των υδάτων (Αβτζής, Διαμαντής, 1988).

Ο Εθνικός Δρυμός Πίνδου μπορεί να χαρακτηριστεί πλούσιος σε αμφίβια και ερπετά. Μέχρι σήμερα έχουν καταγραφεί 7 αμφίβια και 10 ερπετά, τα περισσότερα από τα οποία αναφέρονται στο παράρτημα IV της οδηγίας 92/43 της Ευρωπαϊκής Ένωσης σαν είδη κοινοτικού ενδιαφέροντος που απαιτούν αυστηρή προστασία. Το βροχερό κλίμα της περιοχής και η ύπαρξη ρεμάτων και λιμνών ευνοεί την παρουσία των αμφιβίων. Οι

σαύρες θεωρούνται οικολογικοί ‘δείκτες’, αφού επηρεάζονται άμεσα από τη χημική υποβάθμιση ενός οικοσυστήματος (Σφήκας και Τσούνης, 1993).

5.6.δ Κρίσιμοι παράμετροι του βιότοπου για την πανίδα

Ο Εθνικός Δρυμός Πίνδου αποτελεί εξαιρετικής σημασίας βιότοπο για την προστασία της πανίδας της χώρας μας. Η σύνθεση των ειδών είναι σπάνια τόσο για τα ελληνικά, όσο και για τα ευρωπαϊκά δεδομένα. Τα δάση του Δρυμού βρίσκονται σε προχωρημένο στάδιο εξέλιξης, κάτι που επίσης είναι σπάνιο σήμερα. Μέσα σε ένα πυκνό υδρογραφικό δίκτυο, που περιλαμβάνει και αλπικές λίμνες, εναλλάσσονται πυκνά και αραιά δάση κωνοφόρων και οξυάς ή μίξη αυτών, λιβάδια και βραχώτοποι. Η ύπαρξη αιωνόβιων δέντρων και οι απότομες τοπογραφικά θέσεις συμβάλλουν στην επιτυχή παρουσία της πανίδας. Όμως, οι πληθυσμοί των σπάνιων ειδών βρίσκονται σε κρίσιμο σημείο. Η μικρή έκταση του πυρήνα, η λαθροθηρία και λαθραλιεία επιφέρουν υποβάθμιση των οικοσυστημάτων και αποτελούν σοβαρή απειλή για την παρουσία των μεγάλων θηλαστικών και αρπακτικών πτηνών. Επίσης, η υπερβολική βόσκηση, υποβαθμίζει τα εδάφη. Έτσι, μικροθηλαστικά και ερπετά μειώνονται με αποτέλεσμα να επηρεάζεται όλη η τροφική αλυσίδα. (Τσούνης, κ.ά, 1985).

5.7 ΙΔΙΑΙΤΕΡΕΣ ΑΞΙΕΣ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΟΥ ΔΡΥΜΟΥ

5.7.α Σπάνιοι και κινδυνεύοντες βιότοποι

Ο Εθνικός Δρυμός Πίνδου αποτελεί εξαιρετικής σημασίας βιότοπο για την προστασία πολλών ειδών πανίδας της χώρας μας. Ανάλογα όμως με τις ιδιαίτερες απαιτήσεις κάθε είδους υπάρχουν θέσεις και περιοχές μέσα στο Δρυμό, αλλά και έξω από αυτόν, που έχουν ιδιαίτερη σημασία για τη διαβίωση και αναπαραγωγή και συνεπώς τη διατήρηση συγκεκριμένων ειδών. Μερικές τέτοιες θέσεις και περιοχές είναι (Γενική Γραμματεία Δασών και Περιβάλλοντος-Ινστιτούτο Δασικών Ερευνών, 1996):

1. Η χαμηλή ορεινή ζώνη της Βάλια Κάλντα όπου διαχειμάζει η αρκούδα, τα υγρά και βαθιά εδάφη όπου υπάρχουν βολβοί και ρίζες για τη διατροφή της και τα

απόκρημνα σημεία των δασωμένων πλαγιών όπου συχνάξει για την καλύτερη προστασία της.

2. Το Αρκουδόρεμα και το ρέμα της Φλέγγας μαζί με την παραποτάμια βλάστησή τους, όπου διαβιεί, φωλιάζει και αναπαράγεται η βίδα. Το ρέμα της Φλέγγας μάλιστα, με υψόμετρο 1400 μέτρα, είναι το ψηλότερο σημείο εξάπλωσης της βίδρας στην Ευρώπη.
3. Τα πυκνά δάση οξυάς, τα μικτά δάση, οι θαμνότοποι και οι γυμνές ορεινές εκτάσεις αποτελούν το βιότοπο του αγριόγατου, που έχει παρατηρηθεί στο δάσος της Φλέγγας και στη Βάλια Κάλντα.
4. Τα δάση με πυκνή, χαμηλή βλάστηση και με ανοικτές θέσεις μέχρι 2.000 μέτρα αποτελούν το βιότοπο του ασβού.
5. Τα μικτά δάση με πυκνή υποβλάστηση και τα δάση της οξυάς είναι ο βιότοπος του μικρού αριθμού ζαρκαδιού που ζουν στο Δρυμό.
6. Τα ορεινά λιβάδια της Φλέγγας και του Αυγού, όπου ζουν από την άνοιξη μέχρι το φθινόπωρο μικρές ομάδες αγριοκάτσικου.

4.7.β Τουριστική πολιτική

Η εκάστοτε τουριστική πολιτική της χώρας επηρεάζει τη διαχείριση των φυσικών πόρων διότι αποβλέπει στην ανάπτυξη μιας περιοχής με την προσέλκυση τουριστών σ' αυτή.

Ο αριθμός των επισκεπτών του Δρυμού είναι μικρός και οι επιπτώσεις στα οικοσυστήματα της περιοχής είναι πολύ περιορισμένες. Οι επισκέπτες περιορίζουν τις δραστηριότητές τους κυρίως στην παθητική απόλαυση του τοπίου, στον περίπατο και στα υπαίθρια γεύματα, με σεβασμό στο περιβάλλον. Έχουν παρατηρηθεί ελάχιστες περιπτώσεις βανδαλισμών, όπως χαράξεις του φλοιού δέντρων, καταστροφή πινακίδων και τροχόσπιτων και ρίψη απορριμμάτων.

Η περιοχή, λόγω της μεγάλης οικολογικής και τοπιολογικής αξίας, προσφέρεται για την ανάπτυξη του τουρισμού και την ικανοποίηση των αναγκών του ανθρώπου σε υπαίθρια δασική αναψυχή. Τα διάφορα προγράμματα που έχουν εκπονηθεί ή εκπονούνται στοχεύουν στην ανάπτυξη της ευρύτερης περιοχής με βάση τις **ήπιες μορφές τουρισμού**.

Το γεγονός αυτό επιβάλλει ορισμένους περιορισμούς ως προς το είδος της ανάπτυξης, η οποία πρέπει να είναι συμβατή με τη διατήρηση της οικολογικής ισορροπίας και αξίας της περιοχής.

Πιθανές αρνητικές επιπτώσεις για το περιβάλλον από την τουριστική ανάπτυξη, είναι η αύξηση του όγκου των απορριμμάτων, η όχληση της θηλαστικής και πτερωτής πανίδας από τους θορύβους και η επιβάρυνση του δασικού περιβάλλοντος με αέριους ρύπους και σκόνη, οι οποίες μπορούν να μετριασθούν ή να απαλειφθούν με την κατάλληλη οργάνωση της διαχείρισης του Δρυμού (Αδαμακόπουλος και Ματσούκα, 1991).

5.7.γ Μέτρα και περιορισμοί για την τουριστική χρήση της περιοχής

Ένας από τους σκοπούς ίδρυσης των Εθνικών Δρυμών είναι και η βελτίωση του κοινωνικοοικονομικού επιπέδου των ντόπιων κατοίκων της περιοχής με την προώθηση ήπιων μορφών τουρισμού.

Σήμερα, ο αριθμός των επισκεπτών του Δρυμού είναι πολύ μικρός και δεν τίθεται πρόβλημα λήψης περιοριστικών μέτρων για την τουριστική χρήση της περιοχής. Αντίθετα, κρίνεται αδήριτη η ανάγκη να προωθηθεί ο ήπιος τουρισμός για την τόνωση της οικονομίας της περιοχής (ΥΠΕΧΩΔΕ, 1992).

Οι τύποι τουριστικής ζήτησης που προτείνονται για την περιοχή της Πίνδου από το Παγκόσμιο Ταμείο για την Προστασία της Φύσης είναι:

- ✓ Οικογενειακός τουρισμός (γιορτές Χριστουγέννων και Πάσχα, Σαββατοκύριακα και πανηγύρια).
- ✓ Αλλοδαποί τουρίστες, οργανωμένες επισκέψεις σε αξιοθέατα.
- ✓ Φυσιολατρικός τουρισμός.
- ✓ Εκπαιδευτικές σχολικές εκδρομές, θερινές κατασκηνώσεις.
- ✓ Συνεδριακός τουρισμός.
- ✓ Ορειβασία.

Οι προαναφερθέντες τύποι τουρισμού, με την κατάλληλη οργάνωση της διαχείρισης του Δρυμού, θα βοηθήσουν στην επίτευξη του σκοπού της βελτίωσης του κοινωνικοοικονομικού επιπέδου των τοπικών πληθυσμών, χωρίς να τίθενται σε κίνδυνο οι

άλλοι σκοποί ίδρυσης του Δρυμού και κυρίως αυτός της προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος (ΥΠΕΧΩΔΕ, 1992).

Η διατήρηση και η σταθερότητα κάθε οικοσυστήματος εξαρτώνται από την επίδραση των ανθρώπινων δραστηριοτήτων σε αυτό. Παρόλα αυτά, η ανάπτυξη μιας περιοχής είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τα έργα υποδομής που υπάρχουν σ' αυτή. Στο Νομό Γρεβενών έχουν λάβει και θα λάβουν χώρα έργα υποδομής τα οποία ευτυχώς μέχρι σήμερα δεν έχουν επηρεάσει σημαντικά τα οικοσυστήματα. Επομένως επιβάλλεται να γίνουν μελέτες προέγκρισης χωροθέτησης και μελέτες περιβαλλοντικών επιπτώσεων ώστε τα έργα υποδομής να είναι συμβατά με το περιβάλλον και όπου αυτό είναι εφικτό να το αναδείξουν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 **ΕΡΓΑ ΥΠΟΔΟΜΗΣ**

6.0 ΟΔΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ

Ο Δρυμός της Πίδου είναι προσπελάσιμος από βόρεια, ανατολικά και νοτιοανατολικά. Βρίσκεται κοντά στην Εθνική Οδό Ιωαννίνων- Μετσόβου- Τρικάλων. Οι κυριότεροι επαρχιακοί και κοινοτικοί δρόμοι που προσεγγίζουν την περιοχή του Δρυμού είναι οι εξής: **α)** Γρεβενών- Περιβολίου, **β)** Γρεβενών- Κρανιάς, **γ)** Μετσόβου- Μηλιάς, **δ)** Μετσόβου- Φλαμπουραρίου- Βοβούσας- Περιβολίου και **ε)** Ιωαννίνων- Φλαμπουραρίου- Βοβούσας- Περιβολίου. Επιπρόσθετα, ο Δρυμός διασχίζεται από δασικούς δρόμους και μονοπάτια. Οι δασικοί δρόμοι του Δρυμού, καθώς και οι λοιποί δασικοί και αγροτικοί δρόμοι είναι είτε σκυρόστρωτοι, με τεχνικά έργα, είτε απλές διανοίξεις. Σκυρόστρωτα είναι και πολύ μεγάλα τμήματα των επαρχιακών και κοινοτικών δρόμων. (Διεύθυνση Δασών Γρεβενών και Ιωαννίνων, 1996).

6.1 ΛΟΙΠΑ ΕΡΓΑ ΥΠΟΔΟΜΗΣ

Πλην του οδικού δικτύου, έχουν κατασκευασθεί ή βρίσκονται στο στάδιο της κατασκευής ή έχουν προγραμματισθεί από τη Δασική Υπηρεσία και άλλους φορείς διάφορα έργα. Παρακάτω παραθέτονται τα εν λόγω έργα, τα οποία έχουν προγραμματιστεί από κεντρικούς και τοπικούς φορείς.

✓ Έργα Δασικής Υπηρεσίας

Η Δασική Υπηρεσία προγραμματίζει και εκτελεί έργα και εργασίες στην περιοχή και είναι ο φορέας που λόγω της αποστολής του έχει έντονη την παρουσία του σ' αυτή. Τα κυριότερα από αυτά είναι (Βέργος, 1995):

- Έργα προστασίας δασών

- ο Παρατηρητήρια πυρκαγιών
- ο Δασική οδοποιία
- ο Διανοίξεις δρόμων
- ο Χαλικοστρώσεις
- ο Τεχνικά έργα
- ο Έργα βελτίωσης ορεινών βοσκοτόπων
- ο Ποτίστρες στην περιφερειακή ζώνη, εκτός δρυμού
- ο Στέγαστρα εκτός δρυμού
- ο Έργα διαμόρφωσης του τοπίου και δασικής αναφυχής
- ο Χώροι διημέρευσης
- ο Βρύσες
- ο Μονοπάτια αναφυχής και περιβαλλοντικής εκπαίδευσης

✓ Έργα Δήμων και Κοινοτήτων

Οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης έχουν κατασκευάσει (Διεύθυνση Δασών Γρεβενών και Ιωαννίνων, 1996):

- ο Έργα ύδρευσης- Υδρομάστευση και κατασκευή αγωγού ύδρευσης της κοινότητας Περιβολίου.
- ο Τουριστικά έργα- καταφύγιο ορειβατών στην περιοχή του δημοτικού δάσους.

✓ Έργα ΔΕΗ

Η ΔΕΗ έχει κατασκευάσει μέσα στον Εθνικό Δρυμό ένα χιονοβοροχομετρικό σταθμό. Έχει όμως προγραμματίσει και συντάζει σχετικές μελέτες για την κατασκευή σειράς έργων μέσα στον πυρήνα του δρυμού. Τα έργα αυτά είναι (Βέργος, 1995) :

- ο Κατασκευή φράγματος στη Βάλια Κάλντα.
- ο Κατασκευή σήραγγας από το φράγμα της Βάλια Κάλντα μέχρι το φράγμα των Πηγών Αώου.
- ο Κατασκευή δύο συλλεκτηρίων αγωγών με τις σχετικές τους υδροληψίες συνολικού μήκους 10 χιλιομέτρων καθώς και οδών προσπέλασης προς τις υδροληψίες.

✓ Έργα άλλων φορέων

Λόγω της οικολογικής αξίας της περιοχής διάφοροι επιστημονικοί και εκπαιδευτικοί φορείς δείχνουν ενδιαφέρον για διεξαγωγή έρευνας σ' αυτή. Μεταξύ των φορέων που ήδη διεξάγει έρευνα στον Εθνικό Δρυμό είναι το Τμήμα Δασοπονίας του

Τ.Ε.Ι. Καρδίτσας, το οποίο έχει εγκαταστήσει ένα μετεωρολογικό σταθμό (Υ.Π.Ε.ΧΩ.Δ.Ε., 1992).

6.2 ΖΩΝΟΠΟΙΗΣΗ

Η ζωνοποίηση της ευρύτερης περιοχής με διάφορο βαθμό ανθρώπινης παρέμβασης μπορεί να διασφαλίσει την προστασία των σταθερών οικοσυστημάτων κατά την υλοποίηση αναπτυξιακών έργων και άλλων ανθρώπινων δραστηριοτήτων. Σχηματικά, θα μπορούσαμε να αναφέρουμε (Διεύθυνση Δασών Γρεβενών, 1983) :

1) Τη **ζώνη της απόλυτης προστασίας**, στην οποία δε θα επιτρέπεται οποιαδήποτε μορφή κάρπωσης ή παραγωγικής χρήσης, η χλωρίδα και η πανίδα αφήνονται να αναπτυχθούν ελεύθερα, δίχως ανθρώπινη παρέμβαση, ενώ οι επισκέπτες εισέρχονται μόνο σε περιορισμένους αριθμούς. Εν ολίγοις, παραμένει το βασίλειο της αδιατάρακτης φύσης δηλαδή της «άγριας ζωής».

2) Τη **ζώνη του γενικού φυσικού αποθέματος**, όπου το περιβάλλον έχει υποστεί ανθρώπινη επίδραση εδώ και πολλούς αιώνες αλλά παρόλα αυτά εξακολουθεί να διατηρεί τη φυσική του γνησιότητα και δεν εμφανίζει βαριές οικολογικές αλλοιώσεις. Εδώ οι επισκέπτες βρίσκουν ιδανικό περιβάλλον για εκδρομές και υπαίθρια ζωή. Η ζώνη αυτή μπορεί να χαρακτηριστεί ως τόπος συνάντησης και αρμονικής συνύπαρξης του ανθρώπου και της φύσης.

3) Τη **ζώνη προστασίας** που κατά κάποιον τρόπο αποτελεί το χώρο του «διαμορφωμένου από τον άνθρωπο φυσικού περιβάλλοντος», του καθυποταγμένου στην εξυπηρέτηση των ανθρώπων. Εδώ συνεχίζεται η άσκηση της γεωργίας και της κτηνοτροφίας με τα παραδοσιακά κριτήρια ή με σύγχρονες μεθόδους, αρκεί αυτές να μην αντιστρατεύονται τις περιβαλλοντικές απαιτήσεις.

4) Τη **ζώνη της ανάπτυξης** ο κατοικημένος, δηλαδή, χώρος. Είναι ο τόπος της γαλήνιας διαμονής, της αρμονικής υπαίθριας ψυχαγωγίας, της γνήσιας πολιτιστικής εμπειρίας μέσα σε μια αυθεντική κοινωνική επαφή. Στη ζώνη αυτή παρουσιάζεται το αληθινά προνομιούχο περιβάλλον για την κοινωνική ζωή, πολιτιστικά διαμορφωμένο στα ανθρώπινα μέτρα. (Υ.Π.Ε.ΧΩ.Δ.Ε., 1992)

Οι παραπάνω ζώνες θα πρέπει να οριοθετηθούν στο χώρο και να διασφαλισθούν θεσμικά χρήσεις με ταυτόχρονη θεσμική πρόβλεψη διαδικασιών ελέγχου και επιβολής κυρώσεων.

6.3 ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΕΣ ΧΡΗΣΕΙΣ ΓΗΣ ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Οι κύριες χρήσεις γης στην περιοχή του Δρυμού και συγκεκριμένα στην περιφερειακή ζώνη αυτού και στη γύρω απ' αυτήν περιοχή είναι η δασοπονία και η κτηνοτροφία. Τα δάση και οι μερικώς δασοσκεπείς εκτάσεις καλύπτουν το 83,54% της έκτασης της περιφερειακής ζώνης και οι βοσκότοποι το 16,46% αυτής.

Άλλες χρήσεις γης και δραστηριότητες είναι η θήρα και η δασική αναψυχή. Η γεωργία είναι ανύπαρκτη στην περιοχή του δρυμού και περιορίζεται σε μικροεκτάσεις εντός ή πλησίον των οικισμών.

6.4.α Δασοπονία

Η δασοπονία και η κτηνοτροφία αποτελούν τις κυριότερες χρήσεις γης σε ολόκληρη την περιοχή της Βόρειας Πίνδου. Το 83,54% της έκτασης της περιφερειακής ζώνης είναι δάση και μερικώς δασοσκεπείς εκτάσεις. Το 94,54% της συνολικής έκτασης του Δρυμού ανήκει στο Δημόσιο και το υπόλοιπο 5,46% σε Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης.

Το κράτος ως δασοκτήμονας κατά τη διαχείριση των δημοσίων δασών και ως έχον τη δασοπολιτική επιτήρηση επί των υπολοίπων κατηγοριών δασών αποσκοπεί στη βελτίωση των συντελεστών παραγωγής για τη μέγιστη δυνατή ικανοποίηση των ανθρωπίνων αναγκών.

Πρωταρχική μέριμνα είναι η συντήρηση και επαύξηση της παραγωγικότητας του εδάφους, με παράλληλη τήρηση των αρχών της αειφορίας και χωρίς να αγνοείται η προστατευτική επίδραση του δάσους.

Ο κοινωνικός χαρακτήρας του κράτους και γενικά το ενδιαφέρον του υπέρ των κατοίκων της γύρω από το Δρυμό εκδηλώνεται με τα παρακάτω μέτρα (Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε., 1992) :

1. Με την ανάθεση των υλοτομικών εργασιών στους δασικούς συνεταιρισμούς των κοινοτήτων της περιοχής, είτε με αντεπιστάσια είτε με το Π.Δ. 126/86.
2. Με την κάλυψη των αναγκών των περιοίκων σε δασικά προϊόντα.
3. Με την προσφορά εργασίας στους κατοίκους της περιοχής με την εκτέλεση των πάσης φύσης δασοτεχνικών έργων.
4. Με την κατασκευή δασικών δρόμων και έργων βοσκοτόπων για τη διευκόλυνση των κατοίκων της περιοχής και την αξιοποίηση των λιβαδικών και δασικών πόρων.

Παλαιότερα στα δάση παρατηρούνταν σοβαρές υποβαθμιστικές επιδράσεις από διάφορους εχθρούς, με κυριότερους την έντονη και αλόγιστη βόσκηση και τις λαθροϋλοτομίες.

Σήμερα οι παραπάνω επιπτώσεις έχουν περιορισθεί πολύ και οι σχέσεις δάσους-περιοίκων έχουν προαχθεί σε εξαιρετικό βαθμό. Σε αυτό συνετέλεσαν κυρίως η ανύψωση του βιοτικού, πολιτιστικού και κοινωνικού επιπέδου των περιοίκων καθώς και η μεγάλη προσφορά του δάσους προς τους περίοικους σε εργασία και προϊόντα. Φυσικά δεν πρέπει να παραβλέπεται το γεγονός ότι, το δασικό προσωπικό και οι περίοικοι έχουν αναπτύξει καλές σχέσεις αφού οι δεύτεροι αντιλαμβάνονται την αξία του δάσους ως πηγή ζωής, του οποίου οποιαδήποτε φθορά ζημιώνει τους ίδιους.

Τα δάση είναι μια πλουτοπαραγωγική πηγή και ο σκοπός της σύγχρονης δασοπονίας πρέπει να αποβλέπει (Τρακόλης, 1994) :

- Στην ποσοτική και ποιοτική αύξηση του ξυλαποθέματος των συστάδων.
- Στη δημιουργία νέων δασών μετά από κατάλληλη επιλογή των δασοπονικών ειδών που ενδείκνυνται στο οικολογικό περιβάλλον της περιοχής.
- Στην προστασία του εδάφους από τη διάβρωση με την εκτέλεση διαφόρων τεχνικών και φυτοκομικών έργων και εργασιών.
- Στην προσφορά εργασίας.
- Στην αναψυχή του πληθυσμού.
- Στην προστασία της χλωρίδας και της πανίδας.

Τελικός σκοπός είναι η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος της περιοχής με ορθολογιστική διαχείριση, παράλληλα με τη συνεχή βελτίωση του βιοτικού, πολιτιστικού και κοινωνικού επιπέδου των δασόβιων και παραδασόβιων κατοίκων.

Με βάση τα παραπάνω, τα εφαρμοζόμενα δασοκομικά και διαχειριστικά μέτρα στα δάση της περιοχής αποσκοπούν (Τ.Ε.Δ.Κ., 1996).

- Στη διατήρηση και δημιουργία μικτών συστάδων για την καλύτερη κατά το δυνατό αξιοποίηση του εδάφους, αύξηση του ξυλαποθέματος και αποτελεσματικότερης προστασίας από βιοτικούς και αβιοτικούς παράγοντες.
- Στη διατήρηση και δημιουργία κανονικών υποκτηπευτών συστάδων μαύρης πεύκης και οξυάς, με τις οποίες μπορεί να αυξηθεί η παραγωγικότητα του εδάφους στο μεγαλύτερο δυνατό και να εξασφαλισθεί η συνεχής απόδοσή του.
- Στη δημιουργία νέων δασών με αναδασώσεις κυρίως κωνοφόρων για τη μεγαλύτερη και ταχύτερη απόδοση σε δασικά προϊόντα.

Γενικά για να ανταποκριθούν τα δάση στις προαναφερθείσες απαιτήσεις, τίθεται σαν γενικός δασοπονικός σκοπός η μέγιστη δυνατή παραγωγή ποιοτικά βελτιωμένων δασικών προϊόντων, με το μέγιστο ξυλώδες κεφάλαιο και το ελάχιστο δυνατό κόστος, που θα επιτευχθεί με την κατάλληλη οργάνωση των συντελεστών της δασοπονίας, που είναι το έδαφος, το κεφάλαιο και η εργασία και σύμφωνα πάντα με τις αρχές της αειφορίας και της δασοπονίας των πολλαπλών σκοπών.

Από τα δάση της περιοχής παράγεται κάθε χρόνο 41.900 κυβικά μέτρα ξυλώδους όγκος ο οποίος μετατρέπεται κυρίως σε τεχνική ξυλεία διαφόρων κατηγοριών και σε καυσόξυλα.

Από τα παραγόμενα δασικά προϊόντα, η τεχνική ξυλεία και τα καυσόξυλα οξυάς διατίθενται στο εμπόριο, ενώ η μεγαλύτερη ποσότητα καυσόξυλων κωνοφόρων παραμένει στο δάσος. Ικανοποιούνται φυσικά και οι ατομικές ανάγκες των κατοίκων της περιοχής σε τεχνική ξυλεία, καυσόξυλα και άλλα προϊόντα. Στην περιοχή της Διεύθυνσης Δασών Γρεβενών υπάρχουν 16 δασικοί συνεταιρισμοί με 254 ενεργά μέλη (Τ.Ε.Δ.Κ., 1996).

6.4.β Κτηνοτροφία

Η κτηνοτροφία μαζί με τη δασοπονία αποτελούν τις κυριότερες μορφές εκμετάλλευσης στην περιφερειακή ζώνη του Δρυμού. Στον πυρήνα του απαγορεύεται κάθε κτηνοτροφική δραστηριότητα από το έτος ίδρυσής του.

Το ζωικό κεφάλαιο της περιοχής αποτελούν μικρά μηρυκαστικά και μεγάλα ζώα με διάρκεια βόσκησης στην περιοχή τουλάχιστον για πέντε μήνες. Τα λιβάδια της περιοχής μελέτης ανήκουν στην ψευδαλπική ζώνη και αποτελούν ζωτικούς χώρους για την κτηνοτροφία, επειδή εξασφαλίζουν πολύτιμη βοσκήσιμη ύλη κατά τη θερινή περίοδο, όταν τα λιβάδια της χαμηλής και μεσαίας ζώνης ξηραίνονται, με αποτέλεσμα να είναι ακατάλληλα για βόσκηση. Γενικά τα θερινά λιβάδια της περιοχής είναι από τα πιο παραγωγικά λιβάδια της χώρας, λόγω των καλών εδαφών που έχουν και των ευνοϊκών ατμοσφαιρικών κατακρημνισμάτων. (Διεύθυνση Γεωργίας Γρεβενών, 1994).

Οι κτηνοτρόφοι της περιοχής εφαρμόζουν κυρίως τη νομαδική μορφή εκμετάλλευσης για τη θερινή περίοδο, ενώ το χειμώνα κατεβαίνουν στα χειμερινά λιβάδια της Θεσσαλίας για την εξασφάλιση βοσκήσιμης ύλης των ζώων τους. Η μορφή αυτή εκμετάλλευσης εφαρμόζεται εδώ και αιώνες από τους κτηνοτρόφους της περιοχής. Υπάρχει όμως, και ένας μικρός αριθμός κτηνοτρόφων που εφαρμόζει την οικόσιτη μορφή εκμετάλλευσης, λόγω της μη μετακίνησής τους.

Το μεγαλύτερο μέρος του κτηνοτροφικού κεφαλαίου της περιοχής αποτελούν τα πρόβατα και βόσκουν στην ευρύτερη περιοχή του Δρυμού. Διαχρονικά το κτηνοτροφικό κεφάλαιο και ο αριθμός εκμεταλλεύσεων μειώθηκε. (Ε.Σ.Υ.Ε., 2001).

Η μη ορθολογική διαχείριση των λιβαδιών στο παρελθόν και σήμερα ανάγκασε πολλούς κτηνοτρόφους της περιοχής να αγοράσουν ή να ενοικιάσουν βοσκότοπους στη Θεσσαλία για την ικανοποίηση των αναγκών των ζώων σε τροφή.

Η μεγάλη βοσκοφόρτωση στην περιοχή έχει ως αποτέλεσμα την ταχύτερη μείωση της βοσκήσιμης ύλης των λιβαδιών οπότε οι κτηνοτρόφοι για την κάλυψη των αναγκών των ζώων σε τροφή αναγκάζονται να οδηγούν τα κοπάδια τους σε απαγορευμένες εκτάσεις ακόμη και στον πυρήνα του Εθνικού Δρυμού με σημαντικές οικολογικές επιπτώσεις στη χλωρίδα και την πανίδα.

Για την αντιμετώπιση της μεγάλης βοσκοφόρτωσης των λιβαδικών εκτάσεων, θα πρέπει να μειωθεί το κτηνοτροφικό κεφάλαιο. Το πρόβλημα αυτό υπήρξε στο παρελθόν, αλλά υπάρχει και σήμερα, το οποίο όμως δεν είναι εφικτό να αντιμετωπιστεί άμεσα. Έμμεσα μπορεί να αυξηθεί η βοσκοϊκανότητα των λιβαδιών (Διεύθυνση Δασών Γρεβενών, 1983).

6.4.γ Θήρα

Στην εν λόγω περιοχή βρίσκουν τροφή και καταφύγιο πολλά είδη της πανίδας. Πολλά από αυτά ανήκουν στη θηραματική πανίδα, όπως ο λαγός, ο αγριόχοιρος, η ορεινή πέρδικα, οι τσίχλες και οι φάσες.

Το κυνήγι ρυθμίζεται ως προς το χρόνο, τα επιτρεπόμενα είδη και τον αριθμό των θηραμάτων που μπορούν να φονευθούν σε κάθε έξοδο με απόφαση του Υπουργείου Γεωργίας που εκδίδεται κατ' έτος και ισχύει για μια κυνηγετική περίοδο, η οποία διαρκεί από 20 Αυγούστου έως 10 Μαρτίου του επομένου έτους.

Το κυνήγι απαγορεύεται στον πυρήνα του Εθνικού Δρυμού και στα τμήματα της περιφερειακής ζώνης συνολικού εμβαδού 17.840 στρεμμάτων. (Τ.Ε.Δ.Κ., 1996).

6.4.δ Τουρισμός- Αναψυχή

Η περιοχή του Εθνικού Δρυμού Πίνδου λόγω της μεγάλης οικολογικής και τοπολογικής του αξίας προσφέρεται για την ικανοποίηση των αναγκών του σύγχρονου ανθρώπου σε αναψυχή.

Ο Δρυμός, λόγω των καιρικών συνθηκών της περιοχής είναι 'ανοιχτός' μόνο για διάστημα 3-4 μηνών, δηλαδή τους θερινούς μήνες και στις αρχές του φθινοπώρου. Το γεγονός αυτό σε συνάρτηση με τη μη καλή ποιότητα του οδικού δικτύου, έχει ως αποτέλεσμα το μικρό αριθμό επισκεπτών.

Πολύ κοντά στον Εθνικό Δρυμό διέρχεται το ευρωπαϊκό μονοπάτι E4 που μαζί με τα μονοπάτια του Δρυμού και άλλα ιστορικά μονοπάτια της ευρύτερης περιοχής προσφέρουν δυνατότητες φυσιολατρικού τουρισμού (Σφήκας, Τσούνης, 1993).

Ένα από τα σημαντικότερα έργα υποδομής που πρόκειται να διεκπεραιωθούν στο άμεσο μέλλον είναι η Εγνατία Οδός. Πρόκειται για ένα έργο ζωτικής σημασίας όχι μόνο για το Νομό αλλά για ολόκληρη τη χώρα. Είναι επιτακτική η ανάγκη υλοποίησης του έργου για την ανάπτυξη της ευρύτερης περιοχής, με παράλληλο προσεκτικό σχεδιασμό, ώστε να μην επιβαρυνθεί το περιβάλλον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

ΕΓΝΑΤΙΑ ΟΔΟΣ

7.0 ΕΝΑ ΘΗΡΙΩΔΕΣ ΕΡΓΟ, ΕΞΕΧΟΥΣΑΣ ΣΗΜΑΣΙΑΣ

Η περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας μαζί με τις άλλες περιφέρειες, Ηπείρου, Κεντρικής Μακεδονίας, Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης που συνθέτουν το βορειοελλαδικό τόξο, αποτελούν τις περιοχές που μετά τις πρόσφατες εξελίξεις, η γεωγραφική και πολιτική τους σημασία αναρριχήθηκε. Είναι οι περιοχές που το άνοιγμα προς τα Βαλκάνια και η διεύρυνση του ευρωπαϊκού χώρου προς την Ευρασία τις καθιστούν νευραλγικά στρατηγικά σημεία του πολύπλοκου αναπτυξιακού πλέγματος μεταξύ Δύσης, Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης και των Παρευξείνιων χωρών. (Πρακτικά Ημερίδας, 1999).

Η Εγνατία Οδός είναι έργο ζωτικής σημασίας που στοχεύει να εδραιώσει τη γεωπολιτική και οικονομική ισχύ της Ελλάδας στην Ευρώπη, στα Βαλκάνια, στη Μεσόγειο, στις Παρευξείνιες χώρες και να καταστήσει το βορειοελλαδικό τόξο πόλο αναφοράς και ανάπτυξης στην ευρύτερη περιοχή. Αναμένεται η Εγνατία Οδός να δώσει αποφασιστική ώθηση στην ανάπτυξη των περιφερειών της.

Ο άξονας της Εγνατίας Οδού, λόγω της μεγάλης σημασίας του, εντάσσεται στα διευρωπαϊκά δίκτυα και ανήκει στα δεκατέσσερα μεγάλα έργα που προωθεί κατά απόλυτη προτεραιότητα η Ευρωπαϊκή Ένωση. Συνδυάζεται με το πρόγραμμα των πανευρωπαϊκών δικτύων που περιλαμβάνει δέκα διαδρόμους με δύο από τους οποίους θα συνδεθεί και η Εγνατία και θα συγκροτήσει τη ραχοκοκαλιά του δικτύου μεταφορών μεταξύ της Βόρειας Ελλάδας με τα Βαλκάνια και την Ανατολική Ευρώπη. Ο κύριος οδικός άξονας, που ξεκινά από την Ηγουμενίτσα και φτάνει μέχρι την Αλεξανδρούπολη, συμπληρώνεται από εννέα κάθετους άξονες, πέντε λιμάνια και οκτώ αεροδρόμια, που αποτελούν και τις πύλες στο δικό τους κομβικό άξονα (Πρακτικά Ημερίδας, 1999).

Η Εγνατία Οδός ήταν στόχος πολλών διαδοχικών Κυβερνήσεων για πολλά χρόνια, και ιδιαίτερα ο δυτικός τομέας, δηλαδή η Ήπειρος και το πέραςμα από το Μέτσοβο στα

Γρεβενά, την Κοζάνη και τη Θεσσαλονίκη. Ο αυτοκινητόδρομος θα μειώσει σημαντικά το συνολικό χρόνο ταξιδιού και, μέσω μιας σειράς ανισόπεδων κόμβων, θα βελτιώσει τόσο την επικοινωνία μεταξύ των περιφερειακών πόλεων της χώρας όσο και τη μετακίνηση από και προς τις χώρες που βρίσκονται στα βόρεια της Ελλάδας.

Είναι γεγονός ότι το 2ο Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης διαμόρφωσε για το νομό Γρεβενών μια νέα πραγματικότητα που είναι πλεονεκτική, ενώ η κατασκευή της Εγνατίας Οδού ελαχιστοποιεί τους χρόνους μετακίνησης από τη δυτική πύλη της χώρας, την Ηγουμενίτσα, στο Μητροπολιτικό κέντρο των Βαλκανίων, τη Θεσσαλονίκη, και την ανατολική πύλη, την Αλεξανδρούπολη. Οι κάθετοι άξονες που συνδέουν τη Δυτική Μακεδονία με την Αλβανία και τη FYROM, το διεθνές αεροδρόμιο της Καστοριάς μαζί με τον αναβαθμισμένο δρόμο της Κοζάνης, αλλά και σε συνδυασμό με ένα σύνολο έργων εθνικής και επαρχιακής οδοποιίας, βγάζουν το νομό Γρεβενών αλλά και ολόκληρη τη Δυτική Μακεδονία από τη γεωγραφική απομόνωση ετών. Ταυτόχρονα, ενισχύονται οι οικονομικές δραστηριότητες με τη δημιουργία μεγάλων εμπορικών κέντρων και τη στήριξη της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, ενώ παράλληλα προωθούνται νέες επιχειρηματικές δραστηριότητες. (Πρακτικά Ημερίδας, 1999).

Ο ρόλος των επιχειρηματιών και των ιδιωτών αυξάνεται και προβλέπεται να μεγιστοποιηθεί με την ολοκλήρωση της Εγνατίας Οδού, διότι θα δώσει ώθηση σε επενδύσεις συμπαρασύροντας συνολικά όλη την κοινωνία της περιφέρειας. Αυτοί οι επενδυτές αποτελούν τους κατ' εξοχήν χρήστες και συνεκμεταλλευτές των μεγάλων αναπτυξιακών έργων. Τα μεγάλα έργα συνιστούν όχι μόνο επενδύσεις κρατικού κεφαλαίου αλλά και επενδύσεις γοήτρου. Έτσι η Εγνατία Οδός και η έγκαιρη ολοκλήρωσή της συνιστά επένδυση εθνικού κεφαλαίου αλλά και επένδυση επιχειρηματικού γοήτρου.

Οι κάθετοι άξονες εξασφαλίζουν τη διασύνδεση της Ελλάδας με τις χώρες των Βαλκανίων και σ' επέκταση με τις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης. Η Εγνατία Οδός, οι δύο κάθετοι άξονες FYROM – Λάρισα και Σιάτιστα – Κρυσταλλοπηγή, αποτελούν αναμφίβολα τη βάση του σχεδιασμού του νέου αναπτυξιακού προγράμματος της Δυτικής Μακεδονίας για την αξιοποίηση του πλούσιου ορεινού όγκου, αλλά και των επιχειρήσεων.

Λαμβάνοντας υπόψη τις ήδη εγκατεστημένες ορεινές τουριστικές δραστηριότητες και την υποβοήθηση που παρέχει στην αναπτυξιακή προσπάθεια, ο σχεδιασμός

λειτουργικών υποδομών καθίσταται επιτακτική η ανάγκη άμεσης ολοκλήρωσης της Εγνατίας Οδού και το ξεπέρασμα των οποιωνδήποτε δυσκολιών που προέρχονται, είτε από προβλήματα αντικειμενικού σχεδιασμού του έργου, είτε από προβλήματα και καθυστερήσεις που προέρχονται από φορείς και οργανώσεις, των οποίων η στάση της αυτοσυγκράτησης είναι επιτακτικός και αναγκαίος όρος για την ολοκλήρωση του έργου

Αναμφισβήτητα, το ζητούμενο στην προκειμένη περίπτωση τόσο από την πλευρά της κυβέρνησης όσο και των επιχειρηματιών και πολιτών του νομού Γρεβενών είναι η έγκαιρη χρονικά ολοκλήρωση της Εγνατίας ξεπερνώντας τις δυσκολίες που ορθώνονται. Η παράμετρος του χρόνου στην ολοκλήρωση ενός έργου και ιδιαίτερα ενός έργου διεθνούς εμβέλειας όπως είναι η Εγνατία, είναι καθοριστική και ισοδύναμη με το οικονομικό μέγεθος του έργου. Βέβαια σε καμία περίπτωση δεΝ σημαίνει ότι καταργείται η περιβαλλοντική διάσταση και η αναγκαιότητα της προστασίας των ορεινών όγκων.

7.1 ΟΔΙΚΑ ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Πρόσφατες έρευνες και στην Ελλάδα έδειξαν ότι οι επιπτώσεις των οδικών έργων στο φυσικό περιβάλλον είναι πολλαπλές και αισθητές τόσο στη φάση της κατασκευής όσο και στη φάση λειτουργίας του έργου. Τα σημαντικότερα στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος που επηρεάζονται είναι (Adamic, 1993):

- **Μικροκλίμα:** Όταν μια σιδηροδρομική γραμμή ή ένας οδικός άξονας διασχίζει ένα οικοσύστημα, ο διάδρομος που διανοίγεται, καταστρέφει τη βλάστηση σε σημαντική ακτίνα γύρω από το έργο (500μ.-1χμ.), μεταβάλλοντας ταυτόχρονα και τις κλιματολογικές συνθήκες που επικρατούν στο εσωτερικό του. Έχει υπολογισθεί ότι, 70 έως 100 στρέμματα βλάστησης καταστρέφονται για κάθε χιλιόμετρο αυτοκινητοδρόμου που κατασκευάζεται. Η αραίωση του δάσους συνεπάγεται αρχικά απότομη αύξηση της ηλιακής ακτινοβολίας στο έδαφος. Εν συνεχεία προκαλεί σημαντικές αλλαγές στις θερμοκρασίες (που γίνονται πιο ακραίες), αλλά και στην ένταση του ανέμου (που γίνεται ισχυρότερος). Η αλλαγή του μικροκλίματος επηρεάζει συνολικά τη λειτουργία και άλλων στοιχείων του οικοσυστήματος, όπως (Adamic, 1993):
- **Δασική βλάστηση:** Η λωρίδα δάσους που συνορεύει με το έργο επηρεάζεται αρνητικά, γιατί εκτίθεται σε ακραίες θερμοκρασίες και υψηλές φωτεινές εντάσεις. Άμεσες συνέπειες είναι η φλοιόκαυση των δέντρων, οι ασθένειες, η πτώση τους, ο

μαρασμός των παρακείμενων συστάδων αλλά και η μείωση της εμπορικής αξίας του ιστάμενου όγκου ξυλείας.

- **Φυτικά είδη:** Ορισμένα είδη φυτών, που δεν αντέχουν στις νέες συνθήκες (τα σκιοφιλα) εξαφανίζονται, ενώ παράλληλα δυσχεραίνεται η δασική αναγέννηση.
- **Ζωικά είδη:** Για ορισμένα ζωικά είδη, όπως τα θηλαστικά που χρειάζονται μεγάλους ζωτικούς χώρους (αρκούδα, ζαρκάδι, αγριογούρουνο), ένα οδικό έργο μπορεί να γίνει αίτιο γεωγραφικής απομόνωσης. Οι πληθυσμοί αποκόπτονται, ο ζωτικός χώρος μειώνεται, τα περάσματα που χρησιμοποιούσαν δεν υπάρχουν πια, ή γίνονται επικίνδυνα για την ασφάλειά τους. Επίσης αντιμετωπίζουν πρόβλημα εύρεσης τροφής και όχλησης λόγω του θορύβου. Ειδικά, αν πρόκειται για ολιγάριθμους πληθυσμούς, όπως αυτός της αρκούδας, το κατασκευαστικό έργο μπορεί να αποβεί μοιραίο για την αναπαραγωγή και την επιβίωσή τους.
- **Νερό-έδαφος:** Τέλος, σοβαρά επηρεάζεται το έδαφος καθώς και ο κύκλος του νερού. Λόγω του κενού που δημιουργείται από την καταστροφή του δάσους, το έδαφος αδυνατεί να συγκρατήσει τον όγκο του βρόχινου νερού που πέφτει ραγδαία, γεγονός που επιδεινώνει τη διάβρωση και αυξάνει τον κίνδυνο πλημμύρας, ενώ παράλληλα, ο υπόγειος υδροφόρος ορίζοντας δεν επανατροφοδοτείται ομαλά. Έχοντας τα προαναφερθέντα υπόψη, γίνεται αντιληπτό ότι οι περιβαλλοντικές οργανώσεις είχαν όχι μόνο τη συμβατική, αλλά και την ουσιαστική υποχρέωση να παρέμβουν στο ζήτημα.

7.2 ΕΓΝΑΤΙΑ ΟΔΟΣ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Η υλοποίηση έργων υποδομής μεγάλης κλίμακας επηρεάζει συνήθως πολλές παραμέτρους του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος μιας χώρας, ιδιαίτερα όταν αυτή έχει μικρή έκταση και μεγάλη πυκνότητα βιοτόπων, όπως στην περίπτωση της χώρας μας. Για το λόγο αυτό, επιβάλλεται να γίνει στη φάση του σχεδιασμού, μια διεξοδική εκτίμηση των επιπτώσεων που θα επιφέρουν τα έργα, με στόχο την αποτελεσματική τους αντιμετώπιση.

Η επιστημονική έρευνα, έδειξε ότι οι επιπτώσεις από τη διάνοιξη συγκοινωνιακών έργων, είναι στις περισσότερες περιπτώσεις καταστροφικές για βασικές παραμέτρους του φυσικού περιβάλλοντος (Rotar-Adamic, 1997).

Σύμφωνα με τα στοιχεία του προγράμματος **LIFE-APKΤΟΣ**, η περιοχή όπου προβλέπεται να κατασκευαστεί το τμήμα της Εγνατίας Οδού, Παναγιά-Γρεβενά, αποτελεί σημαντικό και υψηλής βιολογικής αξίας βιότοπο για την καφέ αρκούδα. Η προβλεπόμενη χάραξη είναι πιθανό ότι θα αποκόψει οριστικά τον πληθυσμό της αρκούδας της περιοχής των Χασίων, από εκείνον του κύριου ορεινού όγκου της Πίνδου και θα «αφαιρέσει» μεγάλο τμήμα βιότοπου. Παράλληλα, θα επιδεινώσει την ήδη επισφαλή γεωγραφική σύνδεση των πληθυσμών αρκούδας που ζουν αντίστοιχα στη βόρεια και νότια Πίνδο.

Όπως προκύπτει από τις επιστημονικές μελέτες, οι συνέπειες για την καφέ αρκούδα και το δασικό βιότοπο θα είναι αρνητικές, ενώ η ανάκαμψη των πληθυσμών ή η αποκατάσταση του βιότοπου είναι από επισφαλής έως αδύνατη. Ειδικότερα, **ο πληθυσμός της αρκούδας των Χασίων** κινδυνεύει να εγκλωβιστεί σε μια περιορισμένη έκταση που δε θα επαρκεί να καλύψει τις βασικές απαιτήσεις του είδους (ο ελάχιστος ζωτικός χώρος για μια ενήλικη αρκούδα είναι 300 τετραγωνικά χιλιόμετρα), αφού δεν θα έχει τη δυνατότητα να χρησιμοποιεί την περιοχή που βρίσκεται δυτικά της χάραξης της Εγνατίας Οδού. Ακόμα και η εύρεση τροφής θα καταστεί εξαιρετικά προβληματική. Ο εγκλωβισμός, όμως, θα οδηγήσει και σε αιμομικτική αναπαραγωγή που θα επιφέρει γενετική υποβάθμιση και εκφυλισμό του πληθυσμού (Kobler - Adamic, 1999).

Επιπρόσθετα, κινδυνεύει να απομονωθεί γεωγραφικά ο πληθυσμός της Νοτίου Πίνδου από εκείνον της Βορείου Πίνδου, από το συνδυασμό της χάραξης των δύο τμημάτων της Εγνατίας Οδού, Μετσόβου-Μαλακασίου και Παναγίας-Γρεβενών. Η μεταξύ τους επικοινωνία είναι ήδη προβληματική λόγω της υφιστάμενης γεωγραφικής στένωσης. Από το συνδυασμό της χάραξης των δύο τμημάτων της Εγνατίας που προβλέπεται, υπάρχει σοβαρός κίνδυνος για την οριστική διακοπή της επικοινωνίας τους.

Εξάλλου, η *απώλεια του βιοτόπου των Χασίων*, θα έχει αρνητικές επιπτώσεις και για άλλα δασόβια είδη πουλιών και θηλαστικών που ζουν στην περιοχή. Τέλος, κατά τη φάση κατασκευής του έργου είναι πιθανή η *μερική ή ολική καταστροφή τριών δασικών βιοτόπων προτεραιότητας*, που προστατεύονται από την Κοινοτική Οδηγία 92/43¹. Στην περιοχή υπάρχει πυκνή βλάστηση μαύρης πεύκης και δρυός, καθώς και παρόχθια βλάστηση με άριστη κατάσταση διατήρησης.

¹ Οδηγία 92/43/Ε.Ο.Κ. και προστασία βιοποικιλότητας

Η εφαρμογή της Οδηγίας 92/43/Ε.Ο.Κ., η οποία αναφέρεται ως οδηγία «για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας».

7.3 ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΔΙΕΚΠΕΡΑΙΩΣΗΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ

Οι σχέσεις φυσικού περιβάλλοντος και κοινωνικών δραστηριοτήτων, βρίσκονται σε κρίσιμη κατάσταση, καθώς οι παραδοσιακές δραστηριότητες σταδιακά αποδιαρθρώνονται, ενώ παράλληλα, καθώς αποδεσμεύονται από τους σχετικούς περιορισμούς, οι οποίοι χαρακτηρίζουν τα όρια της παρέμβασης στη φύση και στο ανθρωπογενές περιβάλλον, τείνουν να δημιουργήσουν καταστάσεις, που δε θα είναι εύκολο να αντιστραφούν.

Οι εξελίξεις στο φυσικό περιβάλλον και οι κοινωνικές δραστηριότητες, πρέπει να θεωρούνται ως μια ενότητα, της οποίας τα μέρη κινούνται αυτόνομα, εντός καθορισμένων πλαισίων. Τα πλαίσια αυτά μπορούν να προσδιορίζονται από τοπικούς αλλά και υπερτοπικούς παράγοντες και το τελικό αποτέλεσμα της κίνησης αυτής θα πρέπει να δημιουργεί μια δυναμική ισορροπία ανάμεσα στη φύση και την κοινωνία. (Adamakopoulos and Matsouka, 1995).

Η Εγνατία Οδός, σαν ένα μεγάλο έργο που διέρχεται από περιοχές με ιδιαίτερο περιβαλλοντικό ενδιαφέρον, ήταν επόμενο να δημιουργήσει προβληματισμούς και τριβές για τις επιπτώσεις πάνω στο περιβάλλον αυτό. Δηλαδή, τέθηκε το ζήτημα εάν είναι έργο συμβατό με το περιβάλλον, όταν μάλιστα η χάραξή της αγγίζει σπάνια και ευαίσθητα οικοσυστήματα. Η αρχική χάραξη της Εγνατίας Οδού στον ορεινό όγκο της Πίνδου, που έθιγε προστατευόμενους βιότοπους, πυροδότησε αντιδράσεις ανάμεσα σε φορείς και περιβαλλοντικές οργανώσεις.

Από το 1994, όταν ανακοινώθηκε το έργο, ο «**Αρκτούρος**» ξεκίνησε σειρά ενεργειών, προκειμένου η υλοποίηση ενός έργου εθνικής σημασίας να είναι συμβατή με τη διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος.

Ο «**Αρκτούρος**» αποτελεί τη μοναδική ελληνική οργάνωση που έχει ειδικευθεί στη διατήρηση των μεγάλων θηλαστικών στη χώρα μας και, ιδιαίτερα, των πληθυσμών και βιοτόπων της καφέ αρκούδας. Πέρα όμως από το χαρακτήρα και τους σκοπούς του «**Αρκτούρου**» ως περιβαλλοντικής οργάνωσης, η αντίδρασή του ήταν επιβεβλημένη από την πρόσθετη ευθύνη του ως συντονιστή του προγράμματος **ΑΡΚΤΟΣ «για τη διατήρηση της καφέ αρκούδας και των βιοτόπων της στην Ελλάδα»**.

Στην περιοχή της βόρειας Πίνδου, και ειδικότερα στο τμήμα της οδού Γρεβενά– Παναγιά δημιουργήθηκαν σοβαρές εμπλοκές σχετικές με την περιβαλλοντική προστασία.

Η οικολογική οργάνωση **ΑΡΚΤΟΥΡΟΣ** προσέφυγε στο Συμβούλιο της Επικρατείας εναντίον της αρχικής χωροθέτησης της οδού, την οποία κατάφερε να ακυρώσει. Στην προκειμένη περίπτωση η παρέμβαση του **ΑΡΚΤΟΥΡΟΥ** βοήθησε στη δημιουργία σημαντικού προβληματισμού για τα όρια και περιθώρια βελτίωσης των επιχειруόμενων παρεμβάσεων, ώστε να διασφαλίζεται η επιβίωση και η λειτουργία των οικοσυστημάτων συγχρόνως με την ανάδειξη του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος στα πλαίσια της ανθρώπινης -κοινωνικής- δραστηριότητας (Adamakopoulos and Matsouka, 1995).

Η δεύτερη χωροθέτηση του επίμαχου τμήματος Γρεβενά – Παναγιά περιλαμβάνει σημαντικότερες βελτιώσεις. Σε καμία περίπτωση και με καμία κοινή αλλά και επιστημονική λογική δε νοείται όλη αυτή η προσπάθεια να τίθεται σε ισοπεδωτική αμφισβήτηση, ούτε να εκμηδενίζονται οι καταβαλλόμενες επιστημονικές προσπάθειες ώστε να ελαχιστοποιηθούν οι επιπτώσεις από την κατασκευή ενός τέτοιου έργου μέσα σε ένα οικοσύστημα ιδιάζουσας σπουδαιότητας.

Η εμμονή και η επιμονή της οργάνωσης **ΑΡΚΤΟΥΡΟΣ** στην αλλαγή χάραξης της οδού και τη νέα χωροθέτησή της από Καλαμπάκα – Παναγιά δεν μπορεί να κατανοηθεί. Άλλωστε, μια τέτοια ενέργεια αναιρεί την κατασκευή όλου του έργου (Adamakopoulos and Matsouka, 1992).

7.4 ΕΠΙΤΑΚΤΙΚΗ Η ΕΞΕΥΡΕΣΗ ΤΟΥ ΜΟΔΟΥΣ VIVENDI

Τα τελευταία χρόνια η περιοχή της Πίνδου έχει προσελκύσει έντονο μελετητικό ενδιαφέρον. Μερικές προτάσεις των μελετών που παρουσιάστηκαν έχουν ήδη θεσμοθετηθεί. Η ίδρυση των Εθνικών Δρυμών, η αναγνώριση των παραδοσιακών οικισμών και τα αναπτυξιακά κίνητρα, έθεσαν τις βάσεις για τη μελλοντική ποιότητα, το μέγεθος της ανάπτυξης και τη διατήρηση του περιβάλλοντος. Δυστυχώς, ο τρόπος που εφαρμόζονται, ή μάλλον δεν εφαρμόζονται τα μέτρα αυτά, δεν οδήγησαν στα επιθυμητά αποτελέσματα. Παρατηρήθηκαν καθυστερήσεις στην ενεργοποίηση των νόμων – πλαισίων, με την παράλειψη της έκδοσης διαταγμάτων εφαρμογής και γενικά με την αδυναμία του συντονισμού των μέτρων. (Αδαμακόπουλος και Ματσούκα 1991).

Πρέπει να τονισθεί ότι οι δραστικές μεταβολές που επιτελούνται σήμερα και μπορούν να προβλεφθούν στο εγγύς μέλλον, όπως μεγάλα έργα μεταφορών, νέες

τεχνολογίες επικοινωνίας, νέες πολιτικές και οικονομικές καταστάσεις, που διαμορφώνονται στην ευρύτερη περιφέρεια, με την κατάλληλη διευθέτηση είναι δυνατόν να φέρουν την περιοχή σε πλεονεκτική θέση και να διευκολύνουν την ανάπτυξη και τη διατήρηση.

Η στρατηγική που διαφαίνεται και που συνδυάζει την ανάπτυξη, την ανάδειξη και τη διατήρηση του περιβάλλοντος, συνίσταται στην προώθηση μιας ήπιας μορφής τουριστικής ανάπτυξης. Βασικές προϋποθέσεις ενός τέτοιου σχεδίου είναι (Αδαμακόπουλος, Ματσούκα 1991) :

1. Η βελτίωση της τεχνικής και κοινωνικής υποδομής, με ταυτόχρονη δημιουργία ισχυρών, συντονισμένων και αποτελεσματικών κινήτρων, που θα προσελκύουν νέα άτομα ικανά να αναλάβουν αναπτυξιακές πρωτοβουλίες.
2. Η ενεργοποίηση και αυστηρή εφαρμογή του νομοθετικού πλαισίου.
3. Η δημιουργία και υποστήριξη ενός τοπικού φορέα διαχείρισης, ο οποίος θα σχεδιάζει, θα συντονίζει, θα εφαρμόζει και θα παρακολουθεί την υλοποίηση των πολιτικών.

Επιπρόσθετα, η ζωνοποίηση της ευρύτερης περιοχής με διάφορο βαθμό ανθρώπινης παρέμβασης είναι πλέον διακριτή και αποτελεί επιτακτική ανάγκη. Η ζωνοποίηση και η διευκρίνιση των χρήσεων γης μπορούν να διευκολύνουν την υλοποίηση του οδικού δικτύου, όπως και κάθε άλλο έργο στην περιοχή, με παράλληλη διαφύλαξη των οικοσυστημάτων.

Σύμφωνα με τα παραπάνω εκφράζονται φόβοι για τις αρνητικές επιπτώσεις της Εγνατίας Οδού τόσο στον Εθνικό Δρυμό Πίνδου όσο και στον Ποταμό Βενέτικο. Αναμφισβήτητα, ο εν λόγω ποταμός αποτελεί σημαντικό πόλο έλξης για τους επισκέπτες της περιοχής, εφόσον αποτελεί κατάλληλο χώρο για τους λάτρεις της φύσης. Συνεπώς πιθανή υποβάθμιση της ευρύτερης περιοχής του, θα μειώσει τη ζήτηση του οικοτουριστικού προϊόντος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8 **ΠΟΤΑΜΟΣ ΒΕΝΕΤΙΚΟΣ**

8.0 Η ΑΝΑΓΚΗ ΓΙΑ ΕΙΔΙΚΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ

Ένα πυκνό δίκτυο ρεμάτων και ποταμών με πολλαπλές διακλαδώσεις διατρέχει την περιοχή του Νομού Γρεβενών, δημιουργώντας το χαρακτηριστικό κυματιστό και πολυδαίδαλο ανάγλυφό της. Τα νερά όλων των ρεμάτων και ποταμών της λεκάνης των Γρεβενών καταλήγουν στον Αλιάκμονα. Πολλά από τα μεγάλα ρέματα, καθώς και οι παραπόταμοι του Αλιάκμονα, όπως ο Βενέτικος διατηρούν νερό όλο το χρόνο. Το πυκνό αυτό δίκτυο ευνοεί την ανάπτυξη και επιβίωση πολλών ειδών χλωρίδας και πανίδας, γεγονός που επιβάλλει την ιδιαίτερη μεταχείρισή του. Συνεπώς οποιαδήποτε ανθρώπινη δραστηριότητα, άρρηκτα συνδεδεμένη με το οικοσύστημα, απαιτεί ειδικό σχεδιασμό (Παράρτημα Β, Εικόνα 7).

Γι' αυτό η έγκριση από το Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. των περιβαλλοντικών όρων για φράγμα, με σκοπό την παραγωγή Υ/Η ενέργειας κοντά στη γέφυρα Ελευθεροχωρίου στη περιοχή του ποταμού Βενέτικου και η προώθηση μελετών προέγκρισης χωροθέτησης για άλλα φράγματα, έβρισκαν αντίθετο το Νομαρχιακό Συμβούλιο και το σύνολο των φορέων του νομού Γρεβενών. Αποτέλεσμα ήταν η Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρία, το Νομαρχιακό Συμβούλιο Γρεβενών και πολλοί τοπικοί φορείς να καταθέσουν προσφυγές στο Συμβούλιο της Επικρατείας και στη Ρυθμιστική Αρχή Ενέργειας.

Στη συνέχεια κρίθηκε αναγκαία η καταγραφή, χαρτογράφηση και αξιολόγηση των στοιχείων του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος του ποταμού, ώστε να ληφθούν τεκμηριωμένες αποφάσεις για τα θέματα προστασίας και ανάδειξης του φυσικού περιβάλλοντος, του τοπίου και των ιδιαίτερων αρχιτεκτονικών στοιχείων και παράλληλα να υπάρχει μια βάση αναφοράς για την εκτίμηση των επιπτώσεων από έργα επί του ποταμού. Για το σκοπό αυτό επιλέχθηκε η εκπόνηση Ειδικής Περιβαλλοντικής Μελέτης, η οποία από τη δομή της προσφέρει αυτές τις δυνατότητες.

8.1 Η ΑΝΑΓΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ

Ένα τμήμα της περιοχής εντάσσεται στο προτεινόμενο Εθνικό Πάρκο και στην ΣΠΠ Όρλιακα-Τσούργιακα. Το κατώτερο τμήμα αναγνωρίζεται ήδη σε τοπικό και εθνικό επίπεδο ως σημαντικό για το τοπίο, ενώ τα αρχιτεκτονικά στοιχεία κοντά στο ποτάμι αναγνωρίζονται ως σημαντικά σε εθνικό επίπεδο.

Με τη μελέτη αυτή που είχε ως στόχο την προστασία των σημαντικότερων στοιχείων του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος στο πλαίσιο του νόμου για το περιβάλλον (Ν. 1650/86), καθώς και της υπόλοιπης εθνικής και κοινοτικής νομοθεσίας επιχειρείται η αναγνώριση, η τεκμηρίωση αυτών των στοιχείων και η διατύπωση προτάσεων για θεσμικές παρεμβάσεις και έργα με στόχο την προστασία τους.

Η προστασία του ποταμού σ' αυτό το τμήμα του έχει ως στόχους (Ειδικής Περιβαλλοντικής Μελέτης, 2001):

- Την προστασία του τοπίου

Την προστασία και διατήρηση των αρχιτεκτονικών στοιχείων με ιδιαίτερο ενδιαφέρον που υπάρχουν κατά μήκος του ποταμού (**Παράρτημα Β, Εικόνα 8**).

- Τη διατήρηση των σπάνιων, απειλούμενων και προστατευόμενων, βάσει της εθνικής, κοινοτικής και διεθνούς νομοθεσίας, ειδών πανίδας, χλωρίδας και τύπων οικοτόπων.

Ως επιμέρους στόχοι τίθενται:

- Η διατήρηση της ιχθυοπανίδας σε όλο το μήκος του ποταμού και των κλάδων του στη λεκάνη απορροής.
- Η διατήρηση της ποιότητας των υδάτων.
- Η διατήρηση και βελτίωση των συνθηκών που θα επιτρέψουν την περιβαλλοντικά σωστή ανάπτυξη του οικοτουρισμού, του τουρισμού στη φύση, της γεωργίας και άλλων παραγωγικών διαδικασιών που είναι συμβατές με τη διατήρηση του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος και των μακροπρόθεσμων αναπτυξιακών προοπτικών.
- Η επαρκής γνώση και τεκμηρίωση των στοιχείων του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος, που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη στους σχεδιασμούς τεχνικών ή άλλων έργων που σχετίζονται με τον ποταμό.

8.2 ΖΩΝΕΣ ΒΛΑΣΤΗΣΗΣ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΕΡΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ

Η λεκάνη απορροής του Βενέτικου καλύπτει επιφάνεια 84.766 εκταρίων. Στην ανώτερη ζώνη υπάρχουν πυκνά δάση Μαύρης Πεύκης και Οξυάς με μίξη κατά θέσεις με Έλατα. Στα ανώτερα δασοόρια στη Βασιλίτσα και στην περιοχή της Βάλια Κάλντα σημαντική είναι η παρουσία του Ρόμπολου. Μεγάλες εκτάσεις, επίσης, καλύπτονται από δάση κωνοφόρων χαλαρής δομής. Τα πετρώματα είναι ασβεστολιθικά και υπάρχουν πολλά φαράγγια και ορθοπλαγιές. Στα χαμηλότερα υψόμετρα υπάρχει η ζώνη της δρυός ενώ στο οροπέδιο των Γρεβενών, όπου διέρχεται ο Βενέτικος, τα δάση δρυός έχουν αποψιλωθεί και έχουν αντικατασταθεί με καλλιέργειες, κυρίως σιτηρών, στις πιο ομαλές κλίσεις και λιβαδικές εκτάσεις. Στις περιοχές με μεγαλύτερες κλίσεις παραμένουν δρυοδάση, πολλά εκ των οποίων είναι σπερμοφυή (Αδαμακόπουλος και Ματσούκα, 2001).

8.3 ΒΛΑΣΤΗΣΗ

Η φυσική βλάστηση κατά μήκος του ποταμού Βενέτικου διακρίνεται σε δύο τύπους α) στην παρόχθια – αζωνική βλάστηση που η εμφάνισή της εξαρτάται από την ύπαρξη περίσσειας επιφανειακού ή υπόγειου νερού και β) στη ζωνική βλάστηση που είναι κλιματικά εξαρτώμενη και περιλαμβάνει τη βλάστηση των δασών και των βραχιδών πλαγιών.

1. Παρόχθια – αζωνική βλάστηση

Αναπτύσσεται κατά μήκος του ποταμού σε όλη την έκταση της περιοχής μελέτης. Πρόκειται για βλάστηση που κυριαρχείται από δενδρώδη, υδροχαρή είδη.

Οι οικοτόποι που αναγνωρίστηκαν στην περιοχή συνθέτονται από αμιγείς ή μικτές εμφανίσεις των παραπάνω ειδών και είναι οι εξής (Χονδρογιάννη και Μετόκη, 1990)

1. Αλλουβιακά υπολειμματικά δάση
2. Δάση ανατολικής πλατάνου
3. Στοές με *Salix alba* και *Populus alba*

Εκτός των παραπάνω εμφανίζεται σε μικρή έκταση ο οικοτόπος των καλαμώνων. Οι παραπάνω τύποι οικοτόπων είναι κοινοτικού ενδιαφέροντος και ανήκουν στο Παράρτημα Ι της οδηγίας 92/43.

Στην εν λόγω περιοχή οι οικοτόποι σχηματίζουν επιμήκεις συστάδες – στοές που εμφανίζονται ως συνεχείς ή διασπώμενες και με πλάτος μεταβλητό, ανάλογα με τις εκάστοτε συνθήκες υποθέματος της όχθης. Γενικά αναπτύσσονται σε ελαφρά ως μέτρια σταθεροποιημένα, αλλουβιακά εδάφη, που συχνά διακόπτονται από βραχώδη πρηνή ή πρόσφατες αποθέσεις και κροκαλώδεις παραλίες. Αναφορικά με τη σύνθεση του παρόχθιου δάσους πρέπει να αναφερθεί ότι σπάνια εμφανίζεται σε αμιγή μορφή ένας από τους προαναφερθέντες τύπους οικοτόπων, καθώς οι οικοτόποι συνήθως συμπλέκονται και σχηματίζουν μωσαϊκό. Συχνότερα εμφανιζόμενη κατάσταση αποτελεί η πρόσμιξη ειδών και οικοτόπων κατά ομάδες και λόχμες (Kobler - Adamic, 1999).

Στις όχθες, σε θέσεις που η ταχύτητα του νερού είναι χαμηλή και η στάθμη του διατηρείται σε σχετικά υψηλά επίπεδα καθ' όλη τη διάρκεια του έτους, εγκαθίστανται μικρότερες ή μεγαλύτερες αποικίες ελοφύτων.

Αντιπροσωπευτικό δείγμα καλά διαμορφωμένου δάσους – στοάς αποτελεί η μικτή συστάδα *Alnus glutinosa* – *Platanus orientalis* που βρίσκεται κοντά στη γέφυρα Ελευθεροχωρίου. Πρόκειται για μέσης ηλικίας συστάδα με μέσο ανώτερο ύψος 18-20 μέτρα και συγκόμωση 70 – 90%. Εδράζεται σε επίπεδη θέση δίπλα στην κεντρική κοίτη του ποταμού πάνω σε αμμώδες έδαφος (Χονδρογιάννη και Μετόκη, 1990).

II. Δασική βλάστηση

Η δασική βλάστηση καλύπτει τις πλαγιές της λεκάνης που περιβάλλει την κοίτη του ποταμού Βενέτικου. Αποτελείται κυρίως από δρυοδάση που συνιστούν τα είδη *Quercus trojana*, *Quercus pubescens*, *Quercus frainetto*, *Quercus cerris*.

Οι οικοτόποι που σχηματίζονται από την αμιγή ή τη σε μίξη εμφάνιση των παραπάνω ειδών είναι οι εξής (Χονδρογιάννη και Μετόκη, 1990) :

1. Δάση με *Quercus trojana*
2. Θερμόφιλα δρυοδάση της Ανατολικής Μεσογείου και της Βαλκανικής

Οι παραπάνω τύποι οικοτόπων είναι κοινοτικού ενδιαφέροντος και ανήκουν στο Παράρτημα Ι της οδηγίας 92/43.

Τα δάση με *Quercus trojana* είναι χαμηλού ύψους, πρεμνοφυή και απαντούν στο χαμηλότερο υψομετρικά τμήμα της περιοχής. Καταλαμβάνουν μέτριας και χαμηλής γονιμότητας σταθμούς, σε επίπεδες πλαγιές και ράχες. Υπόκεινται σε διαχείριση με αποψιλωτικές υλοτομίες για απόληψη καυσόξυλων και συνήθως βοσκούνται. Στον όροφο των δέντρων και των θάμνων κυριαρχεί η *Quercus trojana*.

Στον οικότοπο των θερμόφιλων δρυοδασών κυριαρχεί η *Quercus frainetto* και συμμετέχουν τα υπόλοιπα είδη δρυός. Εμφανίζεται στο άνω τμήμα της περιοχής και γενικά καταλαμβάνει υγρότερους και γονιμότερους σταθμούς. Σχηματίζει χαμηλές πρεμνοφυείς συστάδες που υπόκεινται σε αποψιλωτικές υλοτομίες ή ψηλές σπερμοφυείς, ανάλογα με το ιδιοκτησιακό καθεστώς και τον τρόπο διαχείρισης.

III. Βλάστηση βραχωδών πλαγιών

Η βλάστηση των βραχωδών πλαγιών ανήκει στον οικότοπο πρόσκοπη (πρόδρομη) βλάστηση σε βραχώδεις επιφάνειες. Ο παραπάνω τύπος οικοτόπου είναι κοινοτικού ενδιαφέροντος και ανήκει στο Παράρτημα I της οδηγίας 92/43. Πρόκειται για βλάστηση που αποικίζει βραχώδεις πλαγιές – πρανή ή ρηχά εδάφη επιφανειακών βραχωδών κροκαλοπαγών σχηματισμών που ανήκουν στην κατηγορία Μολασίτες. Η βλάστηση χαρακτηρίζεται από την πολύ αραιή φυτοκάλυψη, την ύπαρξη βρύων και λειχήνων και τον περιορισμένο αριθμό ειδών που εγκαθίστανται κυρίως σε σχισμές και ραγάδες των βράχων. (Αδαμακόπουλος και Ματσούκα, 2001).

IV. Εγκαταλελειμμένες καλλιέργειες – λιβάδια

Πρόκειται για ανθρωπογενείς λιβαδικές διαπλάσεις που βρίσκονται πλησίον της κοίτης του ποταμού και βοσκούνται περιστασιακά ή μόνιμα. Προέκυψαν από χωράφια που εγκαταλείφθηκε η καλλιέργειά τους πριν από μερικά χρόνια ή δεκαετίες. Σήμερα, καλύπτονται κυρίως από ποώδη βλάστηση αγροστωδών, ενώ η ξυλώδης βλάστηση είναι σπάνια και περιορίζεται σε θάμνους του είδους *Juniperus oxycedrus* (Χονδρογιάννη και Μετόκη, 1990).

8.3.α Μυκοχλωρίδα

Οι μύκητες μελετούνται εντατικά τελευταία τόσο για την καταγραφή και τη χαρτογράφηση της εξάπλωσής τους, όσο και για τη μελέτη της διαδικασίας βιοαποικοδόμησης. Η καταγραφή τους και η μελέτη της φυσιολογίας τους χρίζουν συστηματικής διερεύνησης. Στις όχθες του ποταμού Βενέτικου καταγράφηκαν τα 12 τελευταία χρόνια περισσότερα από 100 είδη μυκήτων (Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη, 2001).

Από αυτά, τα μισά περίπου είδη είναι άμεσα εξαρτώμενα από το βιότοπο ή τους ξενιστές από τους οποίους φιλοξενούνται, αφού απαιτούν υγρές ή πλημμυρισμένες θέσεις, αμμώδη εδάφη, σχηματίζουν μυκόριζα αποκλειστικά με υδροχαρή δέντρα (ιτιές, λεύκες και σκλήθρες) ή απαιτούν ως υπόστρωμα ξύλο, φυλλάδα ή άνθη υδροχαρών.

Από τα παραπάνω είδη, περισσότερα από 10 δεν έχουν καταγραφεί έως τώρα σε άλλη περιοχή της Ελλάδας, έχουν όμως καταγραφεί σε βιότοπους στο νομό Γρεβενών. Ένα όμως από αυτά, το *Amanita valens* έχει καταγραφεί μια και μοναδική φορά σε όλη την Ελλάδα, σε όχθη του Βενέτικου (Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη, 2001).

8.4 ΔΑΣΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΗΣΗ

Υπό εκμετάλλευση βρίσκονται τα δρυοδάση της περιοχής. Αντίθετα, η παρόχθια βλάστηση είναι εκτός διαχείρισης – εκμετάλλευσης. Για τα διαχειριζόμενα δάση συντάσσονται διαχειριστικές μελέτες από τη δασική υπηρεσία ή ελέγχονται και εγκρίνονται απ' αυτήν οι μελέτες που συντάσσουν ιδιώτες δασολόγοι για λογαριασμό των ιδιοκτητών και στη συνέχεια εποπτεύονται οι εργασίες υλοτομίας και αποκομιδής που πραγματοποιούνται βάσει της εγκεκριμένης μελέτης.

Τα δρυοδάση καλύπτουν το 60,5% της περιοχής. Τα κοινοτικά δρυοδάση στην πλειοψηφία τους είναι πρεμνοφυή, διαχειρίζονται δηλαδή με τη μέθοδο των αποψιλωτικών υλοτομιών, για την παραγωγή καυσόξυλων. Αντίθετα, τα δημόσια δρυοδάση της περιοχής είναι σπερμοφυή ή διαχειρίζονται ως σπερμοφυή. Αυτό είναι αναμενόμενο καθώς τα ιδιωτικά και τα κοινοτικά δάση εκμεταλλεύονται κυρίως με στόχο το άμεσο κέρδος ενώ στα δημόσια δάση κυριαρχεί το μακροπρόθεσμο κέρδος και η επίτευξη παράλληλων στόχων όπως είναι η προστασία από διαβρώσεις, η προστασία της φύσης και η αναψυχή. (Ενισλείδης Χρ., 1998)

Συνολικά από τα δρυοδάση στα όρια της περιοχής τα 760,4 εκτάρια είναι σπερμοφυή ή διαχειρίζονται ως σπερμοφυή ενώ τα 469,3 εκτάρια είναι πρεμνοφυή και διαχειρίζονται με τη μέθοδο των αποψιλωτικών υλοτομιών.

Τα σπερμοφυή δρυοδάση εσωκλείουν μεγάλη ποικιλότητα χλωρίδας και πανίδας, καθώς ορισμένα χαρακτηριστικά τους προσδίδουν πολύ καλό αισθητικό αποτέλεσμα και δυνατότητες αναψυχής. Ένα από αυτά τα χαρακτηριστικά είναι το ύψος των δέντρων που δημιουργεί πολύροφη δομή, καθώς και η οριζόντια δομή του δάσους (πυκνές συστάδες και ενότητες με ανοίγματα). Επιπρόσθετα, τα δένδρα αυτά αποτελούν ιδανική φωλιά για πτηνά και καταφύγιο για μικρά θηλαστικά, χειρόπτερα και ασπόνδυλα. Παράλληλα, η άφθονη παραγωγή καρπών και βελανιδιών προσφέρουν τροφή σε αυτά τα ζώα. (Ενισλείδης, 1998)

Αντίθετα, στα πρεμνοφυή δρυοδάση η ποικιλότητα είναι χαμηλότερη, το αισθητικό αποτέλεσμα είναι μάλλον αρνητικό, ιδιαίτερα στα πρώτα χρόνια μετά τις υλοτομίες και δεν δίδουν καθόλου δυνατότητες για αναψυχή. Η ηλικία των δένδρων αυτών δεν ξεπερνά τα 25 χρόνια, καθώς, η οριζόντια δομή τους είναι περισσότερο ομοιογενής απ' αυτή των σπερμοφυών. Επίσης, δεν αναπτύσσονται πολλά άλλα είδη δέντρων και θάμνων και η έλλειψη παραγωγής καρπών περιορίζει την ανάπτυξη και διαβίωση ποικίλων ειδών ζώων. Από οικονομικής πλευράς, η απόδοση μακροπρόθεσμα είναι παρόμοια, αλλά η απόδοση των διαχειριζόμενων ως σπερμοφυή ενέχει καθυστέρηση πολλών δεκαετιών (Αδαμακόπουλος και Ματσούκα, 2001).

8.5 ΠΑΝΙΔΑ

Εκτός από τα σπάνια, απειλούμενα και προστατευόμενα είδη, για την αξιολόγηση του φυσικού περιβάλλοντος στην περιοχή χρησιμοποιούνται ως δείκτες τα σπονδυλόζωα και κυρίως η ορνιθοπανίδα και η ιχθυοπανίδα. Για την περιοχή χρησιμοποιούνται ως δείκτες τα ακόλουθα είδη (Διεύθυνση Γεωργίας Γρεβενών, 1994) :

- I. Ορνιθοπανίδα: Πρόκειται για είδη σπάνια, απειλούμενα, με κομβική θέση στο τροφικό πλέγμα ή είδη που αντικατοπτρίζουν τη φυσικότητα των οικοσυστημάτων. Η ποικιλότητα των ειδών σε κάθε τύπο ενδιαιτήματος αντικατοπτρίζει την ποικιλότητα στο τοπίο και τη φυσικότητα του ενδιαιτήματος.

- II. Αμφίβια: Η στενή εξάρτησή τους από τις θέσεις αναπαραγωγής τα καθιστά τους καλύτερους δείκτες για τα ενδιαιτήματα με στάσιμα ή βραδέως κινούμενα νερά.
- III. Ερπετά: Οι πληθυσμοί και η ποικιλότητα των ειδών αντικατοπτρίζουν την ποικιλότητα στο τοπίο ιδιαίτερα σε ανοικτά περιβάλλοντα.
- IV. Θηλαστικά: Το μεγαλύτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η αρκούδα και η βίδρα. Το πρώτο για το δασικό περιβάλλον και το δεύτερο για το υδάτινο.

8.6 ΘΗΛΑΣΤΙΚΑ

Οι μόνες δημοσιεύσεις που υπάρχουν μέχρι στιγμής για την περιοχή είναι η γενική ομαδική δημοσίευση για τα μεγάλα θηλαστικά της Ελλάδας του *Προγράμματος Απογραφής της Πανίδας*, η έρευνα για τη βίδρα, καθώς και τα στοιχεία για την αρκούδα από την πρώτη φάση του προγράμματος **ΑΡΚΤΟΣ**, όπως καταγράφονται στο **Γενικό Σχέδιο Δράσης** για την προστασία και διαχείριση των πληθυσμών και των βιοτόπων της αρκούδας στην Ελλάδα.

Για τα μικρά θηλαστικά και τα χειρόπτερα – νυχτερίδες δεν έχει γίνει καμία καταγραφή στο νομό Γρεβενών, εκτός από ορισμένες αναφορές για τον Εθνικό Δρυμό Πίνδου. Τα στοιχεία που παρουσιάζονται στη συνέχεια, καταγράφηκαν βάσει οπτικών επαφών, χαρακτηριστικών φωνών, ιχνών και άλλων βιοδηλωτικών ενδείξεων όπως περιπτώματα και υπολείμματα τροφής (Διεύθυνση Γεωργίας Γρεβενών, 1994).

8.6.α Εντομοφάγα

ο Σκαντζόχοιρος

Τα ενδιαιτήματα του είδους είναι κυρίως οι άκρες των δασών, κήποι, ανοικτές λιβαδικές εκτάσεις και αγροτικές εκτάσεις με φυτοφράκτες. Ο σκαντζόχοιρος προτιμάει τις περιοχές με παχύ μαλακό χώμα και τις ανοικτές ρεματιές. Τρέφεται με έντομα, αράχνες και σαλιγκάρια. Βρίσκεται συχνά κοντά στα χωριά και στις ήπια καλλιεργούμενες εκτάσεις, όπου και κρύβεται στους φυτοφράκτες. Είναι δραστήριος, κυρίως το σούρουπο και τη νύχτα. Το χειμώνα πέφτει σε χειμερία νάρκη. Βρέθηκαν βιοδηλωτικές ενδείξεις και παρατηρήθηκε σε ανοικτές λιβαδικές εκτάσεις και αραιά δρυοδάση (Σφήκας και Τσουνης, 1993).

8.6.β Λαγόμορφα

ο Λαγός

Προτιμά τις γυμνές εκτάσεις με λίγη θαμνώδη βλάστηση και τα αραιά δάση. Στις γεωργικές εκτάσεις ευνοείται από την ύπαρξη φυτοφρακτών. Τρέφεται με ποώδη φυτά. Βρέθηκαν περιπτώματα σε ανοικτές εκτάσεις κοντά στο ανώτερο τμήμα της περιοχής (Σφήκας και Τσούνης , 1993).

8.6.γ Τρωκτικά

ο Σκίουρος

Είδος των κωνοφόρων δασών και των ώριμων φυλλοβόλων αλλά και των αγροτικών εκτάσεων με ώριμες συστάδες, λόγμες ή φυτοφράκτες. Πολύ ευκίνητο, κινείται στα κλαδιά των δένδρων. Κατασκευάζει τη φωλιά του σε μεγάλες κοιλότητες ή διχάλες των δένδρων. Κατά τη διάρκεια του χειμώνα μειώνει τις δραστηριότητές του, αλλά δεν πέφτει σε πραγματική χειμερία νάρκη. Τρέφεται με μεγάλη ποικιλία τροφών, κυρίως φυτικής προέλευσης με προτίμηση στους καρπούς και στα κωνοφόρα με τους καρπούς των κουκουναριών. Εντοπίστηκε κοντά στο χωριό Σπήλαιο (Αδαμακόπουλος και Ματσούκα, 2001).

ο Μωξός

Νυχτόβιο, δενδρόβιο είδος. Ζει σε ώριμα φυλλοβόλα δέντρα, στις ψηλές κουφάλες των οποίων δημιουργεί τη φωλιά του. Το φθινόπωρο πριν τη χειμερία νάρκη προτιμάει τους πλούσιους σε λίπος καρπούς, όπως τους καρπούς της οξιάς, τα φουντούκια και τα βελανίδια. Εντοπίστηκε σε δρυοδάσος της περιοχής.

8.6.δ Σαρκοφάγα

ο Λύκος

Ζει κυρίως στις ημιορεινές και ορεινές περιοχές, συνήθως σε περιοχές με παρουσία κοπαδιών. Ζει σε μικρές αγέλες μέχρι 10 – 15 άτομα. Στην Ελλάδα πολύ σπάνια

αναφέρονται αγέλες μεγαλύτερες από 5 άτομα. Παλαιότερα υπολογιζόταν από το Υπουργείο Γεωργίας ότι ο πληθυσμός τους ήταν περίπου 3000, αλλά σύμφωνα με γενικούς υπολογισμούς, στα πλαίσια του προγράμματος απογραφής της πανίδας, ο πληθυσμός του κυμαίνεται μεταξύ 300 και 500 ατόμων (Αδαμακόπουλος και Ματσούκα, 2001).

Η έλλειψη των βασικών πηγών τροφής λύκου στην Ελλάδα, όπως είναι τα μεγάλα οπληφόρα (ελάφι και ζαρκάδι) και άλλα είδη, όπως ο λαγός και οι πέρδικες, δημιουργεί σοβαρά προβλήματα επιβίωσης στο είδος. Οι επιθέσεις στα κοπάδια και οι ζημιές που προκαλεί είναι το βασικό αίτιο εξόντωσής του από τους κτηνοτρόφους και λαθροθήρες. Ένα σοβαρό πρόβλημα είναι και η παρουσία αδέσποτων σκύλων με τους οποίους υπάρχουν πιθανότητες υβριδισμών ή ζημιών που αποδίδονται στους λύκους. Το πρόβλημα αυτό είναι εντονότερο στις τουριστικές περιοχές όπου εγκαταλείπονται σκύλοι από παραθεριστές και επισκέπτες.

Το ανάγλυφο και η δομή της βλάστησης –ανοικτές εκτάσεις στην άκρη εκτεταμένης δασωμένης περιοχής και διάσπαρτες δασικές συστάδες στις αγροτικές εκτάσεις- ευνοούν το είδος, καθώς προσφέρουν επαρκή κάλυψη.

Οι περισσότερες ζημιές, σύμφωνα με τους κτηνοτρόφους εντοπίζονται στο ανώτερο τμήμα της περιοχής μελέτης όπου είναι δυσκολότερη η προφύλαξη των ζώων λόγω του πολύ εντονότερου ανάγλυφου. Στο τμήμα αυτό χρησιμοποιούνται περισσότερο κατσίκια, τα οποία τρέφονται κυρίως σε μερικές δασοσκεπείς εκτάσεις, όπου είναι πιο εύκολες οι επιθέσεις από λύκο. Οι σκύλοι φύλαξης που χρησιμοποιούνται στην περιοχή δεν ανήκουν σε φυλή φύλαξης κοπαδιών. Φαίνεται ότι είναι απόγονοι της φυλής «ελληνικός ποιμενικός», της παραδοσιακής ελληνικής φυλής φύλαξης κοπαδιών, αλλά με πολλές διαδοχικές διασταυρώσεις που έχουν ως αποτέλεσμα να χάσουν τα μορφολογικά χαρακτηριστικά και την ιδιοσυγκρασία που τα καθιστούν ικανούς φύλακες (Αδαμακόπουλος και Ματσούκα, 2001).

ο *Αλεπού*

Είναι νυκτόβιο είδος. Τρέφεται με μεγάλη ποικιλία τροφών, όπως μικρά θηλαστικά, λαγούς, πτηνά και κολεόπτερα. Σκάβει μικρά καταφύγια σε θαμνώνες ή άλλες περιοχές με

θαμνώδη ή δενδρώδη κάλυψη ή καταλαμβάνει τις φωλιές των ασβών. Βρέθηκαν ίχνη και περιττώματά της σε μονοπάτια και δασικούς δρόμους.

ο *Αρκούδα*

Για την αρκούδα υπάρχουν πολλές πληροφορίες στην Ελλάδα και στην περιοχή μέσω του **Εθνικού Σχεδίου Δράσης** το οποίο εκπονήθηκε από το πρόγραμμα **ΑΡΚΤΟΣ** που διεξήγαγε η περιβαλλοντική οργάνωση **ΑΡΚΤΟΥΡΟΣ**, με τη συμμετοχή της Ελληνικής Εταιρίας Προστασίας της Φύσης και του Υπουργείου Γεωργίας. Το σχέδιο αυτό έχει κατατεθεί στις αρμόδιες υπηρεσίες, ενώ παράλληλα έχουν αναπτυχθεί εκτεταμένα προγράμματα περιβαλλοντικής ενημέρωσης για το ευρύ κοινό (**Παράρτημα Β, Εικόνα 9**).

Σύμφωνα με το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την αρκούδα, έχουν χαρακτηριστεί και χαρτογραφηθεί στην περιοχή οι εξής ζώνες για το είδος (Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη, 2001):

- Ζώνη I: (μόνιμη παρουσία αρκούδας ιδιαίτερα στις κρίσιμες φάσεις του βιολογικού κύκλου). Η ζώνη I είναι η σημαντικότερη ζώνη για την αρκούδα διότι περιλαμβάνει: τομείς διαχείμασης, αναπαραγωγής, καταφύγια και τομείς εποχιακής αφθονίας τροφικών πηγών. Στις περιοχές της ζώνης I είναι απαραίτητη η διατήρηση ασφαλών τομέων χωρίς όχληση, μείωσης των κινδύνων θανάτωσης και με αυξημένη διαθεσιμότητα τροφής ώστε να διασφαλιστεί η επιτυχία της αναπαραγωγής και η επιβίωση των νεαρών αρκούδων. *Η ζώνη αυτή βρίσκεται στα όρια της περιοχής μελέτης στο όρος Τσούργιακα όπου έχει εντοπιστεί φωλαιοποίηση του είδους σε σταθερή βάση.*
- Ζώνη II: (Μόνιμη παρουσία αρκούδας σε ορισμένες φάσεις του βιολογικού κύκλου). Η ζώνη όπου η παρουσία αρκούδας είναι συστηματική σε ορισμένες εποχές του χρόνου είναι σημαντική ως περιοχή τροφοληψίας και θερινού καταφυγίου. Θεωρείται όμως πολύ πιθανόν τμήματα των ζωνών αυτών να χρησιμοποιούνται και ορισμένες χρονιές ως τομείς διαχείμασης-αναπαραγωγής από θηλυκά άτομα. Η ζώνη αυτή καλύπτει το μισό τμήμα της περιοχής.
- Ζώνη VI: (Παρουσία αρκούδας εκτός ορίων της ενιαίας ζώνης κατανομής του είδους στην Ελλάδα). Η ζώνη IV καλύπτει περιοχές όπου εμφανίζονται, πιθανώς, φαινόμενα επαναποικισμού. Πρόκειται για τέσσερις εξαιρετικά οριακές περιπτώσεις

σποραδικής ή / και μόνιμης παρουσίας του είδους εκτός της ενιαίας ζώνης κατανομής της αρκούδας. Η ζώνη αυτή βρίσκεται στα όρια της περιοχής Καλοχίου-Αγάπης-Κνίδης.

Τα χαρακτηριστικά που ευνοούν το είδος στην περιοχή, παρά τη χαμηλή δασοκάλυψη και τον αγροτικό χαρακτήρα της, είναι η ύπαρξη μικρών σχετικά δυσπρόσιτων στον άνθρωπο συστάδων δρυοδασών, οι οποίες βρίσκονται σε ρεματιές και απόκρημνα σημεία.

Η περιοχή του Βενέτικου με τα δρυοδάση εκατέρωθεν της κοίτης αποτελεί τη μόνη ασφαλή ζώνη για τα μεγάλα δασόβια θηλαστικά μεταξύ της ζώνης I και της ζώνης VI. Η διέλευση της Εγνατίας επιδεινώνει τις συνθήκες ελεύθερης μετακίνησης των μεγάλων θηλαστικών, αλλά τα μέτρα που λαμβάνονται τελικά διασφαλίζουν την επικοινωνία. Παρόλα αυτά είναι φανερό ότι η διασφάλιση της δασοκάλυψης και της μειωμένης όχλησης στα δρυοδάση που περιβάλλουν το Βενέτικο πρέπει να αποτελούν προτεραιότητα στη διαχείριση.

ο *Νυφίτσα*

Ζει σε όλα τα χερσαία ενδιαιτήματα. Δραστήριο κατά τη διάρκεια της νύχτας αλλά και της ημέρας. Ευκίνητο είδος με αναρριχητικές ικανότητες. Κυνηγεί τρωκτικά ακόμη και στις στοές τους. Εντοπίστηκαν περιττώματά της σε μονοπάτια.

ο *Κουνάβι*

Ζει σε φυλλοβόλα δάση και σε βραχώδεις πλαγιές. Δραστήριο τη νύχτα και κυρίως το σούρουπο. Ευκίνητο είδος με αναρριχητικές ικανότητες. Τρέφεται με μικρά θηλαστικά, έντομα, πτηνά και καρπούς. Εντοπίστηκαν περιττώματά του σε βραχώδεις περιοχές.

Ζει σε δάση αλλά και σε ανοικτά περιβάλλοντα. Ζει περισσότερο ομαδικά από τα προηγούμενα είδη της οικογένειας. Κατασκευάζει ένα δαιδαλώδες σύστημα στοών, όπου ζουν πολλά άτομα. Είναι κυρίως νυκτόβιο ζώο. Τρέφεται στο μεγαλύτερο ποσοστό με γαιοσκώληκες, αλλά και με μια μεγάλη ποικιλία από φυτικά και ζωικά είδη.

Εντοπίστηκαν ίχνη του κοντά στον ποταμό Βενέτικο. (Αδαμακόπουλος και Ματσούκα, 2001)

ο *Βίδρα*

Το μοναδικό είδος βίδρα στην Ευρώπη είναι η ευρασιατική βίδρα *Lutra lutra*, είδος που θεωρείται από τα σπανιότερα και πλέον απειλούμενα θηλαστικά της ηπείρου. Σε διαφορετικές περιοχές απαντά σε μια μεγάλη ποικιλία υδάτινων ενδιαιτημάτων, μεταξύ των οποίων και παράκτια στις θάλασσες της Βόρειας Ευρώπης. Για το είδος έχουν περιγραφεί 10 διαφορετικά υποείδη. (Ειδικής Περιβαλλοντικής Μελέτης, 2001)

Στην Ελλάδα, σύμφωνα με παλαιότερες καταγραφές για το είδος, θεωρείται ότι υπάρχει ένας από τους πυκνότερους και με μεγάλη εξάπλωση πληθυσμούς βίδρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Διάσπαση των πληθυσμών εμφανίζεται στην Κεντρική Ελλάδα, ενώ μικροί και απομονωμένοι πληθυσμοί βρίσκονται στα νησιά Κέρκυρα και Εύβοια. Έτσι, παρά την παρουσία της στους περισσότερους κατάλληλους βιότοπους, περιλαμβάνεται στον κατάλογο των απειλούμενων ειδών της Ελλάδας στην κατηγορία τρωτό.

Ζει σε γλυκά νερά, σε ποταμούς, λίμνες, έλη με ανεπτυγμένη παρόχθια βλάστηση και βραχώδεις ακτές. Χρησιμοποιεί πολλά καταφύγια για ανάπαυση και αναπαραγωγή τα οποία είναι είτε ανοικτά, σε ήσυχες τοποθεσίες ανάμεσα σε βράχια και πυκνή παρυδάτια δενδρώδη και θαμνώδη βλάστηση ή καλαμώνες, είτε σε κοιλότητες που σκάβει κάτω από το έδαφος. (Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη, 2001)

Οι βίδρες ζουν μεμονωμένες και οριοθετούν με σαφήνεια το ζωτικό τους χώρο, η έκταση του οποίου κυμαίνεται ανάλογα με τη διαθέσιμη τροφή. Στους ποταμούς, όπου ο ζωτικός τους χώρος είναι γραμμικός, κυμαίνεται μεταξύ 5 και 40 χμ. Στις λίμνες και τα έλη έχει πολυγωνική δομή. Σε ακτές με πλούσιες τροφικές πηγές ο ζωτικός χώρος μπορεί να φτάσει στο 1,1 χμ.

Είναι ένας από τους ανώτερους θηρευτές στα υδάτινα οικοσυστήματα. Τρέφεται με ψάρια σε ποσοστό μεγαλύτερο του 80%, αλλά και με αμφίβια, ερπετά, ασπόνδυλα και μικρά θηλαστικά. Γεννούν, συνήθως την άνοιξη, 2-3 μικρά το έτος, τα οποία το πρώτο έτος εξαρτώνται από τη μητέρα τους (**Παράρτημα Β, Εικόνα 10**).

Καθώς βρίσκεται στην κορυφή της τροφικής πυραμίδας, η βίδρα είναι το πρώτο είδος που θα εξαφανιστεί όταν το υδάτινο περιβάλλον ρυπανθεί από ουσίες που παρουσιάζουν το φαινόμενο της βιοσυσσώρευσης όπως τα βαρέα μέταλλα και τα οργανοφωσφορικά. Επιπλέον για την επιβίωση του είδους είναι απαραίτητη η παρουσία

στις όχθες ανεπτυγμένης φυσικής βλάστησης ή απρόσιτων σημείων που επιτρέπουν τη χρήση του χώρου ως καταφύγιο. Για τους παραπάνω λόγους η βίδρα θεωρείται δείκτης της υγείας των ποτάμιων και λιμναίων οικοσυστημάτων. (Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη, 2001)

Οι βασικότερες απειλές για το είδος που έχουν προσδιοριστεί είναι (Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη, 2001):

- Η απομόνωση μικρών υποπληθυσμών.
- Η ρύπανση από οργανοχλωρικά γεωργικά φάρμακα, πολυχλωριωμένα διφαινύλια (PCB) και βαρέα μέταλλα, τα οποία βιοσυσσωρεύονται στους ανώτερους καταναλωτές όπως η βίδρα και η αύξηση της οξύτητας στο νερό (μείωση του pH) οπότε δεν μπορούν να ζήσουν τα ψάρια.
- Η μείωση των πληθυσμών των ψαριών από διάφορα αίτια (εδώ περιλαμβάνεται και η άντληση των τελευταίων ποσοτήτων νερού από τα ποτάμια για άρδευση με αποτέλεσμα να μην παραμένει νερό στην κοίτη).
- Η καταστροφή της παρόχθιας βλάστησης σε λίμνες και ποτάμια λόγω της επέκτασης των αγρών, κατασκευής δρόμων, ευθυγράμμιση της κοίτης στα ποτάμια και οικιστικής ανάπτυξης.
- Η κατάκλιση των βιοτόπων από τεχνητούς ταμιευτήρες στα ποτάμια (οι τεχνητοί ταμιευτήρες, συνήθως, δε δημιουργούν κατάλληλους βιότοπους για το είδος λόγω έντονης αυξομείωσης της στάθμης και απουσία παρόχθιας βλάστησης).

Μικρότερης σημασίας απειλή είναι η ακούσια παγίδευση σε δίκτυα και η λαθροθήρα, η οποία σήμερα που το δέρμα της βίδρας δεν έχει μεγάλη ζήτηση όπως παλαιότερα, οφείλεται σε αντεκδίκηση μετά από ζημιές σε δίκτυα ψαράδων. Αμελητέο είναι και το ποσοστό των θανάτων στους δρόμους από αυτοκίνητα, που διέρχονται κοντά στους ποταμούς (αυτό το πρόβλημα εντοπίζεται στις πεδινές περιοχές), καθώς και οι θάνατοι οι οποίοι οφείλονται στον τουρισμό περιπέτειας (κανό, ορειβατικές διαδρομές δίπλα στους ποταμούς και διανυκτέρευση), ο οποίος μπορεί να αποτελέσει κίνδυνο ενόχλησης στις σημαντικότερες περιοχές για το είδος (Αδαμακόπουλος και Ματσούκα, 2001).

Για τη διατήρηση του είδους πρέπει να δίδεται προσοχή σε ζητήματα όπως είναι (Ειδικής Περιβαλλοντικής Μελέτης, 2001) :

- Η διασφάλιση της επικοινωνίας μεταξύ γειτονικών υποπληθυσμών.
- Η προστασία της φυσικής βλάστησης στις όχθες.

- Η ποιότητα και η ποσότητα (στάθμη) του νερού.
- Η διατήρηση των πληθυσμών των ψαριών.
- Η αντιμετώπιση της άμεσης θανάτωσης και των τυχαίων ατυχημάτων.

8.6.στ Αρτιοδάκτυλα

Ζει σε μεγάλη ποικιλία βιοτόπων, από τις πιο δασωμένες και απόκρημνες περιοχές έως τους υγροτόπους και ανοικτές εκτάσεις. Στην Ελλάδα έχει περιοριστεί στις δασωμένες περιοχές στην ορεινή και ημιορεινή ζώνη. Είναι παμφάγο είδος με προτίμηση στους καρπούς και στις ρίζες. Τα θηλυκά άτομα σχηματίζουν αγέλες, ενώ τα αρσενικά ζουν συνήθως μόνα. Βρέθηκαν ίχνη και σκαψίματα κοντά στο ποτάμι λίγο πάνω από την περιοχή μελέτης (Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη, 2001).

8.7 ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΑ ΚΑΙ ΑΠΕΙΛΟΥΜΕΝΑ ΕΙΔΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ

8.7.α Ορνιθοπανίδα

Τα είδη που περιγράφονται είτε περιλαμβάνονται στο Παράρτημα I της Οδηγίας 79/409/ΕΟΚ, είτε ανήκουν σε μια από τις τρεις πρώτες κατηγορίες SPEC, είτε περιλαμβάνονται στο Κόκκινο Βιβλίο των Απειλούμενων Σπονδυλόζωων της Ελλάδας.

Η έμφαση δίδεται στα είδη που σχετίζονται περισσότερο άμεσα με τον ποταμό, τις βραχώδεις εκτάσεις και τη βλάστηση που βρίσκονται εντός της περιοχής: Σταχτοτσικνιάς, Μαυροπελαργός, Ασπροπάρης, Πετρίτης, Βραχοκιρκίνεζο, Πετροπέρδικα, Τρυγόνι, Γκιώνης, Μελισσοφάγος και Γιδοβύζι (Σφήκας και Τσουνής, 1993) (**Παράρτημα Β, Εικόνα 11**).

Οι περιοχές υψηλής αξίας για τα πουλιά της περιοχής είναι οι βραχώδεις εκτάσεις, η παρόχθια βλάστηση και τα τμήματα δρυοδασών στα οποία δεν εφαρμόζονται αποψιλωτικές υλοτομίες. Αυτές οι περιοχές θα πρέπει να τύχουν ιδιαίτερης προσοχής και να τύχουν προστασίας ή διαχείρισης με κύριο στόχο τη διατήρηση των πληθυσμών των πουλιών.

Συνοπτικά τα προβλήματα για την ορνιθοπανίδα που αναφέρονται και στην αναλυτική παρουσίαση ανά είδος μπορούν να γενικευτούν σε δύο κατηγορίες. Η πρώτη είναι η άμεση θανάτωση μέσω της παράνομης χρήσης δηλητηριασμένων δολωμάτων για την καταπολέμηση της αλεπούς και η λαθροθήρα απαγορευμένων ειδών. Η άλλη κατηγορία αφορά τα προβλήματα σε σχέση με την τροφή και το βióτοπο, τα οποία είναι κυρίως τα εξής (Σφήκας και Τσουνης, 1993):

- η μείωση της διαθέσιμης λείας για τα αρπακτικά (λαγός, πέρδικα και αγριοπερίστερα) λόγω λαθροθήρας ή υπερεκμετάλλευσης
- το σύστημα των αποψιλωτικών υλοτομιών στα δρυοδάση που περιορίζει τα ώριμα δένδρα
- η επέκταση χωραφιών εις βάρος της παρόχθιας βλάστησης με κόψιμο και εκρίζωση των δένδρων
- η διάνοιξη δρόμων κοντά στα φαράγγια
- η εγκατάλειψη της παραδοσιακής εκτατικής κτηνοτροφίας
- η χρήση φυτοφαρμάκων στη γεωργία
- η ρύπανση των νερών, από γεωργικά λιπάσματα και φάρμακα καθώς και αστικά λύματα, καθώς και από τη χρήση απορρυπαντικών στη νεροτριβή ανάντη
- η αναρρίχηση σε βράχια που φωλιάζουν αρπακτικά την εποχή της αναπαραγωγής
- ο φωτισμός και τα σχέδια για φωτισμό των βράχων
- η όχληση για τους μαυροπελαργούς και τα αρπακτικά που φωλιάζουν σε βράχια πάνω από τον ποταμό από τα αθλήματα στο νερό
- τα σχεδιαζόμενα φράγματα λόγω της χωροθέτησής τους σε θέσεις φωλαιοποίησης και λόγω της αλλοίωσης των χώρων διατροφής

8.7.β Αμφίβια και ερπετά

Σε ότι αφορά τα αμφίβια και τα ερπετά της περιοχής υπάρχουν αρκετά είδη που αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο της εξαφάνισης. Σχετικά με τα αμφίβια τα οποία χωρίζονται σε Ουροδελή και Άνουρα στην περιοχή υπάρχουν τα εξής απειλούμενα είδη :

- ❖ *Ουροδελή* : Σαλαμάνδρα, Κοινός Τρίτωνας
- ❖ *Άνουρα*: Χωματόφρυνος, Πράσινος Φρύνος, Λιμνοβάτραχος

Τα ερπετά που ανήκουν στα προστατευόμενα και απειλούμενα είδη του ποταμού Βενέτικου είναι : Μεσογειακή Χελώνα ,Σμαραγδόσαυρα, Τοιχόσαυρα, Σκουλικόφιδο, Σαΐτα, Λαφιάτης του Ασκληπιού, Λαφιάτης, Σαπίτης, Λιμνόφιδο, Οχιά.

Οι σημαντικότερες περιοχές για τα αμφίβια είναι τα συμβάλλοντα ρέματα που έχουν πιο ομαλή ροή και περισσότερες θέσεις κατάλληλες για την αναπαραγωγή των αμφιβίων. Για τα ερπετά οι σημαντικότερες θέσεις είναι τα ανοίγματα των δασών και οι λιβαδικές εκτάσεις καθώς και οι αγροί που βρίσκονται σε αγρανάπανση. Πολύ σημαντικά είναι επίσης τα σπερμοφυή δρυοδάση και ιδιαίτερα οι θέσεις με χαλαρή δομή όπου παρατηρήθηκαν μεγάλοι πληθυσμοί από σαύρες. Στα αποψιλωτικά διαχειριζόμενα δρυοδάση βρέθηκαν πολύ λιγότερα άτομα ερπετών, κυρίως σαύρες (Σφήκας και Τσούνης, 1993).

Η επέκταση των χωραφιών εις βάρος της φυσικής βλάστησης και η εκμηχάνιση της γεωργίας έχουν αρνητική επίδραση στα ερπετά και τους φρύνους. Αρνητική επίδραση έχουν ακόμη οι αποψιλωτικές υλοτομίες στα δρυοδάση.

8.7.γ Ιχθυοπανίδα

Στο Βενέτικο καταγράφηκε η παρουσία έξι ειδών ιχθύων: Τσιρωνάκι, Μουστακάτο, Χαμοσούρτης, Γουруνομούτης, Μουστακάς, Μαλαμίδα, ενώ πιθανολογείται η παρουσία και του Τσιρωνιού. Επιπρόσθετα, στο άνω τμήμα του ποταμού υπάρχουν πληθυσμοί άγριας πέστροφας. (Σφήκας και Τσούνης, 1993)

Η πλειονότητα των ειδών που απαντούν στο Βενέτικο βρίσκονται κάτω από κάποιο καθεστώς προστασίας. Τα είδη μουστακάτο, χαμοσούρτης και μουστακάς περιλαμβάνονται στα Παραρτήματα II και V της Οδηγίας 93/43/E.O.K. Τα δύο τελευταία καθώς και το τσιρωνάκι προστατεύονται από τη Σύμβαση της Βέρνης. Τέλος όλα τα προηγούμενα αναφερόμενα είδη αναφέρονται στο Κόκκινο Βιβλίο των Απειλούμενων Σπονδυλόζων της Ελλάδας ως «τρωτά», «κινδυνεύοντα» ή «τοπικά απειλούμενα» είδη.

Κατά την καταγραφή της ιχθυοπανίδας του τμήματος του Βενέτικου εντοπίστηκαν έξι είδη ιχθύων αποκλειστικά του γλυκού νερού (λιμνοποτάμια ή πρωτογενή). Τρία από τα είδη αυτά προτιμούν περιοχές όπου επικρατεί ρεύμα (ρεόφιλα), ενώ τα υπόλοιπα απαντούν και σε μέρη με ήσυχα νερά (ρεόφιλα-λιμνόφιλα). Όλα τα είδη που απαντούν στο σύστημα έχουν ευρύτερη κατανομή τόσο στη Βαλκανική όσο και στα εσωτερικά νερά της Ευρώπης γενικότερα. Τέσσερα είδη βρίσκονται κάτω από θεσμοθετημένο καθεστώς

προστασίας ενώ η πλειονότητά τους (πέντε είδη) περιλαμβάνεται σε μια ή περισσότερες κατηγορίες κινδύνου όπως αυτές αναφέρονται στο Κόκκινο Βιβλίο των απειλούμενων σπονδυλόζων της Ελλάδας. Στα παραπάνω καταγεγραμμένα είδη προστίθεται και η άγρια πέστροφα. Το είδος απαντά στα στην περιοχή του φαραγγιού, εκεί όπου τα νερά είναι πιο κρύα και δημιουργούν κατάλληλους βιότοπους για την παρουσία του είδους.

(Ενισλείδης, 1998)

Κατά μήκος των όχθων του ποταμού απαντούν δάση δρυός, σκλήθρα, ιτιές και πλατάνια, οι ρίζες των οποίων συχνά δημιουργούν τα πρηνή της κοίτης δημιουργώντας κατάλληλα μικροενδιαιτήματα για τα ψάρια. Η ποιότητα των νερών του ποταμού επίσης, τόσο με βάση τις φυσικοχημικές παραμέτρους του νερού όσο και τη βενθοπανίδα του θεωρείται πολύ καλή. Μόνο ο κλάδος του Βενέτικου που κατεβαίνει από τη Βασιλίτσα και συμβάλλει με το ποτάμι λίγο μετά την έξοδό του από το φαράγγι εμφανίζει σημάδια υποβάθμισης της ποιότητας των νερών του. Από φυσική άποψη το σύστημα προσφέρεται για την ανάπτυξη υγιών ιχθυοπληθυσμών. Παρεμβάσεις στο εσωτερικό της κοίτης του ποταμού δεν έχουν γίνει, και συνεπώς δεν παρεμποδίζεται η ελευθεροεπικοινωνία και μετακίνηση των ψαριών μεταξύ των τμημάτων του τόσο για την ικανοποίηση των αναπαραγωγικών τους διαδικασιών όσο και για την κάλυψη των τροφικών τους απαιτήσεων.

Η μεγαλύτερη όμως απειλή που αντιμετωπίζουν οι ιχθυοπληθυσμοί προέρχεται από τη μεγάλη πτώση των υδάτων του κατά τη θερινή κυρίως περίοδο λόγω υπεράντλησης. Τα νερά του ποταμού χρησιμοποιούνται για την άρδευση των παρακείμενων καλλιεργούμενων εκτάσεων μια που η γεωργία αποτελεί, μαζί με την κτηνοτροφία, την κύρια ενασχόληση των κατοίκων της περιοχής, ενώ η αλιεία φαίνεται να είναι συμπληρωματική του εισοδήματος των κατοίκων.

Όπως σε όλα τα ποτάμια της χώρας, έτσι και στο Βενέτικο η αλιεία που ασκείται είναι ερασιτεχνική. Παρά όμως τον ερασιτεχνικό της χαρακτήρα, ο τρόπος με τον οποίο αυτή ασκείται είναι συχνά καταστρεπτικός και εξοντωτικός για τα ψάρια. Η μεγαλύτερη απειλή προέρχεται από τη χρήση δυναμίτη που έχει ως κύριο στόχο την αλιεία της άγριας πέστροφας, με αποτέλεσμα οι πληθυσμοί του είδους να έχουν περιοριστεί. (Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη, 2001).

Συνοψίζοντας, οι κυριότερες απειλές για την ιχθυοπανίδα του Βενέτικου είναι η υπεράντληση που οδηγεί σε σημαντικά μειωμένη παροχή το καλοκαίρι και η συχνά

παράνομα ασκούμενη αλιεία που οδηγεί στην υπεραλίευση των σημαντικότερων ειδών (Παράρτημα Β, Εικόνα 12).

Ιδιαίτερη προσοχή θα πρέπει να δοθεί στους εμπλουτισμούς, οι οποίοι θα πρέπει να βασίζονται αποκλειστικά σε τοπικά είδη, που ζουν και αναπαράγονται στην περιοχή προκειμένου να μπορέσει να διατηρηθεί το γενετικό απόθεμα της τοπικής ιχθυοπανίδας και ιδιαίτερα αυτό της άγριας πέστροφας. Τα όποια έργα διαχείρισης και προστασίας της ιχθυοπανίδας και των ιχθυοπληθυσμών του ποταμού στοχεύουν κυρίως σε αυτό το είδος, το οποίο ταξινομείται ως απειλούμενο εξαιτίας του γεγονότος ότι υπόκειται σε εξοντωτική και παράνομη υπεραλίευση.

Το τμήμα Αλιείας του Νομού Γρεβενών, σε συνδυασμό με τις άλλες τεχνικές υπηρεσίες του Νομού που εμπλέκονται στη διαχείριση και αξιοποίηση των νερών, θα πρέπει να συνεργαστούν ώστε οι παρεμβάσεις που γίνονται στο ποτάμιο σύστημα να είναι όσο το δυνατόν ηπιότερες και πάντοτε με γνώμονα τη διατήρηση και προστασία των ιχθυοπληθυσμών και την εξασφάλιση της ελεύθερης μετακίνησης των ειδών (Σφήκας και Τσουνής, 1993).

8.8 ΧΡΗΣΕΙΣ ΓΗΣ

8.8.α Κατηγορίες χρήσεων γης

Η ζώνη εκατέρωθεν του Βενέτικου με πλάτος που κυμαίνεται ανάλογα με διάφορα στοιχεία του ανάγλυφου, της χλωρίδας και της πανίδας της κάθε υποπεριοχής, καλύπτει 20.321 στρέμματα. Η χρήση που καταλαμβάνει τις περισσότερες εκτάσεις είναι η δασική (δάση δρυός και παρόχθια δάση) με ποσοστό 72% της συνολικής έκτασης και με επικρατέστερα τα δρυοδάση. Ακολουθούν οι καλλιεργούμενες εκτάσεις με 20%. Από αυτές το 10% αποτελούν μη αρδευόμενες εκτάσεις και κυρίως δημητριακά, ενώ το υπόλοιπο 10% αποτελούν οι αρδευόμενες εκτάσεις με κτηνοτροφικά φυτά και αραβόσιτο. Οι γυμνές εκτάσεις και οι προσχώσεις ποταμών αποτελούν περίπου το 7% της συνολικής έκτασης ενώ οι χορτολιβαδικές εκτάσεις και οι εγκαταλελειμμένοι αγροί αποτελούν από κοινού το 1% της συνολικής έκτασης (Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη, 2001).

Οι κατηγορίες των χρήσεων γης δεν κατανέμονται ομοιόμορφα κατά μήκος του ποταμού. Έτσι, το υπό μελέτη τμήμα του ποταμού μπορεί να χωριστεί σε τρία τμήματα που περιλαμβάνουν διαφορετικά μορφολογικά χαρακτηριστικά και χρήσεις γης (Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη, 2001):

- Η **πρώτη ζώνη** περιλαμβάνει το τμήμα από το φαράγγι Σπηλαίου μέχρι τη γέφυρα Σπανού. Το τμήμα αυτό χαρακτηρίζεται από έντονους μαιανδρισμούς, βραχώδεις ανάγλυφο ενώ οι χρήσεις γης στις παρόχθιες εκτάσεις περιλαμβάνουν κυρίως δρυοδάση και μη αρδευόμενες καλλιέργειες, που βρίσκονται στην πλειοψηφία τους σε αγρανάπαυση και εγκαταλελειμμένους αγρούς.
- Η **δεύτερη ζώνη** περιλαμβάνει το τμήμα από τη γέφυρα Σπανού μέχρι τη γέφυρα Ελευθεροχωρίου. Η περιοχή αυτή χαρακτηρίζεται από τη ζώνη απόθεσης του ποταμού στις παρόχθιες εκτάσεις ενώ οι μαιανδρισμοί που σχηματίζονται είναι ελάχιστοι. Η περιοχή είναι κυρίως πεδινή. Σημαντικότερη χρήση θεωρείται η γεωργική. Οι αρδευόμενες εκτάσεις εντοπίζονται σε δύο περιοχές. Η πρώτη περιοχή περιλαμβάνει το αρδευτικό δίκτυο Πηγαδίτσας, βόρεια της γέφυρας Κηπουρείου και η δεύτερη βρίσκεται δυτικά της γέφυρας Ελευθεροχωρίου στη βόρεια πλευρά του ποταμού. Εντοπίζονται επίσης μη αρδευόμενες καλλιέργειες και ποτάμιες αποθέσεις.
- Η **τρίτη ζώνη** περιλαμβάνει το τμήμα από τη γέφυρα Ελευθεροχωρίου μέχρι τη συμβολή του ποταμού με τον Αλιάκμονα. Το τμήμα αυτό χαρακτηρίζεται από τους εντυπωσιακούς βραχώδεις σχηματισμούς κατά μήκος της κοίτης και τους μαιανδρισμούς που παρατηρούνται στα περισσότερα σημεία. Οι χρήσεις γης περιλαμβάνουν καθ' όλο το μήκος της κοίτης δρυοδάση και παρόχθια δάση.

8.8.β Θεσμοθετημένες χρήσεις

Ο μοναδικός οικισμός στην περιοχή μελέτης για τον οποίο υπάρχει εγκεκριμένο πολεοδομικό σχέδιο είναι η πόλη των Γρεβενών. Το Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο της πόλης υφίσταται από το 1989 (ΦΕΚ 62/Δ/6-2-1989) με αναθεώρηση του 1993 (ΦΕΚ 322/Δ/7-4-1993) και επέκταση το 2000 (ΦΕΚ 857/Δ/8-12-2000). Στους υπόλοιπους οικισμούς του ποταμού Βενέτικου υφίστανται θεσμοθετημένα όρια οικισμών όπου η δόμηση ορίζεται από τις σχετικές διατάξεις της νομοθεσίας.

Σε γενικές γραμμές, τα υφιστάμενα όρια υπερκαλύπτουν τις σημερινές αλλά και τις μελλοντικές ανάγκες των οικισμών για δόμηση, δεδομένου ότι στις περισσότερες περιπτώσεις καταλαμβάνουν έκταση πολύ μεγαλύτερη από τις πραγματικές ανάγκες των οικισμών. Επίσης, σύμφωνα με το ΦΕΚ 526/73/24-4-73, ο οικισμός και η περιοχή γύρω

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9 **ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ**

9.0 ΤΑ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΤΕΡΑ ΟΙΚΟΣΥΣΤΗΜΑΤΑ

Τα πολιτισμικά και φυσικά στοιχεία του Νομού τον καθιστούν εύφορο έδαφος για ένα οργανωμένο και σωστά σχεδιασμένο σχέδιο τοπικής- περιφερειακής ανάπτυξης. Το φυσικό και ανθρώπινο δυναμικό της περιοχής έχει δυνατότητες, οι οποίες δεν έχουν ακόμα αξιοποιηθεί σε σημαντικό βαθμό, καθιστώντας τον Νομό ένα από τους πλέον μειονεκτικούς της χώρας. Σε ότι αφορά το φυσικό περιβάλλον, επιβάλλεται να αποτελέσει παράγοντα ανάπτυξης, που θα αντιμετωπιστεί με σεβασμό, τόσο από τον γηγενή πληθυσμό όσο και από τους τοπικούς και κρατικούς φορείς.

Απόδειξη της οικολογικής σημαντικότητας του Νομού είναι ο Εθνικός Δρυμός Πίνδου, ο οποίος αποτελεί εξ ορισμού, περιοχή μεγάλης οικολογικής, επιστημονικής και αισθητικής αξίας, ενώ παράλληλα η Ευρωπαϊκή Ένωση τον έχει εντάξει στις ιδιαίτερα προστατευόμενες περιοχές. Τα οικοσυστήματα που συνιστούν το Δρυμό είναι σταθερά, ελαφρώς επηρεασμένα από τον άνθρωπο και χαρακτηρίζονται από μεγάλη βιοποικιλότητα.

Ο ορεινός όγκος του Δρυμού, ο οποίος διασχίζεται από παραποτάμους του Αώου, καλύπτεται στο μεγαλύτερο ποσοστό του από δάση τα οποία αποτελούν ενδιαίτημα για πολλά είδη πανίδας. Ανάμεσα σε αυτά συμπεριλαμβάνονται σπάνια είδη που βρίσκονται υπό εξαφάνιση, όπως η αρκούδα, ο λύκος και η βίδρα. Τα δάση της περιοχής βρίσκονται σε προχωρημένο στάδιο εξέλιξης με αποτέλεσμα να εμφανίζονται πολλά είδη οργανισμών σε κάθε επίπεδο της τροφικής αλυσίδας.

Οι κύριες χρήσεις γης στην περιοχή του Δρυμού και συγκεκριμένα στην περιφερειακή ζώνη αυτού και στη γύρω απ' αυτήν περιοχή, είναι η δασοπονία και η κτηνοτροφία Ένας από τους παράγοντες που έχει συντελέσει στη διατήρηση των οικοσυστημάτων του Δρυμού, είναι η περιορισμένη παρέμβαση της ανθρώπινης δραστηριότητας. Παρόλα αυτά σοβαρή απειλή για τα σπάνια είδη πανίδας και για την υποβάθμιση των οικοσυστημάτων αποτελούν η λαθροθηρία και η υπερβολική βόσκηση.

Ο τουρισμός δεν έχει επηρεάσει την περιοχή, δεδομένου ότι ο ετήσιος αριθμός επισκεπτών είναι περιορισμένος. Ο Δρυμός λόγω των καιρικών συνθηκών της περιοχής είναι ανοιχτός μόνο για διάστημα 3-4 μηνών, δηλαδή τους θερινούς μήνες και στις αρχές του φθινοπώρου, και το γεγονός αυτό, σε συνάρτηση με τη μη καλή ποιότητα του οδικού δικτύου, έχει ως αποτέλεσμα το μικρό αριθμό επισκεπτών.

Εξίσου σημαντικό οικοσύστημα αποτελεί ο ποταμός Βενέτικος και η περιοχή γύρω από αυτόν. Ο ποταμός αποτελεί εξέχουσας σημασίας βίοτοπο για τη διατήρηση σπανίων ειδών χλωρίδας και πανίδας. Πρόκειται για βίοτοπο ο οποίος δεν έχει υποστεί καταστροφικές ανθρώπινες επεμβάσεις. Βασικοί κρίκοι της τροφικής αλυσίδας των νερών του ποταμού είναι τα διάφορα ασπόνδυλα, τα περισσότερα μικρών ή και μικροσκοπικών διαστάσεων, που ζουν κυρίως στο βυθό του. Από αυτά τρέφονται πολλά ψάρια και αμφίβια τα οποία με τη σειρά τους αποτελούν τροφή για τα παρυδάτια πουλιά. Επίσης υπάρχει μεγάλη ποικιλία στις εναλλαγές των φυτικών κοινοτήτων και στον τρόπο που συνδέονται μεταξύ τους.

Η συγκεκριμένη περιοχή αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα οικοσυστήματα του Νομού διότι εκτός από την οικολογική και επιστημονική του αξία, προσφέρεται για θερινό τουρισμό και ναυταθλητισμό. Επιπρόσθετα, το νερό του χρησιμοποιήθηκε ανέκαθεν από τους κατοίκους ως πόσιμο και για άρδευση, ενώ τελευταία γίνονται προσπάθειες χρησιμοποίησης του ως κινητήρια δύναμη. Ο ποταμός μπορεί να συμβάλει καθοριστικά στην ανάπτυξη των Ήπιων Μορφών Τουρισμού στο Νομό, διότι εκτός των προαναφερθέντων στην ευρύτερη περιοχή του δεσπόζουν μνημεία όπως πέτρινα γεφύρια, βυζαντινές εκκλησίες, μοναστήρια και παλιά αρχοντικά που συνθέτουν την εθνική κληρονομιά, την πιο αδιάψευστη απόδειξη της συνέχειας του ελληνισμού.

Οι κατηγορίες των χρήσεων γης δεν κατανέμονται ομοιόμορφα κατά μήκος του ποταμού. Το μεγαλύτερο μέρος της περιοχής καλύπτεται από δάση και ακολουθούν οι καλλιεργήσιμες εκτάσεις, ενώ οι γυμνές εκτάσεις, οι προσχώσεις ποταμών και οι χορτολιβαδικές εκτάσεις καλύπτουν το μικρότερο μέρος της.

Παρά το γεγονός ότι οι ανθρώπινες δραστηριότητες είναι σχετικά περιορισμένες στην περιοχή, κίνδυνο για την βιοποικιλότητά της μπορεί να αποτελέσει η επέκταση των χωραφιών εις βάρος της φυσικής βλάστησης και η εκμηχάνιση της γεωργίας που έχουν αρνητική επίδραση στα ερπετά και στους φρύνους. Αρνητική επίδραση έχουν ακόμη οι αποψιλωτικές υλοτομίες στα δρυοδάση και η υπεραλίευση. Επιβάλλεται, επομένως, η

λήψη αυστηρών για την εξάλειψη της παράνομης αλιείας και υλοτομίας και ο προσεχτικός σχεδιασμός κάθε έργου υποδομής γύρω από την ευαίσθητη αυτή περιοχή, η οποία αποτελεί ενδιαίτημα για πολλά είδη χλωρίδας και πανίδας.

9.1 ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της περιοχής και οι δυνατότητές της έχουν προκαλέσει το ενδιαφέρον ορισμένων τοπικών και εθνικών φορέων, με αποτέλεσμα την υλοποίηση έργων υποδομής. Τα έργα αυτά έχουν ως σκοπό τόσο την προστασία της περιοχής, όσο και την αξιοποίησή της προς όφελος της τοπικής κοινωνίας. Το πλέον σημαντικό και πολλά υποσχόμενο έργο για την ανάπτυξη της περιοχής αποτελεί η Εγνατία Οδός. Το εν λόγω έργο θα αποτελέσει το συνδετικό κρίκο μεταξύ των Βαλκανίων, της υπόλοιπης Ευρώπης και της Ευρασίας, γεγονός το οποίο το καθιστά σημαντικό διευρωπαϊκό έργο και ένα από τα δεκατέσσερα μεγάλα έργα που προωθεί κατά απόλυτη προτεραιότητα η Ευρωπαϊκή Ένωση.

Αναμφισβήτητα, ένας από τους σημαντικότερους λόγους που ο Νομός Γρεβενών είναι από τους φτωχότερους της χώρας είναι η γεωγραφική του απομόνωση. Η Εγνατία Οδός θα αποτελέσει το άνοιγμα του Νομού όχι μόνο στη χώρα αλλά σε ολόκληρη την Ευρώπη. Αναφέρθηκε παραπάνω ότι το συγκεκριμένο έργο αναμένεται να αυξήσει τις επενδύσεις στις γύρω περιοχές, επομένως η Εγνατία Οδός θα βοηθήσει όλους τους Γρεβενιώτες να μείνουν στην περιοχή τους, να παράγουν, να συνεχίσουν να έχουν την παράδοση τρόπο ζωής και να μην αποτελέσει ο νέος δρόμος, τρόπο και μέσο φυγής αλλά δρόμο επιστροφής όλων αυτών που απογοητευμένοι πήραν παλιότερα το δρόμο που κατάληξή του είχε την αστυφιλία.

Παρά το γεγονός ότι η Εγνατία μπορεί να επιφέρει οικονομικά οφέλη στο Νομό έχει παρατηρηθεί ότι η υλοποίηση έργων υποδομής μεγάλης κλίμακας επηρεάζει συνήθως πολλές παραμέτρους του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος μιας χώρας. Παραπάνω έγινε αναφορά στη σπουδαιότητα του Εθνικού Δρυμού της Πίνδου και στις επιπτώσεις του εν λόγω έργου στα οικοσυστήματα και ιδιαίτερα στη διαβίωση της καφέ αρκούδας. Ένα έργο μεγάλης κλίμακας πρέπει να στοχεύει στη βιωσιμότητα και την ανάπτυξη κάθε τομέα της περιβάλλουσας περιοχής και όχι μόνο του οικονομικού τομέα.

Αναντίρρητα, διαφαίνεται πρόδηλη η σπανιότητα της περιοχής όσον αφορά στο φυσικό περιβάλλον και καθίσταται προφανές ότι η περιοχή χρειάζεται ιδιαίτερη διαχείριση με έμφαση στην προστασία του περιβάλλοντος. Στην περίπτωση της απόλυτης περιβαλλοντικής θεώρησης, υπάρχει κίνδυνος να οδηγηθούμε στην απαγόρευση της παραγωγικής δραστηριότητας και στη μουσειοποίηση του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος. Σε αντίθετη περίπτωση υπάρχει κίνδυνος από την υπαγωγή της φύσης σε μια αναπτυξιακή διαδικασία, νοούμενη με αυστηρώς οικονομικά κριτήρια, στην υπερεκμετάλλευση των φυσικών πόρων, δίχως απαραίτητως τη διασφάλιση της ανασυγκρότησης των κοινωνικών διαδικασιών. Επομένως, χρειάζεται να βρεθεί μια ισορροπία μεταξύ των πιέσεων της ανάπτυξης και της προστασίας του περιβάλλοντος. Μια ισορροπία που αφενός σέβεται τις ανάγκες των κατοίκων και τις επιθυμίες των επισκεπτών, αφετέρου περιφρουρεί το εθνικό συμφέρον και τις μελλοντικές γενιές.

10.9 ΓΕΝΙΚΑ

Είναι γνωστό ότι οι δυνατότητες ανάπτυξης του κρητικού βίαι και του διαμεριστικού κέρμα των Γρεβενών είναι περιορισμένες, ενώ συγχρόνως οι δυνατότητες ανάπτυξης και κρητισμού είναι πολύ μεγάλες. Ο κρητισμός και η διαμεριστική είναι οι δύο τομείς με τις καλύτερες προοπτικές για να αποτελέσουν τη βάση της ανάπτυξης της περιοχής.

Αναντίρρητα, οι κυριαρχικοί πόροι του Νομού Γρεβενών παραμένουν απόλυτα με αποτέλεσμα σήμερα η κρητιστική κίνηση να είναι περιορισμένη. Η μεγάλη ύλη που σφύζει τούτος την άκρη παρά χαμηλή προσφορά υπηρεσιών, στην υπηρετική παροχή και στην ελλείκη σφαιρικότητας. Η περιοχή θα μπορούσε να συμπληρωθεί στο σύνολο των κυριαρχικών πόρων της εκτεταμένης περιοχής, που περιλαμβάνει την Ελάσσινη, την Ελασσόνη, το Λιάνοβο, τα Μάκισσα και τις περιοχές της Δράκας, της Καστοριάς και των Ηρεσίων.

Πρέπει να τονιστεί ότι η κυριαρχική ανάπτυξη της περιοχής πρέπει να οδηγείται σε κυριαρχοκρατούμενη οικονομία και κυριαρχική ανάπτυξη της. Έτσι ως κυριαρχοκρατούμενη στην εξέλιξη των υποδομών και τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των κατοίκων. Επιπλέον, πρέπει να αποβληθεί προεκδοχή ώστε η κρητιστική να σφύζει στην κίνηση της κρητιστικής οικονομίας και ανάπτυξης των άλλων κυριαρχοκρατούμενων ώστε να αποτελέσει ο κρητισμός ουσιαστικό εργαλείο ανάπτυξης.

Γ' ΜΕΡΟΣ: ΟΙ ΗΠΙΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΟΝ ΝΟΜΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10

ΟΙ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΗΠΙΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

10.0 ΓΕΝΙΚΑ

Είναι γνωστό ότι οι δυνατότητες ανάπτυξης του πρωτογενούς και του δευτερογενούς τομέα των Γρεβενών είναι περιορισμένες, ενώ συγχρόνως οι δυνατότητες ανάπτυξης του τουρισμού είναι πολύ μεγάλες. Ο τουρισμός και η δασοπονία είναι οι δύο τομείς με τις καλύτερες προϋποθέσεις για να αποτελέσουν τη βάση της ανάπτυξης της περιοχής.

Αναντίρρητα, οι τουριστικοί πόροι του Νομού Γρεβενών παραμένουν αναξιοποίητοι με αποτέλεσμα σήμερα η τουριστική κίνηση να είναι περιορισμένη. Η χαμηλή ζήτηση οφείλεται κυρίως στην έως τώρα χαμηλή προσφορά υπηρεσιών, στην ανεπαρκή υποδομή και στην ελλιπή ενημέρωση. Η περιοχή θα μπορούσε να συμπεριληφθεί στο κύκλωμα των τουριστικών πόλων της ευρύτερης περιοχής, που περιλαμβάνει την Κέρκυρα, την Πάργα, τα Ιωάννινα, το Μέτσοβο, τα Μετέωρα και τις περιοχές της Σιάτιστας, της Καστοριάς και των Πρεσπών.

Πρέπει να τονισθεί ότι η τουριστική ανάπτυξη της περιοχής πρέπει να οδηγήσει σε αυτοσυντηρούμενη οικονομική και κοινωνική ανάπτυξή της. Έχει ως πρωταρχικό σκοπό την αύξηση των εισοδημάτων και τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των κατοίκων. Συγχρόνως, πρέπει να καταβληθεί προσπάθεια ώστε ο τουρισμός να συμβάλλει στην τόνωση της τοπικής οικονομίας και ανάπτυξης των άλλων παραγωγικών τομέων ώστε να αποφευχθεί ο μονόπλευρος προσανατολισμός.

Χρειάζεται σωστός σχεδιασμός και εξασφάλιση της αναγκαίας υποδομής ώστε να αποφευχθούν οι τόσο γνώριμες αρνητικές επιπτώσεις στο περιβάλλον και τον κοινωνικό ιστό που επιφέρει η υπερεκμετάλλευση με βραχυπρόθεσμους στόχους. Η υψηλή ποιότητα περιβάλλοντος, φυσικού και δομημένου και των παρεχομένων υπηρεσιών είναι απαραίτητες προϋποθέσεις για την ανάπτυξη τέτοιων μορφών τουρισμού.

Ο νομός Γρεβενών προσφέρεται για όλες τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού. Τα φυσικά και πολιτισμικά στοιχεία της περιοχής αποτελούν πρόσφορο έδαφος για τον Οικοτουρισμό (**Παράρτημα Β, Εικόνα 13**), τον Αγροτουρισμό, τον Πολιτιστικό /Εκπαιδευτικό τουρισμό, τον Αθλητικό τουρισμό και τον Παραθεριστικό τουρισμό. Ειδικότερα, με δεδομένη την αναβάθμιση του Χιονοδρομικού Κέντρου Βασιλίτσας (**Παράρτημα Β, Εικόνα 14**), μπορούν να αναπτυχθούν οι δραστηριότητες (Πρακτικά Ημερίδας, 1999):

- Αθλητικός τουρισμός με ορεινή πεζοπορία, ορειβασία, ορειβατική χιονοδρομία, αναρριχήσεις, ποτάμια αθλήματα, φιλοξενία και προπόνηση αθλητικών μονάδων.
- Οικολογικός τουρισμός με ειδικές διαδρομές και μονοπάτια, κατασκηνώσεις, παρατηρητήρια χλωρίδας και πανίδας.
- Πολιτιστικός τουρισμός με εκπαιδευτικές περιοδείες στους ορεινούς οικισμούς, τα πέτρινα γεφύρια, τα μοναστήρια και τους ναούς.
- Τουρισμός υγιεινής διαβίωσης με διαιτολογικά προγράμματα που βασίζονται στην τοπική παραγωγή.

Όλα αυτά αποτελούν στην ουσία ένα προϊόν υψηλής ανταγωνιστικότητας και απαιτείται εξασφάλιση ποιοτικών παραμέτρων στην προσφορά του. Δηλαδή, εκτός από την ποιότητα των τοπικών αποθεμάτων χρειάζονται οι δράσεις εκείνες που θα αναδείξουν τα αποθέματα αυτά αλλά και θα εξασφαλίσουν την ανταγωνιστικότητα του αποτελέσματος.

Η γεωγραφική θέση των Γρεβενών και η ελλιπής υποδομή έχει οδηγήσει την περιοχή σε απομόνωση, ιδίως τους χειμερινούς μήνες. Η βελτίωση της συγκοινωνιακής και της κοινωνικής υποδομής αποτελεί προϋπόθεση αναγκαία για την ανάπτυξη όλων των τομέων και του τουρισμού, αλλά κυρίως εξασφαλίζει την εξυπηρέτηση των κατοίκων.

10.1 ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Ο νομός Γρεβενών παρά το γεγονός ότι είναι απομακρυσμένος σε σχέση με τη χώρα, συγκεντρώνει τα παρακάτω πλεονεκτήματα (Πρακτικά Συνεδρίου Τουριστικής Ανάπτυξης Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας, 1994):

- ❖ Γειτνιάζει με το μεγάλο αστικό κέντρο της Λάρισας.
- ❖ Συνδέεται οδικώς με τις χώρες της Πρώην Γιουγκοσλαβίας και την Αλβανία.
- ❖ Διαθέτει τουριστικούς πόρους (φυσικούς, πολιτιστικούς, κοινωνικούς), που κυρίως εντοπίζονται στους ορεινούς όγκους (Πίνδος) οι οποίοι προσφέρονται για χιονοδρομισμό.
- ❖ Διαθέτει περιοχές κατάλληλες για θερινό τουρισμό και ναυταθλητισμό.
- ❖ Διαθέτει παραδοσιακούς χώρους που προσφέρονται για αγροτουρισμό καθώς και για οικολογικό, μορφωτικό και πολιτιστικό τουρισμό.
- ❖ Διασχίζεται από την Εγνατία οδό η οποία θα συνδέει τα μεγάλα αστικά κέντρα (Τρίκαλα, Γιάννενα, Θεσσαλονίκη).
- ❖ Παρέχεται η δυνατότητα για δημιουργία τουριστικών χωριών από την Τοπική Αυτοδιοίκηση.
- ❖ Διαθέτει αξιόλογους τόπους για οργανωμένες εκδρομές

Επίσης διαθέτει:

- ✓ Παραδοσιακούς Οικισμούς ορεινούς με αρχοντικά, σημαντικά δείγματα της Μακεδονικής αρχιτεκτονικής.
- ✓ Τον Εθνικό Δρυμό Πίνδου (Βάλια Κάλντα) που είναι εξαιρετικής σημασίας βιότοπος για την προστασία της πανίδας στη χώρα μας.
- ✓ Βυζαντινές και μεταβυζαντινές εκκλησίες με σπάνιες τοιχογραφίες και ξυλόγλυπτα.
- ✓ Μοναστήρια.
- ✓ Ιαματικές πηγές.
- ✓ Αρχαιολογικούς τόπους φυσικού κάλλους και οικολογικού ενδιαφέροντος.

Στην περιοχή των Γρεβενών δεν έχει πραγματοποιηθεί συστηματική ανασκαφική έρευνα. Τα περισσότερα ευρήματα ανακαλύφθηκαν τυχαία από γεωργικές κυρίως

εργασίες. Ωστόσο, η περιοχή μελέτης παρουσιάζει σημαντικό ιστορικό και αρχαιολογικό ενδιαφέρον, έστω και από τα ευρήματα που βρέθηκαν τυχαία(**Παράρτημα Δ**). Επιπλέον, ο Νομός Γρεβενών ανήκει στην αρμοδιότητα της 11^{ης} Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων που εδρεύει στη Βέροια. Τα σημαντικότερα κηρυγμένα μνημεία που βρίσκονται στα δημοτικά διαμερίσματα της περιοχής αποτελούνται από γεφύρια και Ιερούς Ναούς και παρουσιάζονται στο Παράρτημα Δ. (Πρακτικά Συνεδρίου Τουριστικής Ανάπτυξης Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας, 1994)

Επιπρόσθετα, ο Βενέτικος είναι ο ποταμός με τα περισσότερα και πλέον αξιόλογα πέτρινα γεφύρια στη Δυτική Μακεδονία. Σε ολόκληρη την υδρολογική υπολεκάνη του Βενέτικου, εντοπίζονται συνολικά 13 πέτρινα γεφύρια ορισμένα από τα οποία κατατάσσονται μεταξύ των σημαντικότερων στην Ελλάδα (**Παράρτημα Β, Εικόνα 15**). Στο σχετικά μικρό μήκος της κοίτης από το Σπήλαιο μέχρι τις εκβολές με τον Αλιάκμονα, υπάρχουν τέσσερα πέτρινα γεφύρια τα οποία χτίστηκαν την περίοδο της Τουρκοκρατίας και αποτελούν τα σημαντικότερα ιστορικά μνημεία κατά μήκος του ποταμού. Τα πέτρινα γεφύρια αποτελούν βασικό παράγοντα για την επισκεψιμότητα και τις λειτουργίες αναψυχής του ποταμού και ένα από τα σημεία αναφοράς για την τουριστική προβολή του Νομού. (Πρακτικά Συνεδρίου Τουριστικής Ανάπτυξης Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας, 1994)

10.2 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΣΤΟΝ ΝΟΜΟ

Η τουριστική ανάπτυξη του νομού Γρεβενών παρά την ύπαρξη αξιόλογων τουριστικών πόρων σ' αυτόν όπως δάση, χιονοδρομικό κέντρο, παραδοσιακοί οικισμοί, αρχαιότητες, δεν είναι ικανοποιητική κυρίως λόγω της συγκοινωνιακής απομόνωσής του ενδοπεριφερειακά και διαπεριφερειακά, αλλά και λόγω έλλειψης της κατάλληλης γενικής και ειδικής υποδομής.

Συγκεκριμένα, η Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας διαθέτει συνολικά 4.998 κλίνες, που καλύπτουν μόνο το 0,55% του συνόλου της χώρας, δυναμικότητα που κατανέμεται με 13,73% στο Νομό Γρεβενών, 24,02% στο Νομό Καστοριάς, 38,19% στο Νομό Κοζάνης και 24,06% στο Νομό Φλώρινας. Είναι αξιοσημείωτο ότι δεν υπάρχουν διόλου κλίνες της τάξεως πολυτελείας, μόνο 85 κλίνες ήτοι ποσοστό 1,7% ανήκουν στην Α' τάξη και 1583 κλίνες ήτοι ποσοστό 31,67% στη Β' τάξη.

Επίσης, στις ανωτέρω κλίνες πραγματοποιήθηκαν συνολικά το 2000 548.178 διανυκτερεύσεις, που αντιστοιχούν μόνο στο 0,72% του συνόλου της χώρας, εξασφαλίζοντας ετήσιες πληρότητες 17,5% στο Νομό Γρεβενών, 40,3% στο Νομό Καστοριάς, 31,3% στο Νομό Κοζάνης και 63,6% στο Νομό Φλώρινας, με μέση διάρκεια παραμονής από 1,83 ημέρες έως 2,22 ημέρες, καθιερώνοντας την Περιφέρεια, ως περιοχή τουρισμού βραχείας παραμονής κυρίως ημεδαπών, αφού μόνο ένα ποσοστό 5% ανήκει σε αλλοδαπούς τουρίστες (Ε.Σ.Υ.Ε., 2001).

Συμπερασματικά, η Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας και κυρίως ο Νομός Γρεβενών υστερεί ως υποδοχέας τουριστικής κίνησης και όσο υπάρχει επιμονή στο τουριστικό μοντέλο ανάπτυξης του ήλιου και της θάλασσας, οι προοπτικές ανάπτυξης δεν είναι αισιόδοξες. Τούτο είναι ασφαλώς κατ' αρχάς δυσάρεστο, αφού ο νομός στερείται των γνωστών οφελών του τομέα αλλά, αν αναλογισθούμε ταυτόχρονα ότι ο βασικός πλέον στόχος της τουριστικής μας πολιτικής είναι η μεγιστοποίηση της οικονομικής ωφέλειας από την τουριστική δραστηριότητα με το μικρότερο δυνατό κόστος στην ποιότητα ζωής των κατοίκων και στο φυσικό περιβάλλον, θα παραδεχθούμε ότι βρισκόμαστε στην κυριολεξία μπροστά σε ένα παρθένο τοπίο, που συνιστά πρόκληση για ορθολογική ανάπτυξη χωρίς τις γνωστές περιβαλλοντικές δυσλειτουργίες άλλων περιοχών (Αδαμακόπουλος – Ματσούκα, 1990).

10.3 ΖΩΝΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΟ ΝΟΜΟ

Στο Νομό Γρεβενών διακρίνονται οι εξής ζώνες, κατάλληλες για την ανάπτυξη ήπιου τουρισμού: η ζώνη της ανατολικής Πίνδου, όπου η ανάπτυξη του αγροτουρισμού κατά προτίμηση στους οικισμούς Σαμαρίνας, Σμίξης, Περιβολιού, Πολυνερίου, Φιλιππαιών θα μπορούσε να δράσει ως κινητήριος μοχλός για τη συγκράτηση του φθίνοντος ντόπιου πληθυσμού, σε συνδυασμό με την ανάπτυξη κέντρου χειμερινού τουρισμού και χιονοδρομίας με κύρια έμφαση στην ανάδειξη του υφιστάμενου χιονοδρομικού κέντρου Βασιλίτσας. Επιπρόσθετα, στις περιοχές φυσικού κάλλους της Πίνδου είναι δυνατή η ανάπτυξη φυσιολατρικού, οδοιπορικού και αθλητικού τουρισμού (Πρακτικά Συνεδρίου Τουριστικής Ανάπτυξης Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας, 1994).

10.4 ΠΕΡΙΟΡΙΣΤΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Οι κυριότεροι περιοριστικοί παράγοντες που επηρεάζουν αρνητικά την ανάπτυξη του τουρισμού στο νομό Γρεβενών είναι (Dertuau, 1987):

- Η συγκοινωνιακή σύνδεση του νομού είναι προβληματική και δεν παρέχει προσπελασιμότητα προς τους τουριστικούς πόρους της περιοχής.
- Ο μικρός αριθμός των τουριστικών επενδυτικών σχεδίων που υλοποιούνται στην περιοχή στα πλαίσια των αναπτυξιακών νόμων. Η απροθυμία των επενδυτών είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη γενικότερη έλλειψη έργων τουριστικής υποδομής.
- Η θέση του νομού σε σχέση με το σημερινό λειτουργικό άξονα τουριστικής ανάπτυξης της χώρας.
- Η μη ανάδειξη εκείνων των τουριστικών πόρων που θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν.
- Η έλλειψη στρατηγικής για την ανάπτυξη παραμεθόριων περιοχών.
- Οι ελλείψεις σε βασικές υποδομές (αυτοκινητόδρομοι, τηλεπικοινωνιακό δίκτυο).

Αναντίρρητα, ο νομός Γρεβενών, είναι ορεινός, αγροτικός, γεωγραφικά απομονωμένος με δριμύ ηπειρωτικό κλίμα. Οι αναπτυξιακές του επιλογές επικεντρώνονται

- στον εκσυγχρονισμό της αγροτικής παραγωγής
- στην ανάπτυξη επιχειρηματικών δραστηριοτήτων
- και κυρίως στην παρέμβαση με κατάλληλο σχεδιασμό στην ορεινή οικονομία του νομού Γρεβενών με προώθηση όλων εκείνων των ήπιων μορφών τουρισμού που μπορούν να αναπτυχθούν στον εν λόγω νομό.

Οι δραστηριότητες αυτές αφορούν τα εξής : (Πρακτικά Συνεδρίου Τουριστικής Ανάπτυξης Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας, 1994)

- 1) Χιονοδρόμιο
- 2) Εθνικός Δρυμός

- 3) Κέντρο Προστασίας Αθλητών (ΚΕΠΑ)
- 4) Ορεινή διάσχιση – πεζοπορία
- 5) Αναρρίχηση
- 6) Άγρια πανίδα, χλωρίδα
- 7) Ψάρεμα
- 8) Κυνήγι
- 9) Ιστορικά μνημεία
- 10) Πολιτιστική παραγωγή, σύλλογοι

10.5 ΤΟ ΚΟΙΝΟΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΣΤΗΡΙΞΗΣ

Στο Περιφερειακό Σκέλος του Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης συνολικού ύψους 2 δισεκατομμυρίων έχει προταθεί από την Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας η ένταξη των έργων βελτίωσης των υποδομών του χιονοδρομικού κέντρου Βασιλίτσας προϋπολογισμού 800 εκατομμυρίων, καθώς επίσης έχει προταθεί η ένταξη στο μέτρο αξιοποίησης τουριστικών πόρων του υποπρογράμματος ΕΑΠΤΑ 26 έργων ήπιας τουριστικής ανάπτυξης, όπως τουριστικής αξιοποίησης δημοτικών χώρων, αξιοποίησης καταφυγίων, κατασκευής χώρων αναψυχής, κατασκευής ορεινών μονοπατιών, ανέγερσης μικρών τουριστικών καταλυμάτων, ανάπτυξης ζωολογικού κήπου, τουριστικής αξιοποίησης βυζαντινών μνημείων και κατασκευής θεραπευτηρίου ιαματικής πηγής (Derruau, 1987).

Το πρόγραμμα LEADER I που ξεκίνησε τον Οκτώβριο 1991 για την προώθηση ολοκληρωμένης προσέγγισης στον τομέα της αγροτικής ανάπτυξης (επαγγελματική κατάρτιση, αγροτουρισμός, μικρές επιχειρήσεις και βιοτεχνίες, αξιοποίηση και εμπορία τοπικών γεωργικών προϊόντων) για τα έργα που προτάθηκαν μέσω της Αναπτυξιακής Κοζάνης Ανωνύμου Εταιρίας (ΑΝ.ΚΟ.Α.Ε.), προϋπολογισμού 3,86 εκατομμυρίων ECU, καθώς επίσης το πρόγραμμα LEADER II.

Ο κανονισμός της Ε.Ο.Κ. 2328/91 (πρώην 797/85) για την προώθηση και ανάπτυξη του αγροτουρισμού μέσω του Υπουργείου Γεωργίας σε ορεινές και ημιορεινές περιοχές, την εφαρμογή εκπαιδευτικών προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης στους τομείς απασχόλησης των ενδιαφερομένων, την εξασφάλιση στους τουρίστες μιας σειράς δραστηριοτήτων για άνετη διαμονή, αναψυχή, άθληση και άσκηση χόμπι, τη διατήρηση και προβολή της αρχιτεκτονικής και πολιτιστικής κληρονομιάς κάθε τόπου, την

προστασία του περιβάλλοντος και τέλος την καλύτερη οργάνωση, λειτουργία, προβολή και διαφήμιση μέσω συλλογικού φορέα (Πρακτικά Συνεδρίου Τουριστικής Ανάπτυξης Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας, 1994).

Με την υλοποίηση των Μεσογειακών Ολοκληρωμένων Προγραμμάτων² ο Νομός Γρεβενών κατάφερε και εκμεταλλεύτηκε το πρόγραμμα αγροτικού τουρισμού. Με το πρόγραμμα κατασκευάστηκαν σύγχρονα καταλύματα, με προδιαγραφές του ΕΟΤ, δυναμικότητας 10 κλινών το καθένα. Το ορεινό κομμάτι του νομού συμμετέχει στην κοινοτική πρωτοβουλία LEADER την οποία για την περιοχή των Γρεβενών, ομάδα τοπικής δράσης είναι η Αναπτυξιακή Κοζάνης (ΑΝ.ΚΟ.). Η ΤΕΔΚ Νομού Γρεβενών ενέταξε στο LEADER και κατασκεύασε στην είσοδο της πόλης των Γρεβενών, Κέντρο Πληροφόρησης για το νομό που αποτέλεσε το βασικότερο μέσο υλοποίησης του προγράμματος. Αδιαμφισβήτητα, υπάρχουν πολλά στοιχεία τα οποία αποτελούν τροχοπέδη αυτών των διαδικασιών (**Παράρτημα Ε, Αίτηση**) . (Πρακτικά Συνεδρίου Τουριστικής Ανάπτυξης Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας, 1994):

- ❖ Η μη ύπαρξη ενός σχεδίου ζωνών χρήσης γης.
- ❖ Το πρόβλημα της παραχώρησης της γης.
- ❖ Η μη χρηματοδότηση τουριστικών επενδύσεων από αναπτυξιακούς νόμους.
- ❖ Η συγκοινωνιακή απομόνωση του νομού.
- ❖ Η μη υλοποίηση του Κέντρου Προετοιμασίας Αθλητών που αποτελεί βασικό κομμάτι του σχεδίου τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής.
- ❖ Η έλλειψη μελετών.

Με τον κανονισμό 2088/85 θεσπίστηκαν τα Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα (Μ.Ο.Π.). Τα προγράμματα αυτά ήταν αποτέλεσμα της διαπίστωσης ότι χρειάζεται μια πολύπλευρη αντιμετώπιση των κοινωνικοοικονομικών διαρθρώσεων των νοτίων περιοχών της Κοινότητας και ιδιαίτερα της Ελλάδας, που να λαμβάνει υπόψη τα μειονεκτήματα και τις ιδιαίτερες δυνατότητες κάθε περιοχής.

Τα Μ.Ο.Π. επιδίωκαν τρεις στόχους:

- ✓ Την ανάπτυξη περιοχών συνολικά και όχι μερικών τομέων.
- ✓ Την προσαρμογή προς τις νέες συνθήκες.

² *Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα (Μ.Ο.Π.)
Κανονισμός 2088/85

✓ Τη στήριξη της απασχόλησης και των εισοδημάτων.

Στο πλαίσιο αυτών των στόχων υπήρχαν προβλέψεις για όλους τους τομείς οικονομικής δραστηριότητας, όπως τη γεωργία και την αλιεία, τις μικρομεσαίες βιομηχανικές και εμπορικές επιχειρήσεις και τις υπηρεσίες, λαμβάνοντας υπόψη τις νέες τεχνολογίες, την ανάγκη δημιουργίας υποδομών και την προστασία του περιβάλλοντος. (Παπαγεωργίου - Σπαθής, 1999).

Τα Μ.Ο.Π. αναφέρονταν στις μεσογειακές περιοχές της Κοινότητας, που αποτελούν το οικονομικά πιο αδύνατο τμήμα της. Η διεύρυνση της Κοινότητας προς την Ισπανία και την Πορτογαλία έθιγε αυτές ακριβώς τις περιοχές, που είχαν να αντιμετωπίσουν οξύτερο ανταγωνισμό από τα ομοειδή προϊόντα των νέων μελών.

Το πεδίο εφαρμογής των Μ.Ο.Π. ήταν (Παπαγεωργίου - Σπαθής, 1999). :

- ❖ Ολόκληρη η Ελλάδα.
- ❖ Μέρος της Ιταλίας.
- ❖ Μέρος της Γαλλίας.

Τα Μ.Ο.Π. υποβλήθηκαν από την Ελλάδα, την Ιταλία και τη Γαλλία πριν το 1986. Η διάρκεια τους ήταν τριετής ως επταετής. Τα ενδιαφερόμενα κράτη-μέλη μπορούσαν να ζητήσουν από την Επιτροπή την αναγκαία τεχνική βοήθεια για την κατάρτιση των προγραμμάτων. Τα ελληνικά Μ.Ο.Π. εγκρίθηκαν κατά το τέλος του 1987 και αναθεωρήθηκαν την περίοδο 1989-1990.

Η συμμετοχή της Κοινότητας στην εφαρμογή των Μ.Ο.Π. κατά την επταετή περίοδο εξασφαλιζόταν:

- Με τη συμμετοχή των Ταμείων που ανήλθε σε 2,5 δισεκατομμύρια Ευρωπαϊκές Νομισματικές Μονάδες.
- Με πρόσθετη επιβάρυνση του προϋπολογισμού, που ανήλθε σε 1,6 δισεκατομμύρια Ευρωπαϊκές Νομισματικές Μονάδες.

Το ποσοστό της κοινοτικής συμμετοχής στη χρηματοδότηση των δράσεων που είχαν επιλεγεί με βάση τα Μ.Ο.Π., δεν μπορούσε να υπερβεί το 70% του συνολικού κόστους του έργου ή της δράσης, ανεξάρτητα από τη μορφή της χρηματοδοτικής συνδρομής (ενισχύσεις ή δάνεια). Ωστόσο, στην περίπτωση υποδομών που παρουσίαζαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον στο πλαίσιο ενός Μ.Ο.Π. της Ελλάδας, το συνολικό ποσοστό κοινοτικής παρέμβασης μπορούσε να υπερβεί το 70% (Παπαγεωργίου - Σπαθής, 1999).

Από τα προεκτεθέντα προκύπτει ότι συγκεκριμένα θεσμικά, χρηματοδοτικά και οργανωτικά μέτρα στηρίζουν την επιχειρούμενη στροφή του ελληνικού τουρισμού για

ήπιο τουρισμό, που αξιοποιεί καλύτερα τους υπάρχοντες τουριστικούς πόρους και την ιδιαιτερότητα της περιοχής με κύρια έμφαση στην περιβαλλοντική συνιστώσα.

Είναι λοιπόν αναγκαία η δραστηριοποίηση όλων –Κράτους και ιδιωτικού τομέα- για την επίτευξη, με αλληλοσυμπλήρωση και επιτάχυνση των κοινών στόχων, με προτάσεις ρεαλιστικές και προσαρμοσμένες στις εθνικές και οικονομικές συγκυρίες. Στην κατεύθυνση αυτή το επιχειρούμενο Ειδικό Αναπτυξιακό Πρόγραμμα του Νομού Γρεβενών εξασφαλίζει το κλειδί της ολοκληρωμένης δράσης με τη μέγιστη οικολογική ωφέλεια. (Παπαγεωργίου και Σπαθής, 1999).

10.6 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Αναντίρρητα ο τουρισμός αποτελεί ακρογωνιαίο λίθο για την ελληνική οικονομία αν ληφθεί υπόψη η κοινωνικοοικονομική του διάσταση και ειδικότερα η συμβολή του στην οικονομία και στο εθνικό εισόδημα, στην περιφερειακή ανάπτυξη, στο ισοζύγιο πληρωμών, στην απασχόληση και στον πολιτισμό.

Οι στρατηγικοί στόχοι της τουριστικής ανάπτυξης στο Νομό Γρεβενών έχουν ως βασικούς άξονες την ανάσχεση του ρεύματος της μετανάστευσης και της αστυφιλίας που γνωρίζει εσχάτως νέα άνθηση, την ανάπτυξη νέων και την ενίσχυση υφιστάμενων οικονομικών δραστηριοτήτων στο Νομό.

Συνάγεται το συμπέρασμα ότι η γεωγραφική θέση του Νομού Γρεβενών, η ποικιλομορφία του χώρου, το ανάγλυφο της περιοχής, η συγκέντρωση των εσωτερικών υδάτων και το ανθρώπινο δυναμικό της αποτελούν τη βάση για την ανάπτυξη της περιοχής. Αναντίρρητα, πρόκειται για ένα Νομό, ο οποίος παρά το γεγονός ότι είναι απομακρυσμένος συγκεντρώνει πολλά πλεονεκτήματα αφού γειτνιάζει με το αστικό κέντρο της Λάρισας, διαθέτει τουριστικούς πόρους, οι οποίοι προσφέρονται για χιονοδρομισμό, διαθέτει παραποτάμιες περιοχές κατάλληλες για θερινό τουρισμό και ναυταθλητισμό. Επιπρόσθετα, διαθέτει παραδοσιακούς χώρους που προσφέρονται για αγροτουρισμό καθώς και για οικολογικό, μορφωτικό και πολιτιστικό τουρισμό. Σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα θα διασχίζεται από την Εγνατία οδό η οποία θα συνδέει τα μεγάλα αστικά κέντρα, όπως τα Τρίκαλα, τα Ιωάννινα και τη Θεσσαλονίκη. Δεν μπορεί να παραβλεφθεί το γεγονός ότι διαθέτει αξιόλογους τόπους για οργανωμένες εκδρομές,

αποστάλλαγμα του οποίου αποτελεί η παροχή δυνατότητας για δημιουργία τουριστικών χωριών από την τοπική αυτοδιοίκηση.

Παρά το γεγονός ότι ο Νομός Γρεβενών διαθέτει σημαντικούς πόλους έλξης, λαμβάνοντας υπόψη τα προεκτεθέντα στατιστικά στοιχεία εξάγουμε το συμπέρασμα ότι η τουριστική ανάπτυξη του Νομού είναι υποδεέστερη όχι μόνο της περιφέρειας της Δυτικής Μακεδονίας αλλά και ολόκληρης της χώρας. Αναντίρρητα η μη ύπαρξη σχεδίου ζωνών χρήσης γης, το πρόβλημα της παραχώρησης γης, η μη χρηματοδότηση τουριστικών επενδύσεων από αναπτυξιακούς νόμους, η συγκοινωνιακή απομόνωση του Νομού και η έλλειψη μελετών αποτέλεσαν τροχοπέδη για την τουριστική ανάπτυξη του Νομού.

Σημαντική αρωγή στην περιοχή δόθηκε μέσω των Αναπτυξιακών προγραμμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τις ορεινές και μειονεκτικές περιοχές. Με την υλοποίηση του ΜΟΠ Μακεδονίας - Θράκης ο Νομός κατάφερε και εκμεταλλεύτηκε το πρόγραμμα του αγροτικού τουρισμού. Επιπρόσθετα, το ορεινό κομμάτι του Νομού συμμετείχε με περισσή ζέση στην κοινοτική πρωτοβουλία LEADER.

Παρακάτω παρατίθεται έρευνα πεδίου που αναφέρεται στην υφιστάμενη κατάσταση των Ήπιων Μορφών Τουρισμού στην περιοχή, εξετάζεται το προφίλ των ενασχολούμενων με τον Ήπιο Τουρισμό στο Νομό και τη συμβολή της εν λόγω τουριστικής δραστηριότητας στην αειφορική του ανάπτυξη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11
ΕΡΕΥΝΑ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ
ΣΤΟΝ ΝΟΜΟ ΓΡΕΒΕΝΩΝ

11.0 ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Απαραίτητο συμπλήρωμα της εργασίας θεωρήθηκε η διεξαγωγή έρευνας, σκοπός της οποίας ήταν να εξεταστεί κατά πόσο οι Ήπιες Μορφές Τουρισμού συμβάλλουν στην βιώσιμη ανάπτυξη του Νομού. Συγκεκριμένα, η εν λόγω έρευνα εξετάζει τη πιθανή βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των ενασχολούμενων με τις Ήπιες Μορφές Τουρισμού αλλά και της κοινότητας στο σύνολο της, χωρίς όμως να διακυβεύεται η βιωσιμότητα των μελλοντικών γενεών στην περιοχή. Επιμέρους στόχοι της έρευνας είναι να βρεθεί :

- κατά πόσο οι Ήπιες Μορφές Τουρισμού ενισχύουν το εισόδημα των αγροτών στην περιοχή
- κατά πόσο προωθούνται τα τοπικά προϊόντα μέσω του αγροτουρισμού και του οικοτουρισμού
- τις γνώσεις που έχουν οι ενασχολούμενοι με τις Ήπιες Μορφές Τουρισμού με το εν λόγω αντικείμενο
- το βαθμό ενίσχυσης της συμπληρωματικής αυτής απασχόλησης των αγροτών, από κρατικούς και διεθνείς φορείς
- τις επιπτώσεις του Ήπιου Τουρισμού στο φυσικό, αγροτικό και πολιτισμικό περιβάλλον της περιοχής

Τα παραπάνω στοιχεία θα βοηθήσουν στην εξαγωγή συμπερασμάτων σε ότι αφορά την ενίσχυση της τοπικής οικονομίας μέσω του Ήπιου Τουρισμού, την ευαισθητοποίηση των κατοίκων σε θέματα που αφορούν στο περιβάλλον και τον κίνδυνο αλλοίωσης της πολιτισμικής τους κληρονομιάς και τοπικής ταυτότητας, ώστε να διαπιστωθεί εάν τελικά ο Ήπιος Τουρισμός συμβάλλει στην αειφορική ανάπτυξη της περιοχής.

11.1 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε με ερωτηματολόγια που απευθύνονταν σε δύο κατηγορίες πληθυσμού: σε ιδιοκτήτες αγροτουριστικών καταλυμάτων και σε ιδιοκτήτες οικοτουριστικών γραφείων. Η συλλογή των στοιχείων διήρκεσε περίπου ένα μήνα από την 20^η Δεκεμβρίου 2001 έως την 15^η Ιανουαρίου 2002. Στην πρώτη κατηγορία ιδιοκτητών περιλαμβάνονται 70 άτομα από διάφορες περιοχές του Νομού, ενώ η δεύτερη κατηγορία αποτελείται από 3 άτομα. Σε αυτό το σημείο πρέπει να τονιστεί ότι έχει γίνει καταγραφή των δύο παραπάνω κατηγοριών του πληθυσμού στον Νομό, κατά την οποία από τα 80 άτομα που απαρτίζουν την πρώτη κατηγορία βρέθηκαν τα 70, ενώ από την δεύτερη κατηγορία βρέθηκαν όλα τα άτομα.

Το πρώτο μέρος των ερωτηματολογίων αφορά τα δημογραφικά στοιχεία, ενώ στο δεύτερο μέρος υπάρχουν ειδικές ερωτήσεις που αφορούν τις γνώσεις του δείγματος γύρω από το αντικείμενο, την άποψη του για τις Ήπιες Μορφές Τουρισμού στην χώρα μας, την σχέση των ερωτηθέντων με το περιβάλλον, την βελτίωση του βιοτικού επιπέδου του τοπικού πληθυσμού μέσω του εναλλακτικού τουρισμού και την ανάπτυξη της περιοχής στο σύνολο της, καθώς και στοιχεία των τουριστών που επισκέπτονται την περιοχή.

Το επόμενο στάδιο της έρευνας είναι η στατιστική επεξεργασία των ερωτηματολογίων με τη βοήθεια του στατιστικού προγράμματος Stat Graphics. Παρουσιάζονται ραβδογράμματα, κυκλικά διαγράμματα, μέσοι όροι, διακυμάνσεις, τυπικές αποκλίσεις, μέγιστο και ελάχιστο μεταβλητών, πίνακες διπλής εισόδου καθώς επίσης και σχετικές συχνότητες, έλεγχος χ^2 και p-value μεταξύ των μεταβλητών του δείγματος. Τέλος, έγινε ανάλυση των αποτελεσμάτων και διατύπωση συμπερασμάτων και προτάσεων τα οποία παραθέτονται σε επόμενο κεφάλαιο.

11.2 ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ

Η στατιστική ανάλυση είναι εργαλείο το οποίο έχει ως σκοπό να μας επιτρέπει να εξαγάγουμε λογικά συμπεράσματα βασιζόμενοι σε δεδομένα. Η συλλογή των δεδομένων αποτελεί το πρώτο στάδιο της ανάλυσης, διαδικασία η οποία δεν είναι εύκολη. Το σύνολο των ατόμων που μελετώνται και από τα οποία συλλέγονται τα δεδομένα, λέγεται πληθυσμός. Συνήθως ο αριθμός του πληθυσμού είναι τόσο μεγάλος ώστε είναι ανέφικτη η

συλλογή πληροφοριών από το σύνολο του πληθυσμού, γι' αυτό και επιλέγεται αντιπροσωπευτικό δείγμα, δηλαδή τμήμα του πληθυσμού για την συλλογή πληροφοριών. Συνήθως, όσο μεγαλύτερο είναι το δείγμα τόσο μικρότερος είναι ο βαθμός πιθανού σφάλματος. Φυσικά, η εγκυρότερη εξαγωγή συμπερασμάτων γίνεται με την συλλογή πληροφοριών από το σύνολο του πληθυσμού, που ονομάζεται απογραφή. Η συγκεκριμένη έρευνα που διεξήχθη βασίζεται σε πληροφορίες που συλλέχθηκαν από το σύνολο των ενασχολούμενων με τις Ήπιες Μορφές Τουρισμού στο Νομό Γρεβενών, το οποίο σημαίνει ότι έχει εξασφαλιστεί η στατιστική κατοχύρωση.

Η Στατιστική χωρίζεται σε *Περιγραφική* και *Επαγωγική*. Η Περιγραφική περιγράφει τα βασικά χαρακτηριστικά ενός συνόλου δεδομένων χωρίς να εξάγει συμπεράσματα για τον πληθυσμό. Το παρακάτω υποκεφάλαιο αφορά στην Περιγραφική Στατιστική αφού παρουσιάζονται τα δεδομένα που συλλέξαμε μέσω άμεσου και απλού τρόπου, με την βοήθεια ποσοστών, διαγραμμάτων, πινάκων, και γραφημάτων.

Επίσης πραγματοποιήθηκαν συσχετίσεις μεταξύ των παραμέτρων του πληθυσμού, με τη μέθοδο της Επαγωγικής Στατιστικής, η οποία είναι η δοκιμασία X^2 . Οι μέθοδοι της Επαγωγικής Στατιστικής διακρίνονται σε περιμετρικές και μη-περιμετρικές. Η διαδικασία X^2 (Chi-square) είναι μια μη- παραμετρική μέθοδος το οποίο σημαίνει ότι δεν ασχολείται με παραμέτρους ενός πληθυσμού, αλλά ελέγχει εάν συσχετίζονται δύο χαρακτηριστικά ενός πληθυσμού. Κατά την εφαρμογή της εν λόγω δοκιμασίας συγκρίνονται οι παρατηρούμενες τιμές του δείγματος ή πληθυσμού με τις αναμενόμενες τιμές ώστε να διαπιστωθεί εάν υπάρχει σημαντική στατιστική διαφορά μεταξύ των δύο συνόλων.

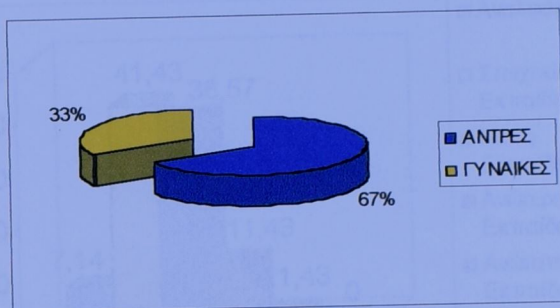

11.3 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

11.3.α Δημογραφικά στοιχεία

ΦΥΛΟ

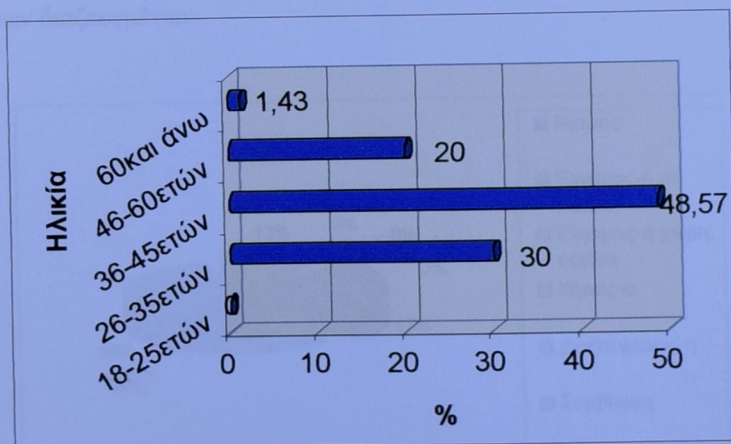
Από το σύνολο των ερωτηθέντων το 67% ήταν άνδρες και το 33% γυναίκες.

Γράφημα 1: Κατανομή φύλου

ΗΛΙΚΙΑ

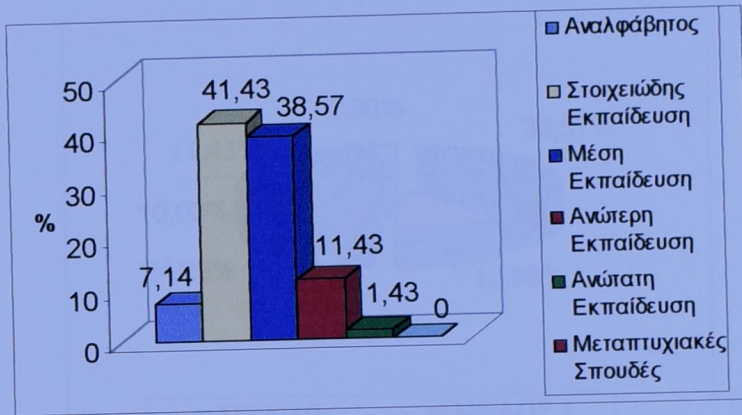
Το μεγαλύτερο ποσοστό του πληθυσμού 48,57% ανήκει στην ηλικιακή κατηγορία 36-45 ετών, το 30% είναι 26-35 ετών, το 20% είναι 46-60 ετών και το μικρότερο ποσοστό 1,43% είναι άνω των 60 ετών. Στην ηλικιακή κατηγορία 18- 25 ετών δεν υπάρχουν άτομα.

Γράφημα 2: Κατανομή ηλικίας

ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

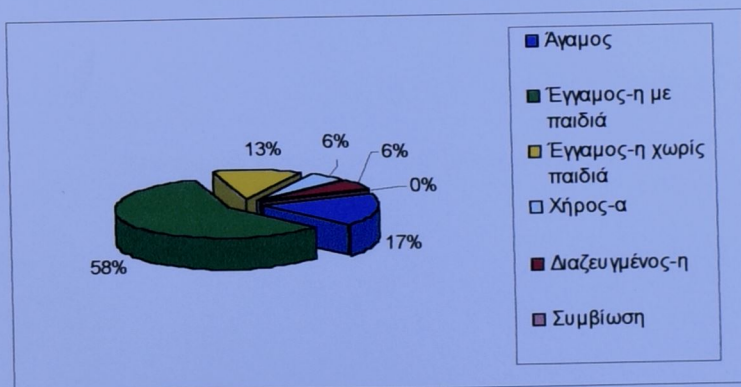
Σε ότι αφορά το μορφωτικό επίπεδο, το 41,43% έχει στοιχειώδη μόρφωση (απόφοιτοι Δημοτικού) και το 7,14% είναι αναλφάβητοι. Απόφοιτοι Μέσης εκπαίδευσης είναι το 38,57%, ενώ Ανώτερης εκπαίδευσης είναι το 11,43% (απόφοιτοι ΙΕΚ, ΤΕΙ, ΚΑΤΕΕ). Σε ότι αφορά την Ανώτατη εκπαίδευση μόνο το 1,43% είναι κάτοχοι πτυχίου ανώτατης σχολής. Τέλος Μεταπτυχιακές Σπουδές έχει το 0% των ερωτηθέντων.

Γράφημα 3: Κατανομή μορφωτικού επιπέδου

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

Σε ότι αφορά την οικογενειακή κατάσταση του πληθυσμού η πλειοψηφία του σε ποσοστό 58,57% είναι έγγαμοι με παιδιά, οι άγαμοι είναι το 17,14%, οι έγγαμοι χωρίς παιδιά αποτελούν το 12,86% και η μειοψηφία του δείγματος ανήκει στην κατηγορία των χήρων και των διαζευγμένων.

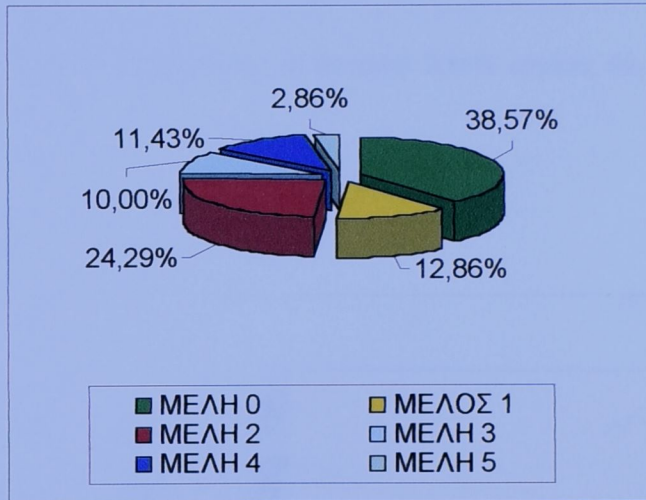

Γράφημα 4: Κατανομή Οικογενειακής κατάστασης

ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΑ ΜΕΛΗ

Οι περισσότερες οικογένειες, το 38,57% δεν έχουν προστατευόμενα μέλη, το 12,86% έχει 1 προστατευόμενο μέλος, το 24,29% έχει 2 και το 10% έχει 3. Μόνο το 14,29% έχει πάνω από 4 προστατευόμενα μέλη.

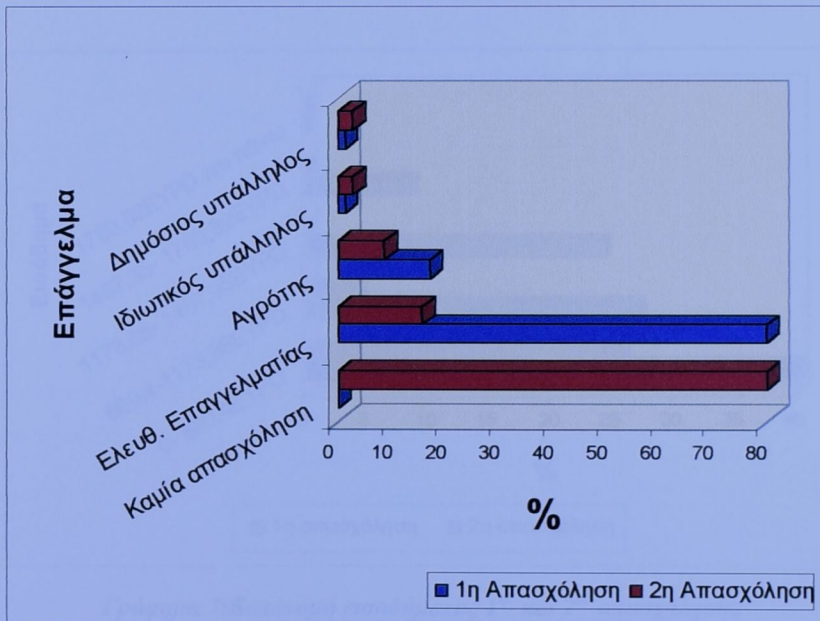

Γράφημα 5: Κατανομή Προστατευομένων μελών

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ

Σε ότι αφορά το επάγγελμα, το 80% έχει ως κύριο επάγγελμα τον αγροτουρισμό, ενώ ο πρωτογενής τομέας είτε είναι η δεύτερη απασχόληση είτε δεν αναφέρεται καθόλου. Το 17,14% απάντησε ότι είναι αγρότες κατά κύρια απασχόληση, ενώ το 8,57% είναι αγρότες ως δεύτερη απασχόληση. Επιπρόσθετα το 70% δήλωσε ότι δεν έχει δεύτερη απασχόληση και ασχολείται αποκλειστικά με τον αγροτουρισμό. Επίσης η μειοψηφία των ερωτηθέντων είναι κατά κύριο επάγγελμα ιδιωτικοί και δημόσιοι υπάλληλοι, με ποσοστό 1,43% για κάθε μια από τις κατηγορίες.

Μόνο το 7,15% έχει 3^η απασχόληση, με ποσοστό 2,86% εργάτες και 4,29% ελεύθεροι επαγγελματίες.

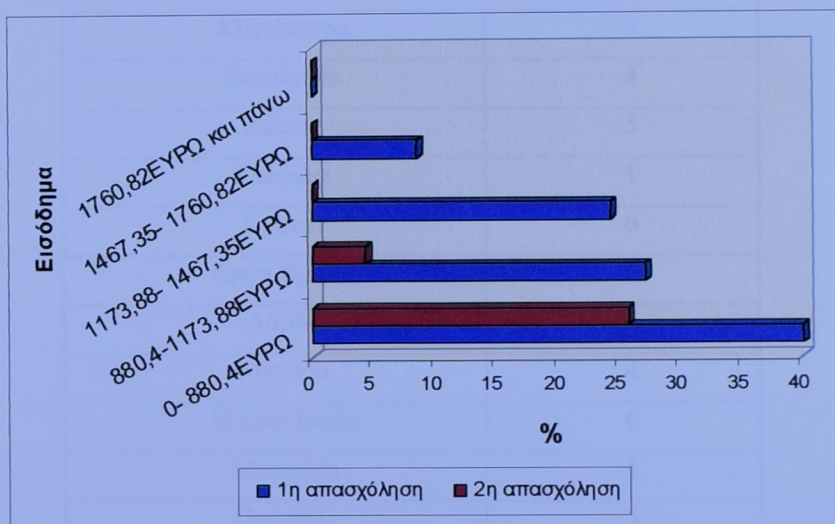
Γράφημα 6: Κατανομή 1^{ης} και 2^{ης} απασχόλησης

ΕΙΣΟΔΗΜΑ

Σε ότι αφορά την 1^η απασχόληση, η πλειοψηφία του πληθυσμού 40% έχει μηνιαίο εισόδημα 0- 880,4 ΕΥΡΩ (0-300.000 δρχ.) . Ακολουθεί η κατηγορία 880,4-1173,88 ΕΥΡΩ (300.000- 400.000δρχ.) με ποσοστό 27,14%. Στο 24,29% των ερωτηθέντων, η πρώτη απασχόληση αποφέρει μηνιαίως 1173,88- 1467,35 ΕΥΡΩ (400.000- 500.000 δρχ.), και στο 8,57% αποφέρει 1467,35- 1760,82 ΕΥΡΩ (500.000- 600.000 δρχ.). Τέλος, σε ποσοστό 0% των ερωτηθέντων εισπράττουν πάνω από 1760,82 ΕΥΡΩ (600.000 δρχ. και πάνω).

Από την 2^η απασχόληση, το 26,71% εισπράττει μηνιαίως 0-880,4 ΕΥΡΩ (0-300.000 δρχ.) και το 4,29% εισπράττει μηνιαίως 880,4-1173,88 ΕΥΡΩ (300.000- 400.000δρχ.). Από το 7,15% το οποίο έχει 3^η απασχόληση, ολόκληρο το ποσοστό απάντησε ότι το εισόδημα που του αποφέρει υπάγεται στην κατηγορία 0-880,4 ΕΥΡΩ (0- 300.000 δρχ.).

Γράφημα 7:Κατανομή εισοδήματος 1^{ης} και 2^{ης} απασχόλησης

1.3.β Ειδικές ερωτήσεις

➤ Στοιχεία σχετικά με τα αγροτουριστικά καταλύματα

ΤΟΠΟΘΕΣΙΑ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΟΣ

Παρακάτω παρατίθεται πίνακας (Πίνακας 1) ο οποίος δείχνει την κατανομή των αγροτουριστικών καταλυμάτων στον Νομό, σύμφωνα με την έρευνα. Τα περισσότερα καταλύματα βρίσκονται στα χωριά Αλατόπετρα, Κρανιά και Μικρολίβαδο, ενώ στο Κοσμάτι, τη Κρύα βρύση, το Μοναχίτη και την Σαμαρίνα βρίσκεται από ένα κατάλυμα.

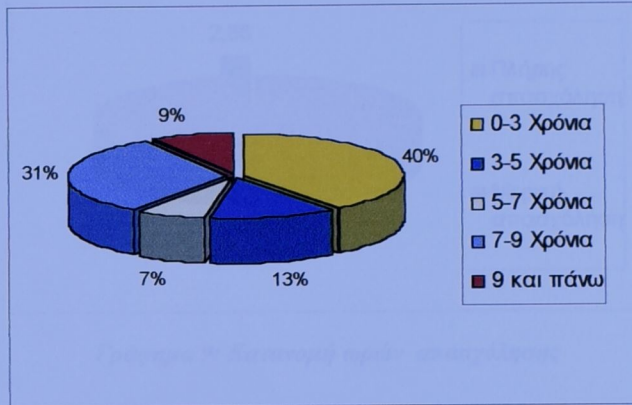
ΠΙΝΑΚΑΣ 1: Κατανομή καταλυμάτων ανά περιοχή

<u>ΠΕΡΙΟΧΗ/ ΧΩΡΙΟ</u>	<u>ΑΡΙΘΜΟΣ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΩΝ</u>
Αβδέλλα	2
Αλατόπετρα	6
Βασιλίτσα	4
Ζιάκας	5
Κοσμάτι	1
Κρανιά	6
Κρύα Βρύση	1
Λάβδα	5
Μέγαρο	4
Μικρολίβαδο	6
Μοναχίτη	1
Περιβόλι	5
Πολυνέρι	5
Ροδιά	3
Σαμαρίνα	1
Σμίξη	5
Σπήλαιο	5
Τρίκωμο	5
Φιλιππαίοι	3

ΧΡΟΝΙΑ ΕΝΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΜΕ ΤΟΝ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟ

Η πλειοψηφία του πληθυσμού με ποσοστό 40% δεν ασχολείται με τον αγροτουρισμό για πάνω από 3 χρόνια. Το 13% ασχολείται με τον αγροτουρισμό 3-5 χρόνια, το 7% για 5-7 χρόνια και το 31% για 7-9 χρόνια. Τέλος το 9% είναι ιδιοκτήτες αγροτουριστικών καταλυμάτων για πάνω από 9 χρόνια.

Γράφημα 8: Κατανομή διάρκειας ενασχόλησης με τον αγροτουρισμό

ΑΡΙΘΜΟΣ ΔΩΜΑΤΙΩΝ

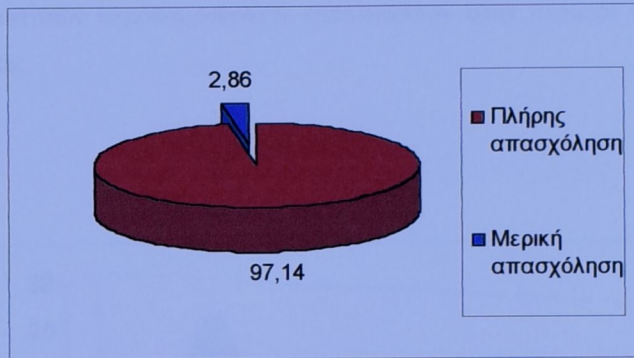
Ο ελάχιστος αριθμός δωματίων των αγροτουριστικών καταλυμάτων, που παρουσιάστηκε στον Νομό είναι 5 και ο μέγιστος 30. Ο μέσος όρος των δωματίων είναι 12 και η μέγιστη συχνότητα που εμφανίζεται είναι στον αριθμό 5, δηλαδή τα περισσότερα καταλύματα με ποσοστό 42,8% έχουν 5 δωμάτια.

ΜΕΛΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΠΟΥ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΝΤΑΙ

Οι ερωτηθέντες δήλωσαν από 1 έως και 11 μέλη της οικογένειας απασχολούμενα στα καταλύματα, με μέσο όρο 2,5. Η μέγιστη συχνότητα βρέθηκε στα 3 άτομα με ποσοστό 74%, το οποίο σημαίνει ότι το 74% των καταλυμάτων απασχολούν 3 μέλη από την οικογένεια.

ΠΛΗΡΗΣ Ή ΜΕΡΙΚΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ

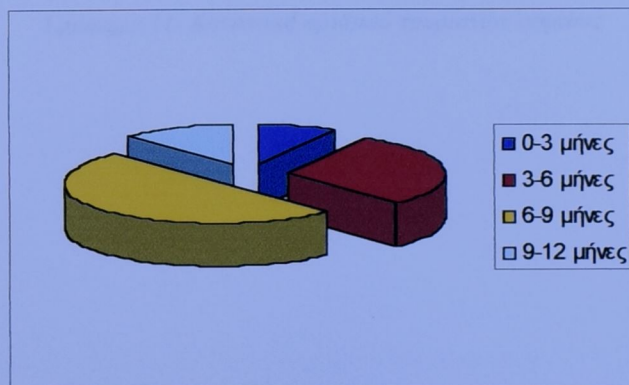
Η συντριπτική πλειοψηφία του 97,14% των ερωτηθέντων απασχολείται πλήρως με τον αγροτουρισμό, σε αντίθεση με το 2,86% για το οποίο ο αγροτουρισμός αποτελεί ενασχόληση μερικής απασχόλησης.

Γράφημα 9: Κατανομή ωρών απασχόλησης

ΜΗΝΕΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ

Το 60% των ερωτηθέντων δήλωσαν ότι η απασχόληση με τον αγροτουρισμό είναι εποχική, ενώ το 40% δήλωσε ότι δεν είναι. Από το ποσοστό που δήλωσε εποχική απασχόληση, το 50% απασχολείται 6-9 μήνες τον χρόνο, το 30% απασχολείται 3-6 μήνες, το 12% απασχολείται για 9-12 μήνες και το 8% για λιγότερο από 3 μήνες.

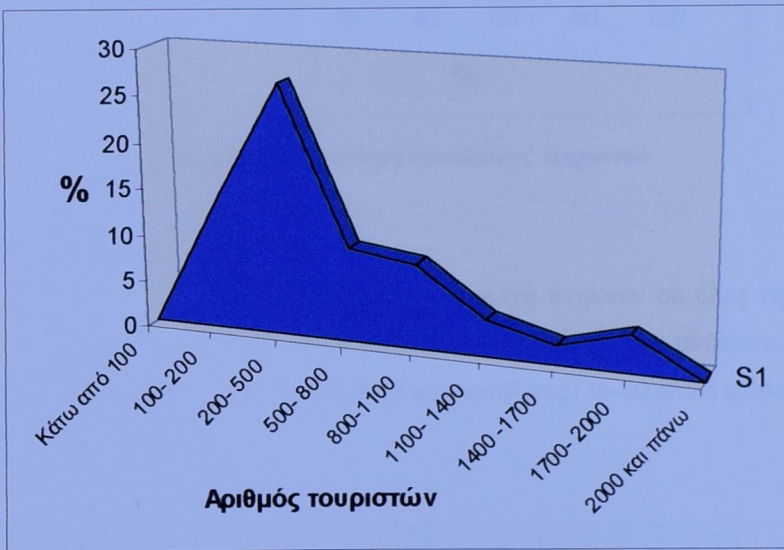
Γράφημα 10: Κατανομή μηνών απασχόλησης

➤ Χαρακτηριστικά των τουριστών

ΑΡΙΘΜΟΣ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ ΕΤΗΣΙΩΣ

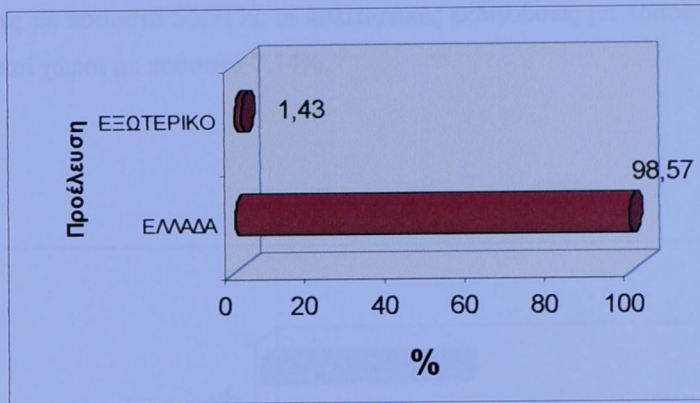
Σε ότι αφορά τον αριθμό των τουριστών που δέχονται οι ερωτηθέντες ετησίως, αυτός ποίκιλε από 30 έως και 2000 άτομα, με μέσο όρο τα 616,14 άτομα. Την μέγιστη συχνότητα παρατηρήσαμε στην κατηγορία 200- 500 άτομα, σε ποσοστό 38%. Αυτό συνεπάγεται ότι το 38% των ιδιοκτητών αγροτουριστικών καταλυμάτων στην περιοχή δέχονται ετησίως 200- 500 τουρίστες.

Γράφημα 11: Κατανομή αριθμού τουριστών ετησίως

ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ

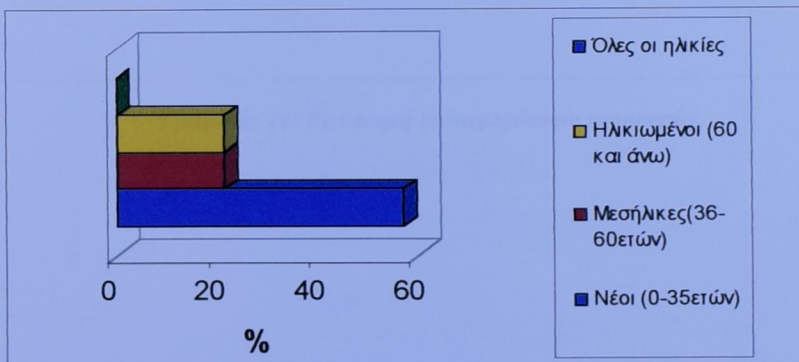
Τα καταλύματα της περιοχής επισκέπτονται κυρίως Έλληνες τουρίστες, σύμφωνα με την απάντηση του 98,57% των ερωτηθέντων. Το υπόλοιπο 1,43% δήλωσε ότι δέχεται κυρίως αλλοδαπούς τουρίστες.

Γράφημα 12: Κατανομή προέλευσης τουριστών

ΗΛΙΚΙΑ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ

Οι τουρίστες οι οποίοι επισκέπτονται την περιοχή ανήκουν σε όλες τις ηλικιακές κατηγορίες. Το 57,14% απάντησε ότι οι τουρίστες που υποδέχονται ανήκουν σε όλες τις ηλικιακές κατηγορίες, ενώ οι νέοι (0-35 ετών) και μεσήλικες (36-60 ετών) απαντήθηκαν σε ποσοστό 21,43% η κάθε μια.

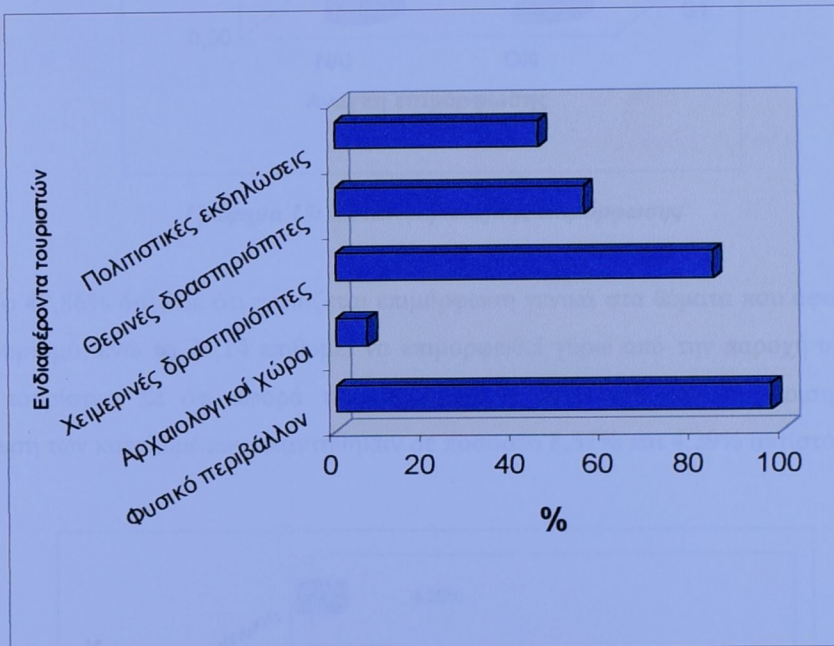

Γράφημα 13: Κατανομή ηλικίας τουριστών

ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΑ ΤΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ

Κύριο ενδιαφέρον των τουριστών, που επισκέπτονται τον Νομό, είναι το φυσικό περιβάλλον όπως δηλώνει το 97,14% των ερωτηθέντων. Δεύτερη επιλογή των τουριστών, σύμφωνα με το 84,29% είναι οι χειμερινές δραστηριότητες. Ακολουθούν οι θερινές δραστηριότητες με ποσοστό 55,71%, οι πολιτιστικές εκδηλώσεις με ποσοστό 45,71% και οι αρχαιολογικοί χώροι με ποσοστό 7,14%.

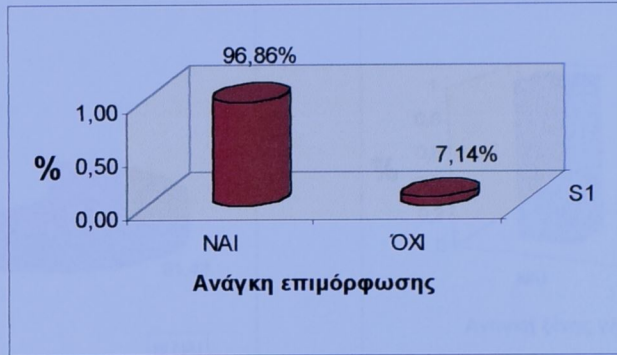

Γράφημα 14: Κατανομή ενδιαφερόντων τουριστών

➤ *Στοιχεία γνώσης γύρω από τον αγροτουρισμό*

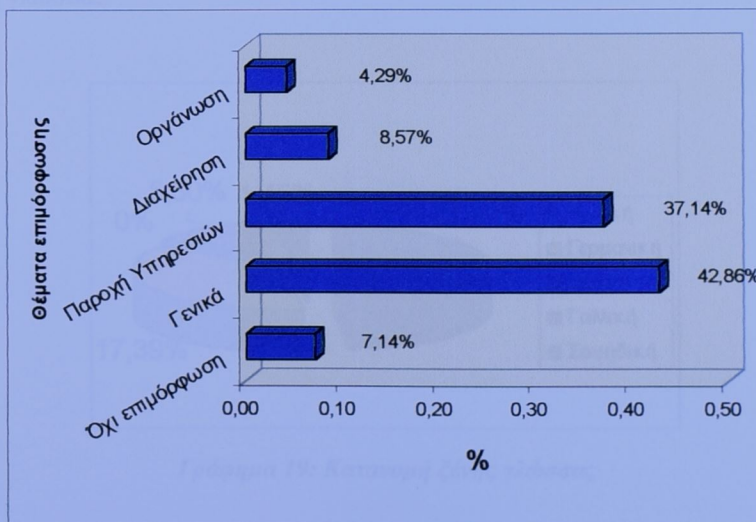
ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗ

Το 92,86% πιστεύει ότι χρειάζεται επιμόρφωση σε ότι αφορά τον αγροτουρισμό, ενώ το 7,14% πιστεύει ότι δεν χρειάζεται.

Γράφημα 15: Κατανομή ανάγκης επιμόρφωσης

Το 42,86% δήλωσε ότι χρειάζεται επιμόρφωση γενικά στα θέματα που αφορούν τον αγροτουρισμό, ενώ το 37,14 επιθυμεί να επιμορφωθεί γύρω από την παροχή υπηρεσιών στους τουρίστες. Σε ότι αφορά την επιμόρφωση γύρω από την διαχείριση και την οργάνωση των καταλυμάτων απαντήθηκαν σε ποσοστό 8,57% και 4,29% αντίστοιχα.

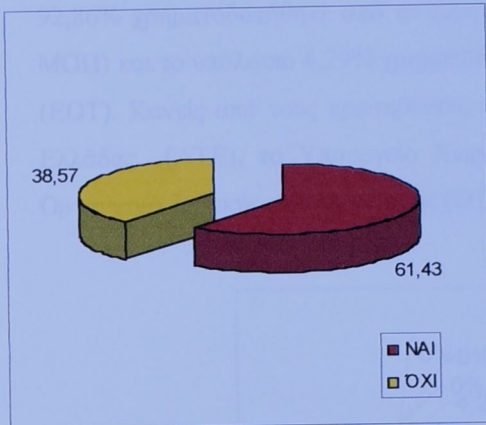

Γράφημα 16: Κατανομή θεμάτων επιμόρφωσης

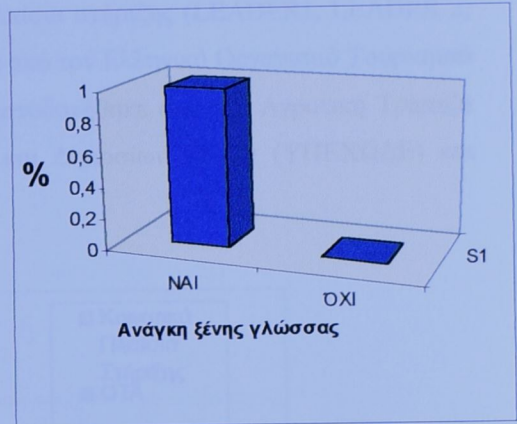

ΞΕΝΗ ΓΛΩΣΣΑ

Το 61,43% των ερωτηθέντων γνωρίζει τουλάχιστον μία ξένη γλώσσα, ενώ το 38,57% δεν γνωρίζει καμία ξένη γλώσσα. Το 100% των ατόμων που δήλωσαν ότι δεν γνωρίζουν κάποια ξένη γλώσσα πιστεύουν ότι η εκμάθηση μιας τουλάχιστον ξένης γλώσσας τους είναι απαραίτητη.

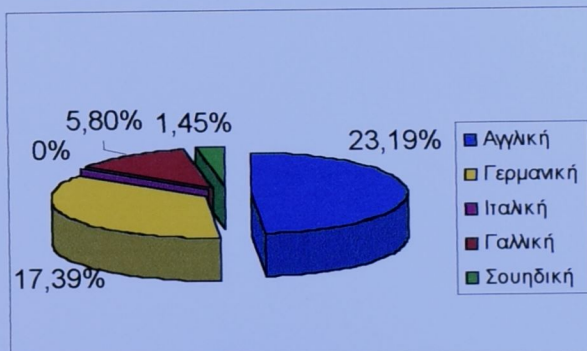

Γράφημα 17: Κατανομή γνώσης ξένης γλώσσας

Γράφημα 18: Κατανομή ανάγκης ξένης γλώσσας

Η γλώσσα που γνωρίζει η πλειοψηφία του πληθυσμού είναι η Αγγλική με ποσοστό 23,19%. Ακολουθεί η Γερμανική γλώσσα με ποσοστό 17,39%. Την Γαλλική γλώσσα γνωρίζει το 5,80%, την Σουηδική 1,45%, καθώς κανείς από τους ερωτηθέντες δεν γνωρίζει την Ιταλική γλώσσα.

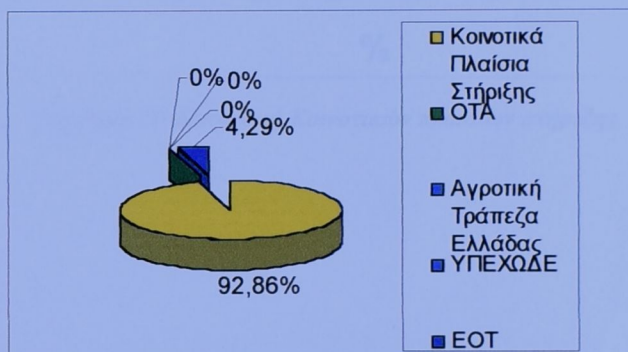

Γράφημα 19: Κατανομή ξένης γλώσσας

➤ *Στήριξη από εθνικούς και διεθνείς φορείς*

ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ ΑΠΟ ΦΟΡΕΙΣ

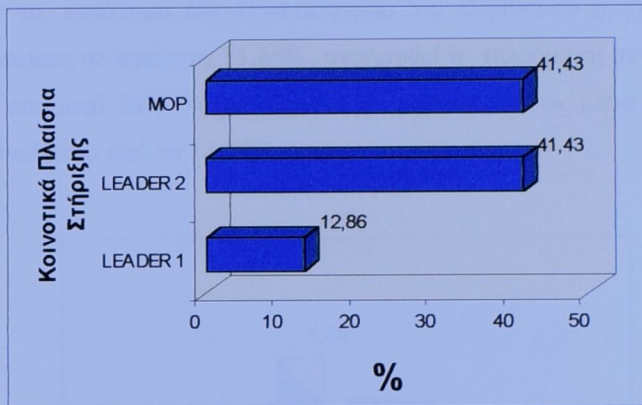
Το 97,14% έχει χρηματοδοτηθεί από κάποιον εθνικό ή διεθνή φορέα, ενώ μόνο το 2,86% δεν έχει χρηματοδοτηθεί από κάποιον φορέα. Από το σύνολο του πληθυσμού, το 92,86% χρηματοδοτήθηκε από τα Κοινотικά Πλαίσια στήριξης (LEADER1, LEADER 2, ΜΟΠ) και το υπόλοιπο 4,29% χρηματοδοτήθηκε από τον Ελληνικό Οργανισμό Τουρισμού (ΕΟΤ). Κανείς από τους ερωτηθέντες δεν χρηματοδοτήθηκε από την Αγροτική Τράπεζα Ελλάδας (ΑΤΕ), το Υπουργείο Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων (ΥΠΕΧΩΔΕ) και Οργανισμό Τοπικής Αυτοδιοίκησης (ΟΤΑ).

Γράφημα 20: Κατανομή φορέων χρηματοδότησης

Από το Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης LEADER 1 χρηματοδοτήθηκε το 12,86%, από το LEADER 2 χρηματοδοτήθηκε το 41,43%, ενώ το ίδιο ποσοστό παρουσιάστηκε στο Πρόγραμμα MOP.

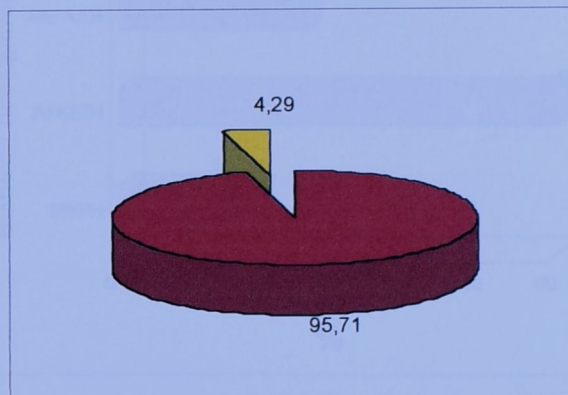

Γράφημα 21: Κατανομή Κοινοτικών πλαισίων στήριξης

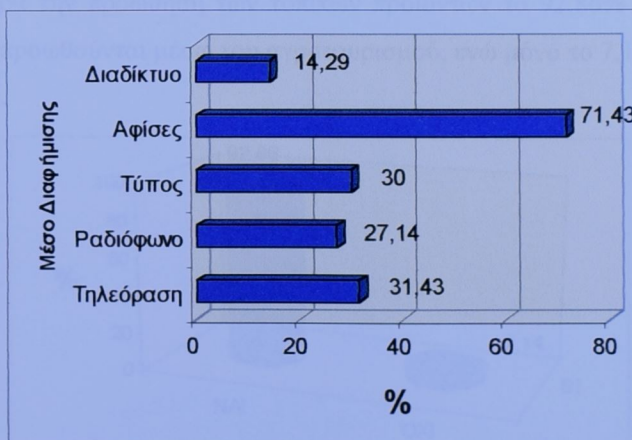
➤ **Στοιχεία προβολής του καταλύματος**

ΔΙΑΦΗΜΙΣΗ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΟΣ

Σε ότι αφορά την διαφήμιση, το 95,71% διαφημίζει το κατάλυμα του, ενώ το 4,29% δεν διαφημίζει το κατάλυμα του. Η πλειοψηφία του πληθυσμού χρησιμοποιεί ως μέσο προβολής, τις αφίσες σε ποσοστό 71,43%, ακολουθεί η τηλεόραση σε ποσοστό 31,43% και ο Τύπος σε ποσοστό 30%. Το ραδιόφωνο χρησιμοποιείται ως μέσο προβολής από το 27,14% και το διαδίκτυο από το 14,29%.

Γράφημα 22: Κατανομή διαφημιζόμενων καταλυμάτων

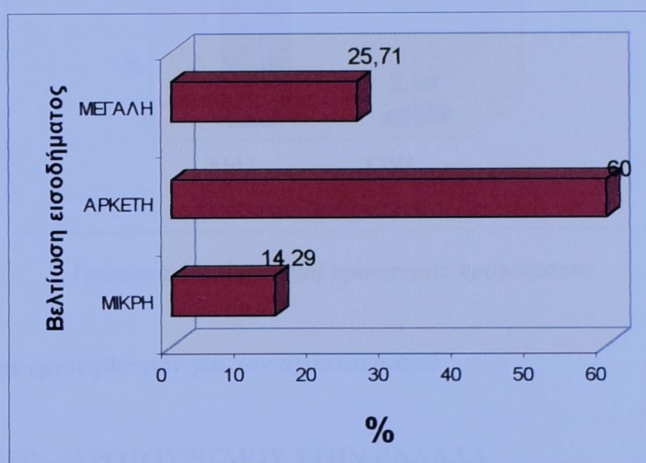
Γράφημα 23: Κατανομή μέσων διαφήμισης

➤ *Στοιχεία βελτίωσης του οικονομικού επιπέδου*

ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ

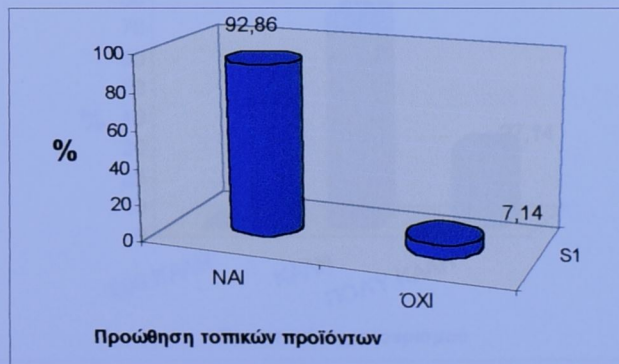
Σε ερώτηση που έγινε εάν υπάρχει βελτίωση του εισοδήματος μέσω του αγροτουρισμού, η πλειοψηφία των ερωτηθέντων σε ποσοστό 60% απάντησε ότι η βελτίωση είναι αρκετή. Μεγάλη βελτίωση εισοδήματος δήλωσε το 25,71% , ενώ αντίθετα μικρή βελτίωση δήλωσε το 14,29%.

Γράφημα 24: Κατανομή βελτίωσης εισοδήματος

ΠΡΩΘΗΣΗ ΤΩΝ ΤΟΠΙΚΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ

Σε ότι αφορά την προώθηση των τοπικών προϊόντων το 92,86% απήντησε ότι τα τοπικά προϊόντα προωθούνται μέσω του αγροτουρισμού, ενώ μόνο το 7,14% απάντησε ότι δεν προωθούνται.

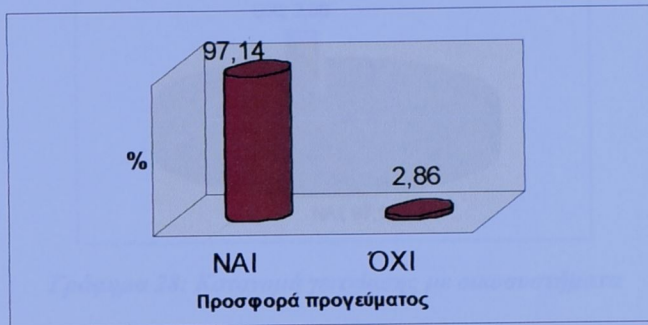

Γράφημα 25: Κατανομή προώθησης τοπικών προϊόντων

➤ **Στοιχεία προσφοράς υπηρεσιών**

ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΠΡΟΓΕΥΜΑΤΟΣ

Πρόγευμα προσφέρει το 97,14% των ερωτηθέντων, ενώ μόλις το 2,86% δεν συμπεριλαμβάνει το πρόγευμα στην διαμονή των τουριστών στο κατάλυμα.

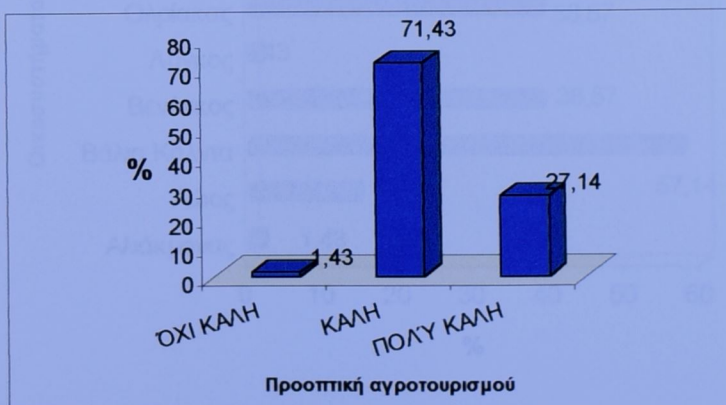

Γράφημα 26: Κατανομή προσφοράς προγεύματος

➤ **Η άποψη των ερωτηθέντων για τον αγροτουρισμό**

ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ ΤΟΥ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Το 71,43% του πληθυσμού πιστεύει ότι η προοπτική του αγροτουρισμού στην Ελλάδα είναι καλή, ενώ το 27,14% συμμερίζεται την άποψη ότι ο αγροτουρισμός στην Ελλάδα θα έχει πολύ καλή ανάπτυξη. Τέλος, μόλις το 1,43% δεν προβλέπει καλή την προοπτική του αγροτουρισμού στην χώρα.

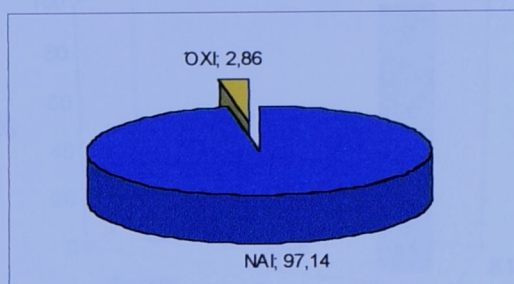
Γράφημα 27: Κατανομή προοπτικής αγροτουρισμού στην Ελλάδα

➤ *Σχέση των ερωτηθέντων με το περιβάλλον*

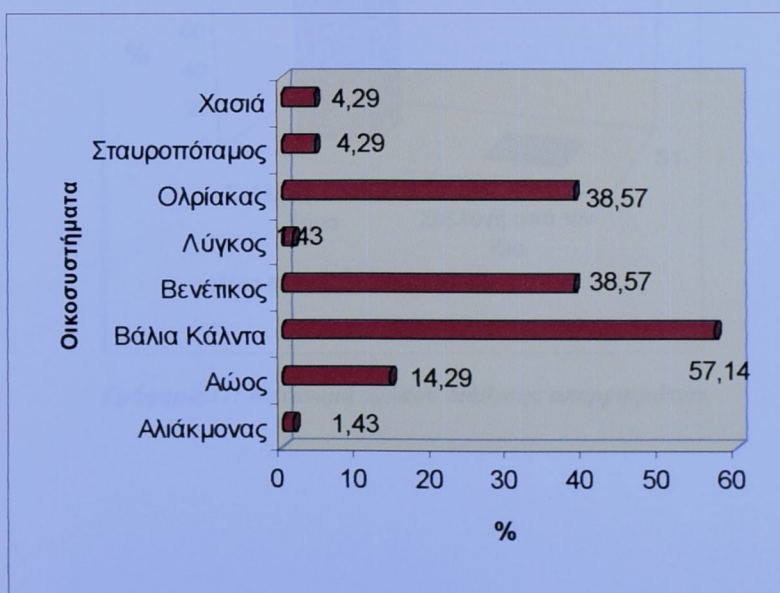
ΟΙΚΟΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΓΕΙΤΝΙΑΖΟΥΝ ΜΕ ΤΑ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΑ

Η πλειοψηφία των καταλυμάτων, το 97,14% γειτνιάζει με κάποιο οικοσύστημα και το 2,86% δεν γειτνιάζει.

Γράφημα 28: Κατανομή γειτνίασης με οικοσυστήματα

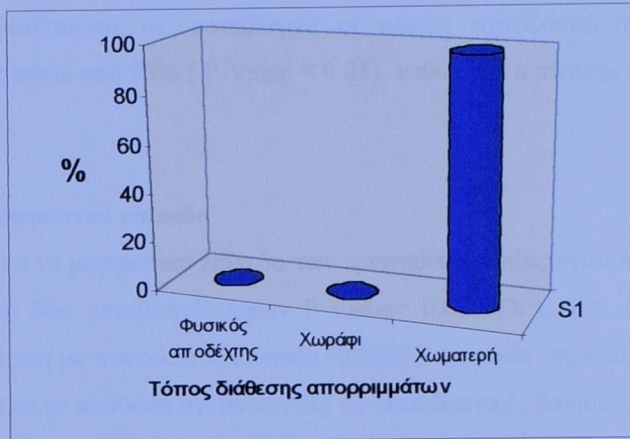
Τα περισσότερα καταλύματα στον Νομό γειτνιάζουν με τον Εθνικό Δρυμό της Πίνδου (Βάλια Κάλντα) σε ποσοστό 57,14%. Το 38,57% των καταλυμάτων γειτνιάζει με τον ποταμό Βενέτικο και το ίδιο ποσοστό με τον ποταμό Ορλιάκα. Οι τεχνητές Λίμνες του Αώου βρίσκονται κοντά στο 14,29% των καταλυμάτων. Λιγότερα καταλύματα, το 4,29% γειτνιάζουν με Χασιά καθώς και με τον Σταυροπόταμο. Τέλος ο Αλιάκμονας και ο Λύγκος συγκέντρωσαν από 1,43% το καθένα.

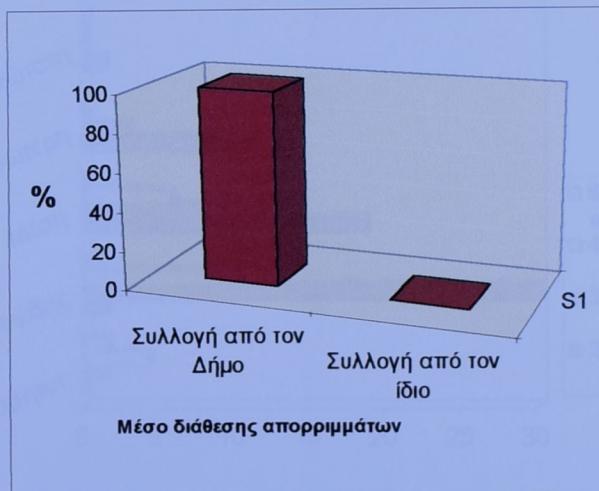
Γράφημα 29: Κατανομή οικοσυστημάτων του Ν.Γρεβενών

ΔΙΑΘΕΣΗ ΑΠΟΡΡΙΜΜΑΤΩΝ

Το σύνολο των ερωτηθέντων δήλωσε ότι τα απορρίμματα των καταλυμάτων τα διαθέτουν σε χωματερή, αφού πρώτα συλλεχθούν από τον Δήμο.

Γράφημα 30: Κατανομή τόπου διάθεσης των απορριμμάτων

Γράφημα 31: Κατανομή τρόπου διάθεσης απορριμμάτων

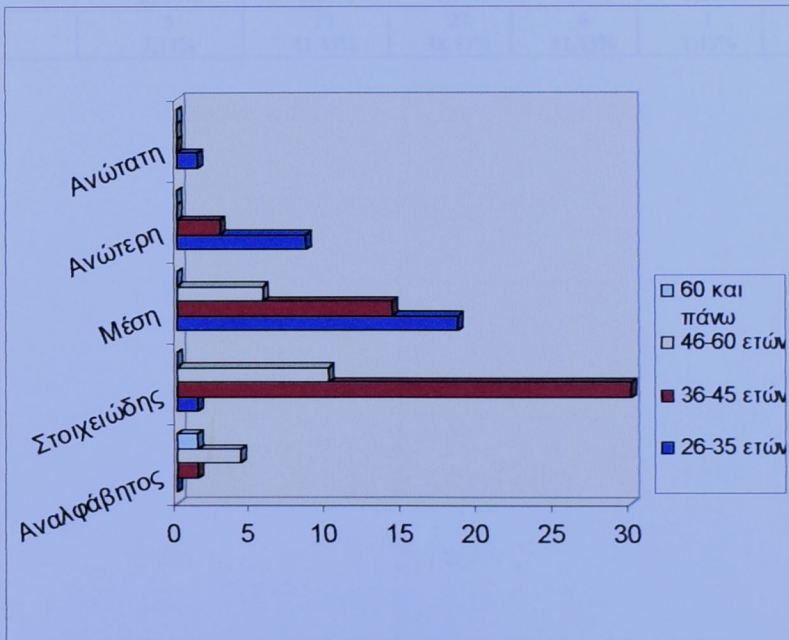

11.4 ΣΥΣΧΕΤΙΣΕΙΣ

Στα πλαίσια της εν λόγω έρευνας πραγματοποιήθηκαν οι έλεγχοι υποθέσεων χ^2 (Chi-square) μεταξύ των μεταβλητών, προκειμένου να βρεθούν οι συσχετίσεις μεταξύ τους. Παρακάτω παραθέτονται οι μεταβλητές οι οποίες σχετίζονται σημαντικά σε επίπεδο σημαντικότητας πάνω από 95% (P-Value < 0.05), καθώς και ο πίνακας συχνοτήτων που τις συνδέει.

❖ Ηλικία- Μορφωτικό επίπεδο

Βρέθηκε ότι το μορφωτικό επίπεδο των ερωτηθέντων εξαρτάται από την ηλικία τους. Συγκεκριμένα οι δύο μεταβλητές έχουν P-Value= 0,000 ($X^2_{N=70} = 44,10$ Df = 12) και αρνητική συσχέτιση με συντελεστή Pearson -0,5992, το οποίο σημαίνει ότι όσο αυξάνεται η ηλικία μειώνεται το ποσοστό ανεβαίνοντας τις εκπαιδευτικές βαθμίδες.

Γράφημα 1: Ηλικία- Μορφωτικό επίπεδο

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΧΝΟΤΗΤΩΝ 1

Μορφωτικό επίπεδο Ηλικία	Αναλφάβητος	Στοιχειώδους εκπαίδευση	Μέση εκπ/ση	Ανώτερη εκπ/ση	Ανώτατη εκπ/ση	ΣΥΝΟΛΟ
26-35ετών	0	1	13	6	1	21
	0,00%	1,43%	18,57%	8,57%	1,43%	30,00%
	0,00%	4,76%	61,90%	28,57%	4,76%	
	0,00%	3,45%	48,15%	85%	100,00%	
36-45ετών	1	21	10	2	0	34
	1,43%	30,00%	14,29%	2,86%	0,00%	48,57%
	2,94%	61,76%	29,41%	5,88%	0,00%	
	20,00%	72,41%	37,04%	25,00%	0,00%	
46-60	3	7	4	0	0	14
	4,29%	10,00%	5,71%	0,00%	0,00%	20,00%
	21,43%	50,00%	28,57%	0,00%	0,00%	
	60,00%	24,14%	14,81%	0,00%	0,00%	
60 και άνω	1	0	0	0	0	1
	1,43%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	1,43%
	100,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	
	20,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	
ΣΥΝΟΛΟ	5	29	27	8	1	70
	7,14%	41,43%	38,57%	11,43%	1,43%	100,00%

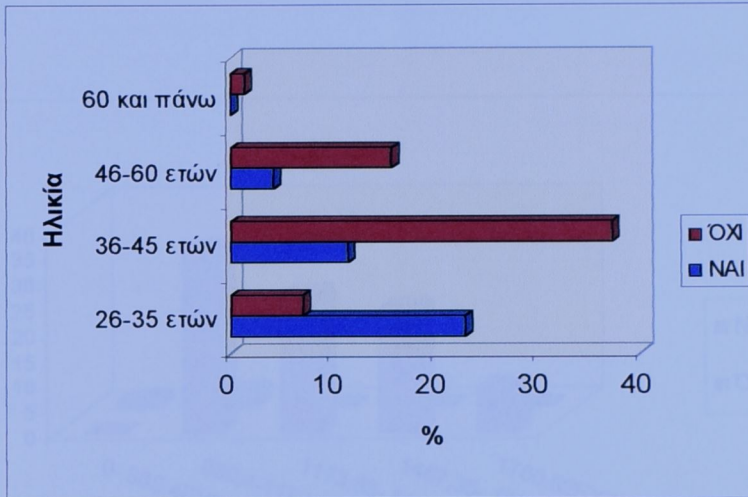
ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΧΝΟΤΗΤΩΝ 2

Μορφωτικό επίπεδο Ηλικία	Αναλφάβητος	Μέση εκπ/ση	Ανώτερη εκπ/ση	ΣΥΝΟΛΟ
26-35ετών	0	9	2	21
	0,00%	42,86%	11,43%	71,43%
	0,00%	42,86%	11,43%	
	0,00%	57,14%	88,57%	
36-45ετών	1	10	2	34
	1,43%	29,41%	5,88%	48,57%
	2,94%	29,41%	5,88%	
	20,00%	37,04%	25,00%	
46-60	3	4	0	14
	4,29%	28,57%	0,00%	20,00%
	21,43%	28,57%	0,00%	
	60,00%	14,81%	0,00%	
60 και άνω	0	0	0	0
	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0,00%	0,00%	0,00%	
	0,00%	0,00%	0,00%	
ΣΥΝΟΛΟ	5	27	4	70
	7,14%	38,57%	5,71%	100,00%

❖ Ηλικία – Γνώση ξένης γλώσσας

Επιπρόσθετα η ηλικία σχετίζεται και με την γνώση ξένης γλώσσας, με $P\text{-Value} = 0,0004 < 0,05$ ($\chi^2_{N=70} = 18,15$ Df = 3). Παρατηρούμε ότι καθώς αυξάνεται η ηλικία μειώνεται το ποσοστό που γνωρίζει τουλάχιστον μια ξένη γλώσσα.

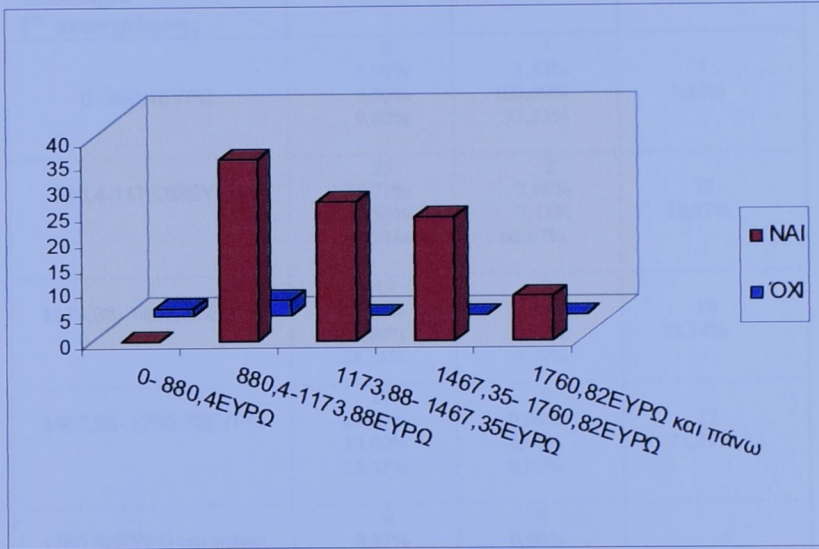
Γράφημα 2: Ηλικία – Γνώση ξένης γλώσσας

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΧΝΟΤΗΤΩΝ 2

Γνώση ξένης γλώσσας Ηλικία	NAI	OXI	ΣΥΝΟΛΟ
26-35	16 22,86% 76,19% 59,26%	5 7,14% 23,81% 11,63%	21 30,00%
36-45	8 11,43% 23,53% 29,63%	26 37,14% 76,47% 60,47%	34 48,57%
46-60	3 4,29% 21,43% 11,11%	11 15,71% 78,57% 25,58%	14 20,00%
60 και άνω	0 0,00% 0,00% 0,00%	1 1,43% 100,00% 2,33%	1 1,43%
ΣΥΝΟΛΟ	27 38,57%	43 61,43%	70 100,00%

❖ Εισόδημα 1^{ης} απασχόλησης – Διαφήμιση των καταλυμάτων

Οι μεταβλητές εισόδημα 1^{ης} απασχόλησης και διαφήμιση των καταλυμάτων σχετίζονται μεταξύ τους με $P\text{-Value} = 0,0001 < 0,05$ ($\chi^2_{N=70} = 24,86$ $Df=4$). Συγκεκριμένα, όσο αυξάνεται το εισόδημα από την 1^η απασχόληση τόσο αυξάνεται το ποσοστό των ατόμων που διαφημίζουν τα καταλύματά τους.

Γράφημα 3: Εισόδημα 1^{ης} απασχόλησης – Διαφήμιση των καταλυμάτων

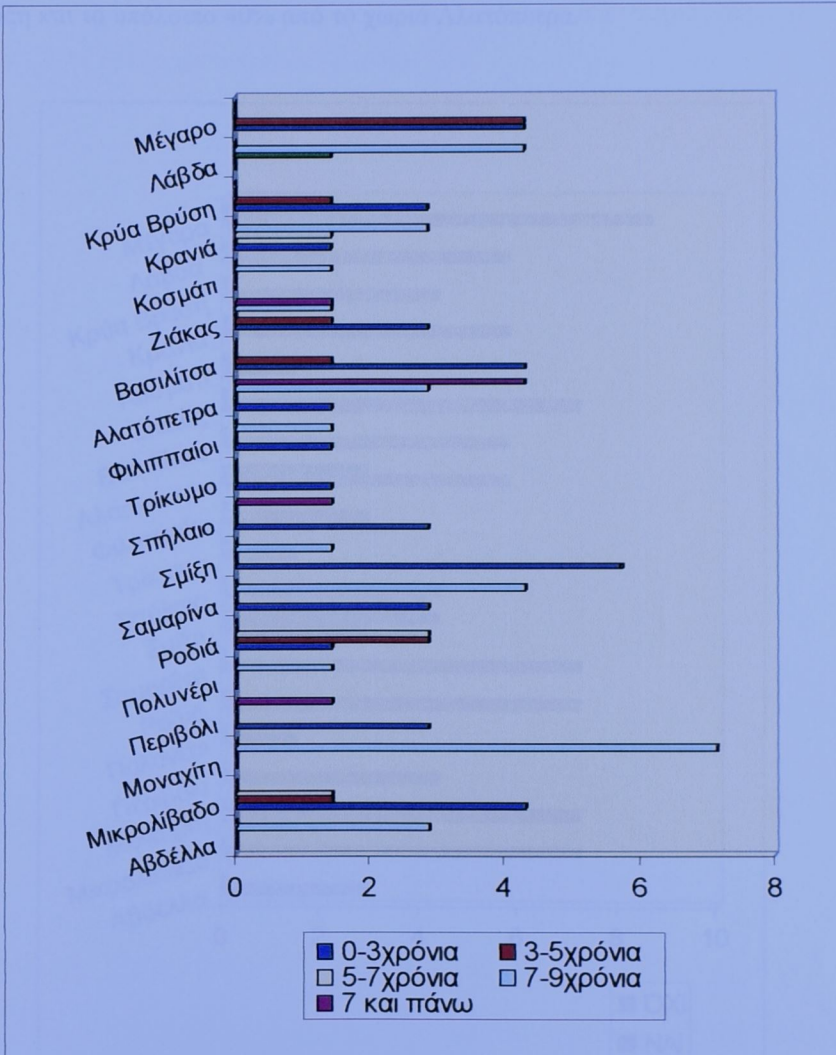
ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΧΝΟΤΗΤΩΝ 3

Διαφημίζετε το κατάλυμα σας; Εισόδημα 1^{ης} απασχόλησης	ΝΑΙ	ΟΧΙ	ΣΥΝΟΛΟ
0- 880,4ΕΥΡΩ	0 0,00% 0,00% 0,00%	1 1,43% 100,00% 33,33%	1 1,43%
880,4-1173,88ΕΥΡΩ	25 35,71% 92,59% 37,31%	2 2,86% 7,41% 66,67%	27 38,57%
1173,88- 1467,35ΕΥΡΩ	19 27,14% 100,00% 28,36%	0 0,00% 0,00% 0,00%	19 27,14%
1467,35- 1760,82ΕΥΡΩ	17 24,29% 10,00% 25,37%	0 0,00% 0,00% 0,00%	17 24,29%
1760,82ΕΥΡΩ και πάνω	6 8,57% 100,00% 8,96%	0 0,00% 0,00% 0,00%	6 8,57%
ΣΥΝΟΛΟ	67 95,71%	3 4,29%	70 100,00%

Γράφημα 4: Περιοχή-Χρόνος απασχόλησης με τον κτηνοτρόφιο

❖ Περιοχή- Χρόνια ενασχόλησης με τον αγροτουρισμό

Βρέθηκε ότι η περιοχή και τα χρόνια ενασχόλησης με τον αγροτουρισμό σχετίζονται σε επίπεδο βεβαιότητας 95%, αφού $P\text{-Value} = 0,0361 < 0,05$ ($\chi^2_{N=70} = 95$ Df = 72).

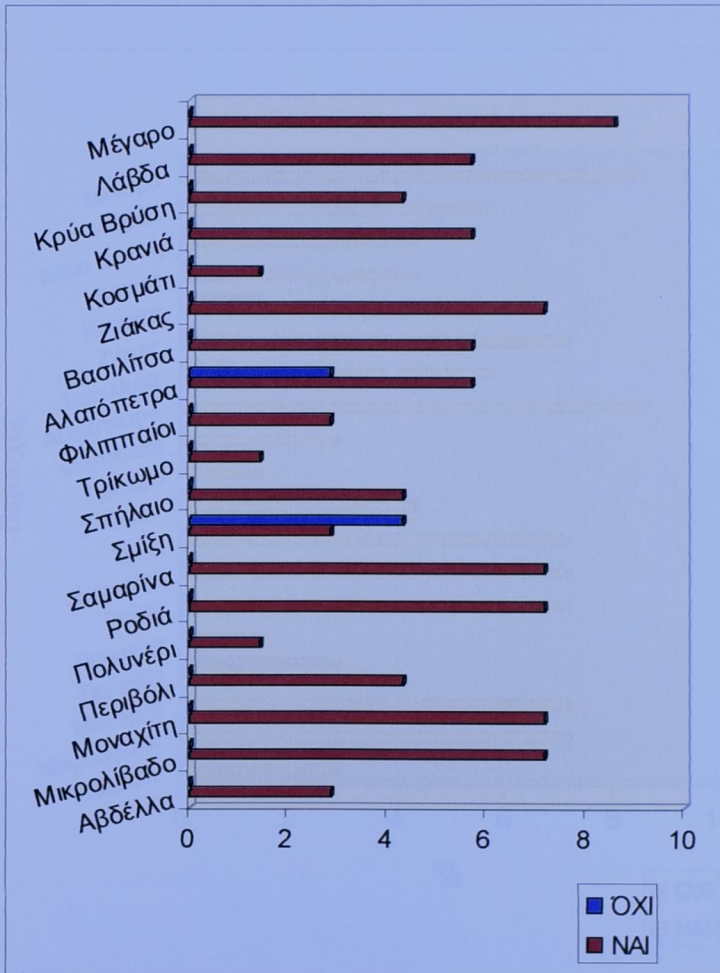

Γράφημα 4: Περιοχή- Χρόνια ενασχόλησης με τον αγροτουρισμό

❖ Περιοχή- Προώθηση τοπικών προϊόντων μέσω του αγροτουρισμού

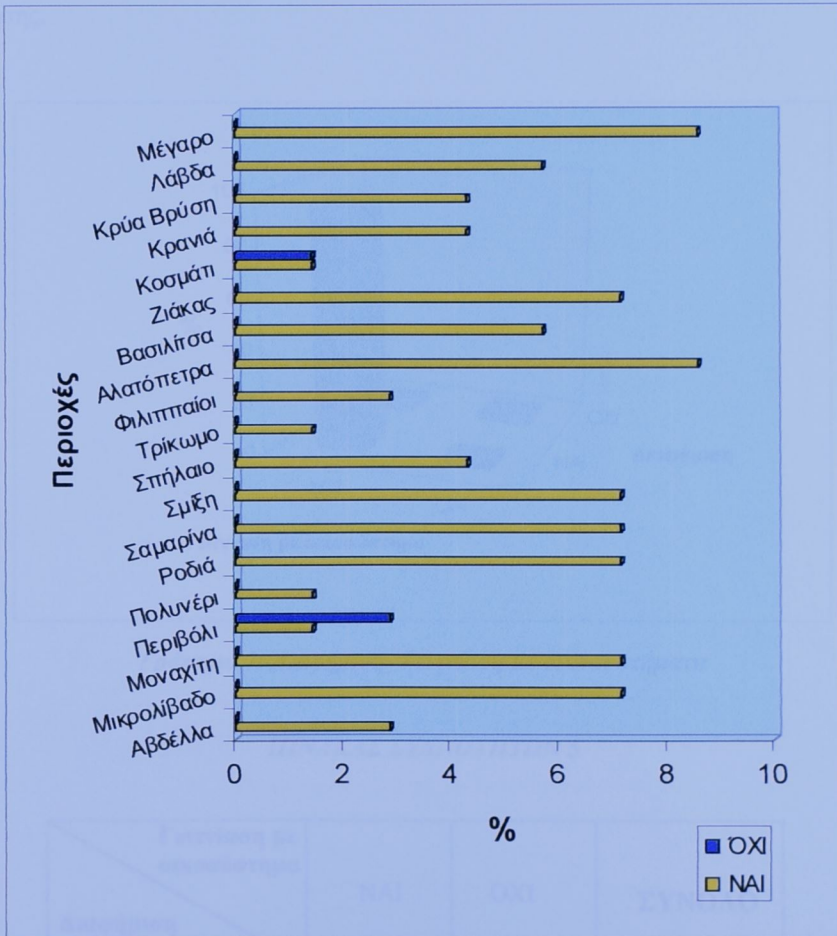
Η περιοχή του καταλύματος σχετίζεται με την προώθηση τοπικών προϊόντων, αφού $P\text{-Value} = 0,0232 < 0,05$. Συγκεκριμένα από το σύνολο των ερωτηθέντων που δήλωσαν ότι δεν προωθούνται τα τοπικά προϊόντα μέσω του αγροτουρισμού, το 60% προέρχεται από το χωριό Σμίξη και το υπόλοιπο 40% από το χωριό Αλατόπετρα.

Γράφημα 5: Περιοχή - Προώθηση τοπικών προϊόντων μέσω του αγροτουρισμού

❖ Περιοχή – Διαφήμιση καταλύματος

Βρέθηκε ότι η περιοχή του καταλύματος σχετίζεται με την διαφήμιση των καταλυμάτων σε επίπεδο βεβαιότητας 99%, αφού $P\text{-Value} = 0,0083 < 0,05$ ($X^2_{N=70} = 31,18$ $Df = 18$). Συγκεκριμένα από το σύνολο των ερωτηθέντων οι οποίοι δεν διαφημίζουν τα καταλύματά τους, το 66,67% βρίσκεται στο χωριό Περιβόλι και το υπόλοιπο 33,33% βρίσκεται στο χωριό Κοσμάτι.

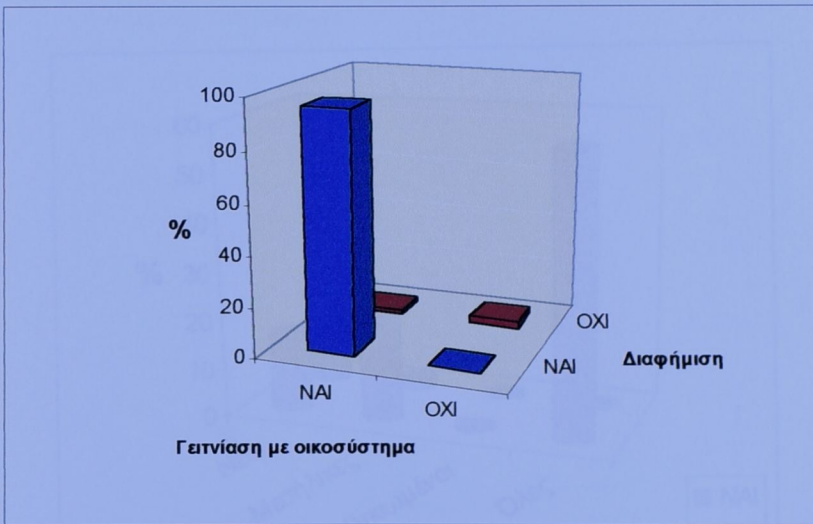

Γράφημα 6: Περιοχή – Διαφήμιση καταλύματος

❖ Διαφήμιση- Γειτνίαση με οικοσυστήματα

Παρατηρήσαμε ότι εάν κάποιο κατάλυμα διαφημίζεται ή όχι, εξαρτάται από την τοποθεσία του και συγκεκριμένα από το γεγονός ότι γειτνιάζει με κάποιο οικοσύστημα. Οι δύο μεταβλητές έχουν $P\text{-Value} = 0,000$ ($\chi^2_{N=70} = 45,98$ $Df = 1$). Το 95,71% των ερωτηθέντων των οποίων το κατάλυμα γειτνιάζει με κάποιο οικοσύστημα, έχουν επιλέξει να τα διαφημίσουν. Παράλληλα το 66,75% των ερωτηθέντων των οποίων το κατάλυμα δεν γειτνιάζει με κάποιο οικοσύστημα, δεν προβάλλουν το κατάλυμα τους μέσω της διαφήμισης.

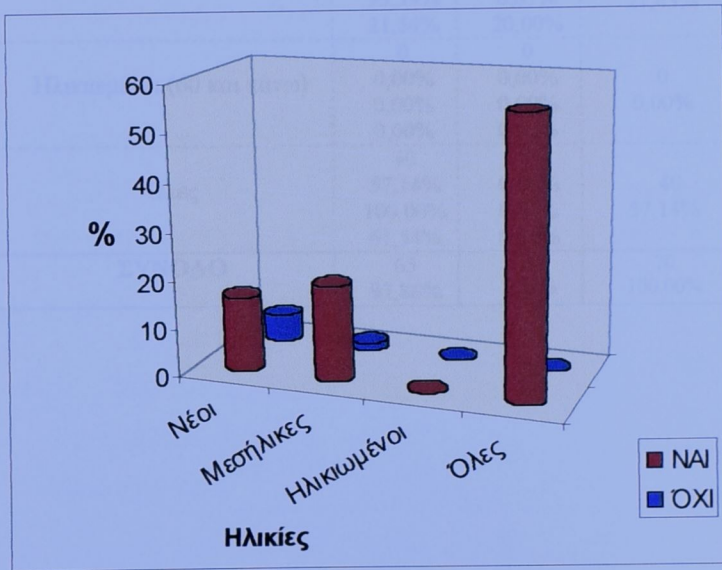
Γράφημα 7: Διαφήμιση- Γειτνίαση με οικοσυστήματα

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΧΝΟΤΗΤΩΝ 5

Γειτνίαση με οικοσύστημα \ Διαφήμιση	NAI	OXI	ΣΥΝΟΛΟ
NAI	67 95,71% 100,00% 98,53%	0 0,00% 0,00% 0,00%	67 95,71%
OXI	1 1,43% 33,33% 1,43%	2 2,86% 66,75% 100,00%	3 4,26%
ΣΥΝΟΛΟ	68 97,14%	2 2,86%	70 100,00%

❖ **Ηλικίες τουριστών που επισκέπτονται το κατάλυμα- Προώθηση των τοπικών προϊόντων μέσω του αγροτουρισμού**

Οι ηλικίες των τουριστών που επισκέπτονται τα καταλύματα και η προώθηση των τοπικών μέσω του αγροτουρισμού, συσχετίζονται με $P\text{-Value} = 0,0029 < 0,05$ ($\chi^2_{N=70} = 11,70$ Df =2) Από το ποσοστό του πληθυσμού που απάντησε ότι δεν προωθούνται τα τοπικά προϊόντα μέσω του αγροτουρισμού, το 80% δέχεται κυρίως νέους τουρίστες (0-35 ετών) και το 20% δέχεται μεσήλικες (36- 60 ετών).

Γράφημα 8: Ηλικίες τουριστών που επισκέπτονται το κατάλυμα- Προώθηση των τοπικών προϊόντων

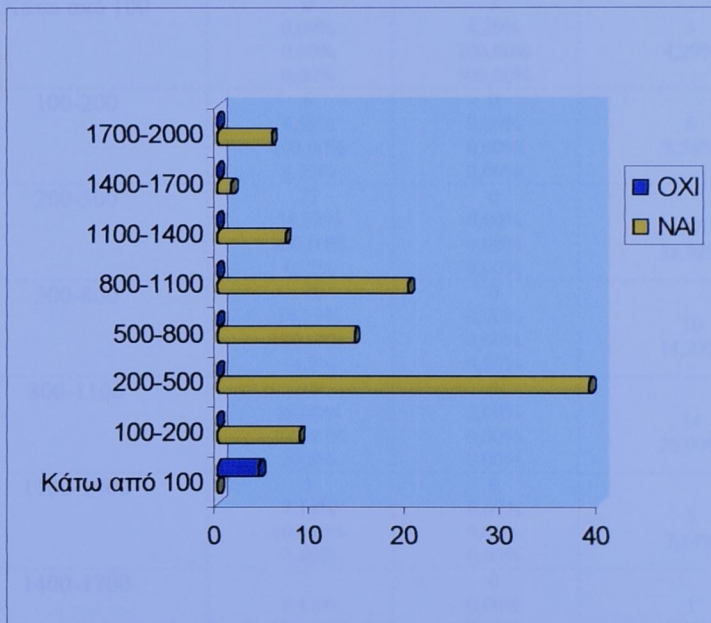

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΧΝΟΤΗΤΩΝ 6

Προώθηση τοπικών Προϊόντων Ηλικίες τουριστών	ΝΑΙ	ΟΧΙ	ΣΥΝΟΛΟ
Νέοι (0-35 ετών)	11 15,71% 73,33% 16,32%	4 5,71% 26,67% 80,00%	15 21,43%
Μεσήλικες (36-60 ετών)	14 20,00% 93,33% 21,54%	1 1,43% 6,67% 20,00%	15 21,43%
Ηλικιωμένοι (60 και πάνω)	0 0,00% 0,00% 0,00%	0 0,00% 0,00% 0,00%	0 0,00%
Όλες	40 57,14% 100,00% 61,54%	0 0,00% 0,00% 0,00%	40 57,14%
ΣΥΝΟΛΟ	65 92,86%	5 7,14%	70 100,00%

❖ Αριθμός τουριστών που επισκέπτεται το κατάλυμα- Προσφορά προγεύματος

Βρέθηκε ότι ο αριθμός των τουριστών που επισκέπτονται το κατάλυμα εξαρτάται από την προσφορά προγεύματος. Το P-Value δύο μεταβλητών είναι $0,0021 < 0,05$ ($X^2_{N=70} = 42,98$ Df = 20) . Παρατηρούμε ότι το 100% των ιδιοκτητών οι οποίοι δεν προσφέρουν πρόγευμα δέχονται κάτω από 100 τουρίστες τον χρόνο. Παράλληλά το σύνολο των ιδιοκτητών αγροτουριστικών καταλυμάτων οι οποίοι προσφέρουν πρόγευμα, δέχονται πάνω από 100 τουρίστες ετησίως.

Γράφημα 9: Αριθμός τουριστών που επισκέπτεται το κατάλυμα- Προσφορά προγεύματος

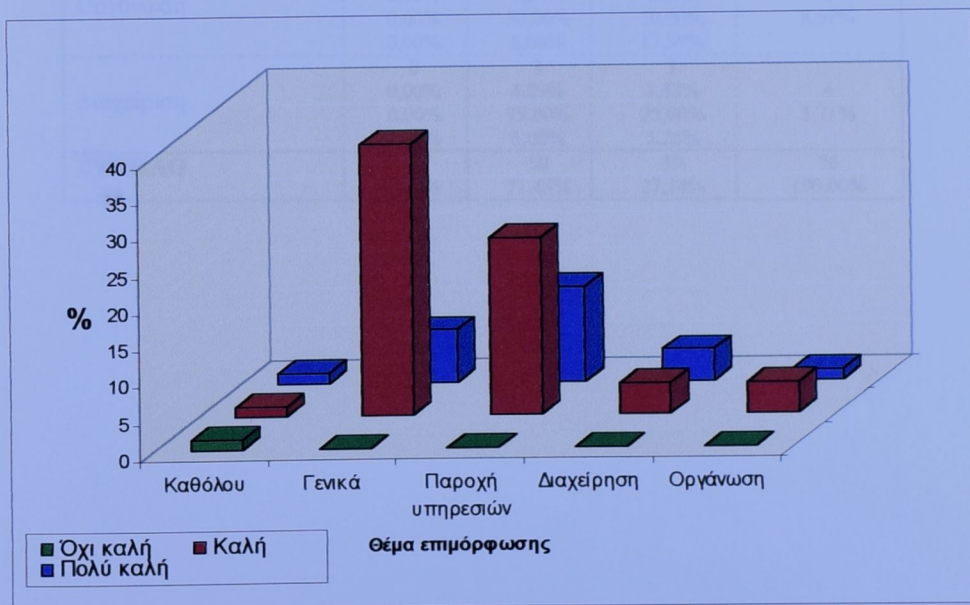

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΧΝΟΤΗΤΩΝ 7

Προσφορά προγεύματος Αριθμός τουριστών	ΝΑΙ	ΟΧΙ	ΣΥΝΟΛΟ
Κάτω από 100	0 0,00% 0,00% 0,00%	3 4,29% 100,00% 100,00%	3 4,29%
100-200	6 8,58% 100,00% 8,95%	0 0,00% 0,00% 0,00%	6 8,58%
200-500	27 38,92% 100,00% 40,2%	0 0,00% 0,00% 0,00%	27 38,92%
500-800	10 14,29% 100,00% 14,9%	0 0,00% 0,00% 0,00%	10 14,29%
800-1100	14 20,00% 100,00% 20,8%	0 0,00% 0,00% 0,00%	14 20,00%
1100-1400	5 7,14% 100,00% 7,46%	0 0,00% 0,00% 0,00%	5 7,14%
1400-1700	1 1,43% 100,00% 1,49%	0 0,00% 0,00% 0,00%	1 1,43%
1700-2000	4 5,72% 100,00% 5,9%	0 0,00% 0,00% 0,00%	4 5,72%
ΣΥΝΟΛΟ	67% 95,71%	3 4,29%	70 100,00%

❖ **Θέμα αναγκαίας επιμόρφωσης- Άποψη για την προοπτική του αγροτουρισμού στην**

Ο πληθυσμός ρωτήθηκε σχετικά με το θέμα γύρω από τον αγροτουρισμό που πιστεύει ότι χρειάζεται επιμόρφωση, καθώς και ζητήθηκε η γνώμη του σε ότι αφορά προοπτική του αγροτουρισμού στην Ελλάδα. Βρέθηκε ότι οι δύο παραπάνω μεταβλητές συσχετίζονται μεταξύ τους, με $P\text{-Value} = 0,0006 < 0,05$ ($\chi^2_{N=70} = 27,26$ Df = 8). Συγκεκριμένα σχεδόν για κάθε ομάδα θέματος επιμόρφωσης, υπερισχύει η άποψη ότι η προοπτική του αγροτουρισμού στην Ελλάδα είναι καλή. Εξαίρεση αποτελεί η ομάδα που πιστεύει ότι χρειάζεται επιμόρφωση στην οργάνωση, η οποία εμφανίζει ισόποσα ποσοστά μεταξύ της καλής και πολύ καλής προοπτικής του αγροτουρισμού στην Ελλάδα.

Γράφημα 10: Θέμα αναγκαίας επιμόρφωσης-

Άποψη για την προοπτική του αγροτουρισμού

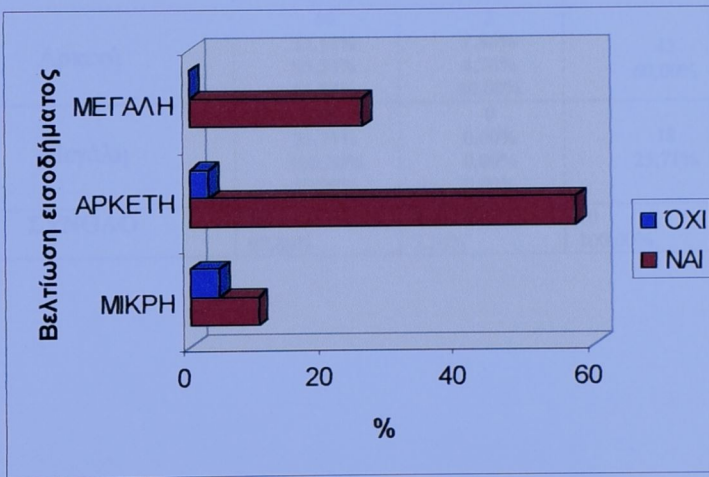

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΧΝΟΤΗΤΩΝ 8

Προοπτική αγροτουρισμού Θέμα επιμόρφωσης	Όχι καλή	Καλή	Πολύ καλή	ΣΥΝΟΛΟ
Καθόλου	1 1,43% 33,33% 100,00%	1 1,43% 33,33% 2,00%	1 1,43% 33,33% 5,26%	3 4,29%
Γενικά	0 0,00% 0,00% 0,00%	26 37,14% 83,87% 52,00%	5 7,14% 16,13% 26,32%	31 44,29%
Παροχή υπηρεσιών	0 0,00% 0,00% 0,00%	17 24,29% 65,38% 24,00%	9 12,86% 34,62% 47,37%	26 37,14%
Οργάνωση	0 0,00% 0,00% 0,00%	3 4,29% 50,00% 6,00%	3 4,29% 50,00% 17,59%	6 8,57%
Διαχείριση	0 0,00% 0,00% 0,00%	3 4,29% 75,00% 6,00%	1 1,43% 25,00% 5,26%	4 5,71%
ΣΥΝΟΛΟ	1 1,43%	50 71,43%	19 27,14%	70 100,00%

❖ Βελτίωση εισοδήματος- Προώθηση τοπικών προϊόντων

Σε ότι αφορά την ερώτηση εάν προωθούνται τα τοπικά προϊόντα μέσω του αγροτουρισμού, βρέθηκε ότι συσχετίζεται με την βελτίωση του εισοδήματος μέσω του καταλύματος. Το P-Value των δύο μεταβλητών είναι $0,0081 < 0,05$ ($\chi^2_{N=70} = 15,44$ Df = 3), το οποίο σημαίνει ότι συσχετίζονται σε επίπεδο βεβαιότητας 99%. Συγκεκριμένα το σύνολο των ερωτηθέντων οι οποίοι δήλωσαν μεγάλη βελτίωση του εισοδήματός τους μέσω του αγροτουρισμού, απάντησαν ότι τα τοπικά προϊόντα προωθούνται μέσω του εν λόγω τομέα. Επιπρόσθετα από το σύνολο αυτών που απάντησαν ότι τα τοπικά προϊόντα δεν προωθούνται, το 60,00% δήλωσε μικρή βελτίωση στο εισόδημα και το 40,00% αρκετή.

Γράφημα 11: Βελτίωση εισοδήματος-
Προώθηση τοπικών προϊόντων

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΧΝΟΤΗΤΩΝ 9

Βελτίωση εισοδήματος	Προώθηση τοπικών προϊόντων	ΝΑΙ	ΟΧΙ	ΣΥΝΟΛΟ
Μικρή		7 10,00% 70,00% 10,77%	3 4,29% 30,00% 60,00%	10 14,29%
Αρκετή		40 57,14% 95,24% 61,54%	2 2,86% 4,76% 40,00%	42 60,00%
Μεγάλη		18 25,71% 100,00% 27,79%	0 0,00% 0,00% 0,00%	18 25,71%
ΣΥΝΟΛΟ		65 92,86%	5 7,14%	70 100,00%

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΣΧΕΤΙΣΕΩΝ

ΜΕΤΑΒΛΗΤΕΣ		P-Value	Συντελεστής Pearson
Ηλικία	Μορφωτικό Επίπεδο	0,000<0,05	-0,5992
Ηλικία	Γνώση ξένης γλώσσας	0,0004<0,05	-----
Εισόδημα 1 ^{ης} απασχόλησης	Διαφήμιση	0,0001>0,05	-----
Περιοχή	Χρόνια ενασχόλησης	0,0361<0,05	-----
Περιοχή	Πρώθηση τοπικών προϊόντων	0,02<0,05	-----
Περιοχή	Διαφήμιση	0,0083<0,05	-----
Διαφήμιση	Γειτνίαση με οικοσύστημα	0,000<0,05	-----
Ηλικίες τουριστών	Πρώθηση τοπικών προϊόντων	0,029<0,05	-----
Αριθμός τουριστών	Προσφορά προγεύματος	0,0021<0,05	-----
Θέμα αναγκαίας επιμόρφωσης	Άποψη για την προοπτική του αγροτουρισμού	0,0006<0,05	-----
Βελτίωση εισοδήματος	Πρώθηση τοπικών προϊόντων	0,0081<0,05	-----

11.5 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

11.5.α Δημογραφικά στοιχεία

Αναφέρθηκε παραπάνω ότι στον Ν. Γρεβενών υπάρχουν τρία οικοτουριστικά γραφεία, οι ιδιοκτήτες των οποίων έλαβαν μέρος στην εν λόγω έρευνα. Τα άτομα αυτά ήταν άντρες, εκ των οποίων οι δύο ανήκαν στην ηλικιακή κατηγορία 36-45 και ο ένας στην κατηγορία των 26-35 ετών. Σε ότι αφορά το μορφωτικό τους επίπεδο, οι δύο από αυτούς ήταν απόφοιτοι Μέσης εκπαίδευσης και ο ένας Ανώτερης εκπαίδευσης. Καθένας από αυτούς είναι έγγαμος με δύο παιδιά, και με ισόποσα προστατευόμενα μέλη.

Μοναδική απασχόληση και των τριών αποτελεί ο οικοτουρισμός. Οι δύο ιδιοκτήτες των γραφείων δήλωσαν μηνιαίο διαθέσιμο εισόδημα 880,4-1173,88ΕΥΡΩ (300.000- 400.000 δρχ.) και ο ένας δήλωσε 1173,88-1467,35ΕΥΡΩ (400.000- 500.000 δρχ.) .

11.5.β Ειδικά στοιχεία

➤ Στοιχεία σχετικά με τα οικοτουριστικά γραφεία

Τα δύο από τα τρία γραφεία εδρεύουν στην πόλη των Γρεβενών ενώ το τρίτο στην Βασιλίτσα. Το οικοτουριστικό γραφείο που βρίσκεται στην Βασιλίτσα, είναι το παλαιότερο αφού λειτουργεί 7-9 χρόνια. Αντιθέτως τα γραφεία που βρίσκονται στην πόλη των Γρεβενών λειτουργούν 3-5 χρόνια. Όλοι οι ερωτηθέντες δήλωσαν ότι η απασχόληση τους δεν είναι εποχική. Το ένα εκ των δύο γραφείων που βρίσκονται στα Γρεβενά και αυτό που βρίσκεται στην Βασιλίτσα, απασχολούν το καθένα προσωπικό που ανέρχεται στα δύο άτομα. Το τρίτο γραφείο δεν απασχολεί προσωπικό.

➤ Χαρακτηριστικά των τουριστών

Ο αριθμός των τουριστών που εξυπηρετούν ετησίως οι ερωτηθέντες είναι κατά μέσο όρο 1000 άτομα, για καθένα από αυτούς. Οι περισσότεροι τουρίστες είναι ελληνικής καταγωγής και μεσήλικες (36-60 ετών). Όλοι οι ερωτηθέντες απάντησαν ότι οι

δραστηριότητες που προτιμούν περισσότερο οι τουρίστες είναι το καγιάκ, η ορεινή πεζοπορία και το ράφτινγκ. Ένας εξ αυτών, συμπλήρωσε το ορειβατικό σκί και την παρατήρηση της άγριας ζωής. Τέλος δόθηκε κοινή απάντηση και από τους τρεις ιδιοκτήτες σε ότι αφορά την διαμονή των τουριστών, οι οποίοι προτιμούν τα αγροτουριστικά/οικοτουριστικά καταλύματα από τα ξενοδοχεία και τα καταφύγια.

➤ **Στοιχεία βελτίωσης του οικονομικού επιπέδου των ιδιοκτητών και της τοπική κοινότητας**

Σε ότι αφορά την βελτίωση του εισοδήματος μέσω του οικοτουρισμού, οι δύο ερωτηθέντες απάντησαν ότι υπάρχει αρκετή βελτίωση και ο τρίτος απάντησε ότι υπάρχει μεγάλη βελτίωση. Επιπρόσθετα βελτίωση της οικονομίας, συνεπάγεται και για άλλα μέλη της τοπικής κοινότητας αφού και οι τρεις ιδιοκτήτες των οικοτουριστικών γραφείων συνεργάζονται με ιδιοκτήτες αγροτουριστικών/οικοτουριστικών γραφείων.

➤ **Στοιχεία προβολής του καταλύματος**

Το σύνολο των ιδιοκτητών διαφημίζουν τα οικοτουριστικά τους γραφεία. Το μέσο προβολής που έχουν επιλέξει και οι τρεις είναι το διαδίκτυο, ενώ δύο από αυτούς χρησιμοποιούν και διαφημιστικά φυλλάδια.

➤ **Στήριξη από εθνικούς και διεθνείς φορείς**

Το σύνολο των ερωτηθέντων έχουν χρηματοδοτηθεί από διεθνή φορέα και συγκεκριμένα από τα Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης.

➤ **Απόψεις για την προοπτική του οικοτουρισμού**

Σε ερώτηση σχετικά με την προοπτική του οικοτουρισμού στην Ελλάδα και οι τρεις ερωτηθέντες απάντησαν ότι θα είναι πολύ καλή. Παράλληλα, αισιόδοξοι φάνηκαν και οι τρεις σε ότι αφορά την διεκπεραίωση της Εγνατίας Οδού, η οποία πιστεύουν ότι θα ευνοήσει τον οικοτουρισμό στο Νομό.

11.6 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Τα αγροτουριστικά καταλύματα του Νομού είναι διασκορπισμένα σε 19 χωριά τα οποία είναι κυρίως ορεινά και γειτνιάζουν με γνωστά οικοσυστήματα όπως είναι η Βάλια Κάλντα, ο Βενέτικος και ο Αλιάκμονας.

Σύμφωνα με την εν λόγω έρευνα, η πλειοψηφία των ιδιοκτητών αγροτουριστικών καταλυμάτων στο Νομό είναι άνδρες. Το γεγονός αυτό δεν αποτελεί έκπληξη, δεδομένου ότι στη χώρα μας οι οικογενειακές επιχειρήσεις διαχειρίζονται κυρίως από τους άνδρες, ενώ οι γυναίκες έχουν υποβοηθητικό ρόλο. Σε ότι αφορά την ηλικία, η πλειοψηφία των ερωτηθέντων είναι νέοι 26-35 ετών και μεσήλικες 36 -45 ετών, ενώ το ποσοστό των ηλικιωμένων είναι πολύ μικρό.

Απογοητευτικά είναι τα αποτελέσματα που αφορούν το μορφωτικό επίπεδο του πληθυσμού αφού μεγάλο ποσοστό έχουν λάβει στοιχειώδη εκπαίδευση και μόλις το 1,43% είναι απόφοιτοι Ανώτατης εκπαίδευσης, ενώ δεν εμφανίστηκαν ερωτηθέντες οι οποίοι να έχουν ολοκληρώσει Μεταπτυχιακές Σπουδές. Επιπρόσθετα το 38,57% των ιδιοκτητών δεν γνωρίζει καμία ξένη γλώσσα, το οποίο φυσικά αποτελεί τροχοπέδη στην επικοινωνία με τους τουρίστες που προέρχονται από το εξωτερικό.

Είναι πρόδηλη η ανάγκη επιμόρφωσης για τους ενασχολούντες με τον αγροτουρισμό στην περιοχή, αφού η συντριπτική πλειοψηφία δήλωσε ότι χρειάζεται επιμόρφωση γενικά σε κάθε τομέα που αφορά τη συγκεκριμένη απασχόληση και ιδιαίτερα στην καλύτερη παροχή υπηρεσιών καθώς και τη διαχείριση και οργάνωση των καταλυμάτων. Επίσης το σύνολο των ερωτηθέντων οι οποίοι δε γνωρίζουν καμία ξένη γλώσσα πιστεύουν ότι τους είναι απαραίτητη.

Η συντριπτική πλειοψηφία των συμμετεχόντων έχει ως κύριο επάγγελμα τον αγροτουρισμό, ενώ ο πρωτογενής τομέας είτε είναι η δεύτερη απασχόληση είτε δεν αναφέρεται καθόλου. Συγκεκριμένα, το 17,14% απάντησε ότι είναι αγρότες κατά κύρια απασχόληση, ενώ το 8,57% είναι αγρότες ως δεύτερη απασχόληση. Παράλληλα όλοι σχεδόν οι ερωτηθέντες δήλωσαν ότι η ενασχόληση με τον αγροτουρισμό είναι πλήρης. Τα εν λόγω αποτελέσματα εμπνέουν ανησυχία, διότι όπως επισημάνθηκε, σε προηγούμενο κεφάλαιο ο αγροτουρισμός προωθείται ως συμπληρωματική απασχόληση. Είναι επιτακτική ανάγκη οι δύο δραστηριότητες να παραμείνουν συμπληρωματικές, έτσι ώστε να μην οδηγηθούμε σε σταδιακή εγκατάλειψη του πρωτογενή τομέα. Συνέπεια αυτής της εγκατάλειψης ίσως αποτελέσει η αρνητική επίδραση στον οικονομικό και πολιτισμικό τομέα και γενικότερα στην ποιότητα ζωής των κατοίκων.

Παρατηρούμε ότι το εισόδημα που προκύπτει από την κύρια απασχόληση δεν ξεπερνά για το 40% των ιδιοκτητών τα 880,4 ΕΥΡΩ (300.000 δρχ.). Σε γενικές γραμμές οι απολαβές τόσο από την κύρια όσο και από την δευτερεύουσα απασχόληση δεν είναι ιδιαίτερα ικανοποιητικές. Το γεγονός αυτό είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με την έλλειψη έργων υποδομής και εκπαίδευσης σε ότι αφορά τον αγροτουρισμό καθώς και με την έλλειψη εκσυγχρονισμού και κατακερματισμού της γεωργικής παραγωγής. Παρόλα αυτά σε ερώτηση που υπεβλήθη σχετικά με τη βελτίωση του εισοδήματος από τον αγροτουρισμό, η πλειοψηφία απεφάνθη ότι είναι σχετικά ικανοποιημένη. Ίσως η ικανοποίηση αυτή ανακύπτει από το γεγονός ότι ο αγροτουρισμός συμβάλει κατά μεγάλο ποσοστό, σύμφωνα και με τους ερωτηθέντες, στην προώθηση των τοπικών προϊόντων. Το ίδιο ικανοποιημένοι φαίνεται να είναι και οι κάτοχοι οικοτουριστικών γραφείων στην περιοχή.

Στα περισσότερα καταλύματα απασχολούνται τρία μέλη της οικογένειας, ενώ ελάχιστα είναι αυτά στα οποία απασχολείται μόνο ένα άτομο. Επομένως γίνεται σαφές ότι εκτός από το διαχειριστή του καταλύματος απασχολούνται και άλλα μέλη της οικογένειας. Είναι θεμιτό να απασχολείται όλη η αγροτική οικογένεια διότι, μέσω της αгаστικής συνεργασίας της, επέρχεται αυτονόμηση γυναικών και παιδιών και οικονομική απεξάρτηση από τον ιδιοκτήτη.

Το δριμύ ηπειρωτικό κλίμα της περιοχής αποτελεί τροχοπέδη για την προσελασιμότητά της κυρίως τους χειμερινούς μήνες. Αυτό επηρεάζει την προσέλευση τουριστών και τον τύπο της απασχόλησης, καθιστώντας την εποχική. Το 50% των ιδιοκτητών δήλωσαν ότι η ενασχόλησή τους με τα καταλύματα διαρκεί 6-9 μήνες.

Τα αποτελέσματα τα οποία αφορούν τα χρόνια ενασχόλησης των ερωτηθέντων με τον αγροτουρισμό, δεν αποτελούν έκπληξη. Η πλειοψηφία του δείγματος με ποσοστό 40% δεν ασχολείται με τον αγροτουρισμό για πάνω από 3 χρόνια, ενώ μόνο το 8,57% σχετίζεται με το αντικείμενο για πάνω από 9 χρόνια. Τα αποτελέσματα αυτά ήταν αναμενόμενα, λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι στην Ελλάδα ο αγροτουρισμός έχει αρχίσει να αναπτύσσεται την τελευταία δεκαετία. Η εν λόγω ανάπτυξη οφείλεται κυρίως στα κοινοτικά προγράμματα LEADER και ΜΟΠ, τα οποία δίνουν κίνητρα στους αγρότες να αποκτήσουν συμπληρωματικές ασχολίες, με τη χρηματοδότηση εγκεκριμένων αγροτουριστικών καταλυμάτων. Συγκεκριμένα στο Νομό το 92,86% των καταλυμάτων χρηματοδοτήθηκε από τα Κοινοτικά Πλαίσια στήριξης, ενώ το υπόλοιπο ποσοστό από τον

ΕΟΤ. Επιπρόσθετα το σύνολο των κατόχων οικοτουριστικών γραφείων δέχθηκε την αρωγή του Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης.

Μεγάλη είναι η διακύμανση που παρουσιάζεται στον ετήσιο αριθμό των επισκεπτών που δέχονται τα καταλύματα. Τα περισσότερα καταλύματα δέχονται 200-500 επισκέπτες το χρόνο, νούμερο σχετικά ικανοποιητικό, δεδομένου ότι τα καταλύματα αποτελούνται από λιγότερα από 30 δωμάτια. Ελάχιστος είναι ο αριθμός των τουριστών οι οποίοι προέρχονται από το εξωτερικό κάτι το οποίο αποδεικνύει ότι η περιοχή δεν είναι διαδεδομένη όσο άλλες περιοχές της Ελλάδας. Επίσης παρατηρούμε ότι δεν υπάρχει μια συγκεκριμένη ηλικιακή ομάδα η οποία επισκέπτεται την περιοχή. Εξάλλου, ο αγροτουρισμός απευθύνεται σε οικογένειες, ηλικιωμένους, οικολογικά ευαισθητοποιημένα άτομα και τουρίστες με ειδικά ενδιαφέροντα. Τα κυριότερα ενδιαφέροντα των τουριστών που επισκέπτονται την περιοχή είναι η επαφή με το φυσικό περιβάλλον καθώς και οι χειμερινές και θερινές δραστηριότητες. Τα αποτελέσματα αυτά είναι αναμενόμενα, λαμβάνοντας υπόψη τον φυσικό πλούτο της περιοχής και τις προσφερόμενες δυνατότητες άθλησης. Συγκεκριμένα οι ιδιοκτήτες των οικοτουριστικών γραφείων της περιοχής, ανέφεραν ότι οι πλέον διαδεδομένες δραστηριότητες στις οποίες επιδίδονται οι τουρίστες είναι το καγιάκ, η ορεινή πεζοπορία και το ράφτινγκ.

Από την έρευνά μας προέκυψε ότι η συντριπτική πλειοψηφία των ιδιοκτητών αγροτουριστικών καταλυμάτων και το σύνολο των κατόχων οικοτουριστικών γραφείων διαφημίζουν τις παροχές τους. Τα αγροτουριστικά καταλύματα διαφημίζονται κυρίως μέσω αφισών, τηλεόρασης και εντύπων. Δεδομένου ότι η ηλεκτρονική διαφήμιση είναι ιδιαίτερα δαπανηρή δικαιολογεί την προτίμηση των ιδιοκτητών προς τις αφίσες ως το πλέον διαδεδομένο μέσο προβολής. Ικανοποιητικά είναι και τα ποσοστά των ιδιοκτητών που χρησιμοποιούν ως μέσο προβολής το Διαδίκτυο, λαμβάνοντας υπόψη το μορφωτικό τους επίπεδο.

Το σύνολο σχεδόν των αγροτουριστικών καταλυμάτων γειτνιάζει με κάποιο οικοσύστημα, τα περισσότερα εκ των οποίων με αυτό του Εθνικού Δρυμού Πίνδου (Βάλια Κάλντα). Η μικρή προσέλευση τουριστών, σε συνδυασμό με την αγάπη του γηγενή πληθυσμού για τον τόπο του συμβάλουν στη διατήρηση των οικοσυστημάτων της περιοχής. Δεν είναι τυχαίο ότι η συλλογή απορριμμάτων διεκπεραιώνεται από το Δήμο και διατίθενται σε χωματερή, η οποία βρίσκεται στην περιοχή Πατώματα.

Σε γενικές γραμμές πνεύμα αισιοδοξίας διακατέχει τους ιδιοκτήτες τόσο των αγροτουριστικών καταλυμάτων όσο και των οικοτουριστικών γραφείων, σε ότι αφορά την

προοπτική των Ήπιων Μορφών Τουρισμού στην Ελλάδα και ειδικότερα στο Νομό Γρεβενών, ο οποίος θα αποτελέσει νευραλγικό σημείο της Εγνατίας οδού.

Είναι πρόδηλο το γεγονός ότι όσο αυξάνεται η ηλικία των ιδιοκτητών αγροτουριστικών καταλυμάτων τόσο μειώνεται το μορφωτικό τους επίπεδο. Αυτό το φαινόμενο δεν προκαλεί ιδιαίτερη εντύπωση, εφόσον μιλάμε για την χώρα μας όπου οι δυνατότητες εκπαίδευσης κατά την Μεταπολεμική εποχή ήταν ελάχιστες. Εξαγάγαμε παρόμοια συμπεράσματα και σε ότι αφορά την ηλικία και τη γνώση ξένης γλώσσας. Η πλειοψηφία των ατόμων ηλικίας 46-60 ετών, οι οποίοι γνωρίζουν κάποια ξένη γλώσσα, την κατέκτησαν εμπειρικά λόγω της διαμονής τους σε κάποια Ευρωπαϊκή χώρα στα πλαίσια του μεταναστευτικού ρεύματος που κλόνισε το Νομό Γρεβενών.

Προαναφέρθηκε ότι τα καταλύματά τους διαφημίζουν οι περισσότεροι κάτοχοι. Είναι παραδεκτό ότι η διαφήμιση είναι μια δαπανηρή διαδικασία αλλά παρόλα αυτά είναι απαραίτητη στη διάδοση των καταλυμάτων. Παρατηρήθηκε ότι το εισόδημα της 1^{ης} απασχόλησης είναι αρραγώς συνδεδεμένο με τη διαφήμιση, αφού καθώς αυτό αυξάνεται, αυξάνεται και το ποσοστό των ατόμων που διαφημίζουν τα καταλύματά τους.

Επίσης βρέθηκε ότι σχετίζονται τα χρόνια ενασχόλησης με το αντικείμενο και η περιοχή που βρίσκεται το κατάλυμα. Παρατηρούμε ότι σε κάποια χωριά τα καταλύματα μετρούν πάνω από 7 χρόνια ζωής όπως στην Αβδέλα και το Πολυνέρι, ενώ σε κάποια άλλα όπως η Βασιλίτσα και η Σμίξη τα περισσότερα καταλύματα λειτουργούν λιγότερο από 5 χρόνια. Αυτό το φαινόμενο οφείλεται κυρίως στη δυσπιστία των κατοίκων που επικρατούσε για την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής. Καθώς όμως έβλεπαν τη θετική εξέλιξη των πρώτων αγροτουριστικών καταλυμάτων και σε συνδυασμό με την αρωγή της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όλο και περισσότεροι κάτοικοι πείστηκαν για την καλή προοπτική εξέλιξης του τουρισμού στο Νομό.

Σχεδόν το σύνολο των καταλυμάτων διαφημίζονται, εξαίρεση αποτελούν τα καταλύματα που βρίσκονται στα χωριά που δεν γειτνιάζουν με κάποιο οικοσύστημα αλλά με περιοχές που προσφέρονται για κυνήγι. Οι περιοχές αυτές δεν προτιμούνται τόσο από τουρίστες, αλλά από αυτόχθονες και μη, λάτρεις του κυνηγιού.

Επιπρόσθετα βρέθηκε συσχέτιση μεταξύ της ηλικίας των τουριστών που επισκέπτονται τα καταλύματα και την προτίμηση αυτών προς τα τοπικά προϊόντα. Είναι πρόδηλο το γεγονός ότι τα τοπικά προϊόντα 'τυγχάνουν' μεγαλύτερης εκτίμησης από μεσήλικες παρά από νέους ανθρώπους. Το γεγονός αυτό δε μας εκπλήσσει σχεδόν καθόλου, αφού οι νέοι άνθρωποι προτιμούν να 'επενδύσουν' τα χρήματά τους σε διάφορες

μορφές διασκέδασης παρά σε αγορές τέτοιου είδους. Αντιθέτως, οι μεγαλύτερης ηλικίας άνθρωποι 'εκτιμούν' περισσότερο τα αγνά και ποιοτικά προϊόντα.

Είναι κατάφωρο το γεγονός ότι τα αγροτουριστικά καταλύματα που δέχονται τους λιγότερους τουρίστες είναι αυτά που δεν προσφέρουν πρόγευμα. Συγκεκριμένα το σύνολο των ιδιοκτητών οι οποίοι δε προσφέρουν πρόγευμα εξυπηρετούν ετησίως λιγότερους από 100 τουρίστες. Αποδεικνύεται ότι όσο καλύτερη και πληρέστερη είναι η παροχή υπηρεσιών προς τους επισκέπτες τόσο αυξάνεται η προτίμηση των τουριστών προς αυτά.

Παρατηρήσαμε ότι υπάρχει συσχέτιση μεταξύ των απαντήσεων των ιδιοκτητών που αφορούν στο θέμα αναγκαίας επιμόρφωσης γύρω από τον αγροτουρισμό και με την άποψή τους για την προοπτική του αγροτουρισμού στην Ελλάδα. Η πλειοψηφία αυτών που πιστεύουν ότι χρειάζονται επιμόρφωση γενικού περιεχομένου είναι λιγότερο αισιόδοξοι από αυτούς που γνωρίζουν που ακριβώς μειονεκτούν.

Είναι προφανές ότι η προώθηση των τοπικών προϊόντων μέσω του αγροτουρισμού συμβάλει στη βελτίωση του εισοδήματος των κατόχων. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, βρέθηκε ότι οι πλέον ευχαριστημένοι από την ενίσχυση του εισοδήματός τους μέσω του αγροτουρισμού είναι αυτοί οι οποίοι δήλωσαν ότι προωθούνται τα τοπικά προϊόντα μέσω αυτής της ενασχόλησης.

Συνοψίζοντας, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι οι Ήπιες Μορφές Τουρισμού συμβάλλουν στη Βιώσιμη Ανάπτυξη της περιοχής αν και υπάρχουν περαιτέρω δυνατότητες. Συγκεκριμένα η συμβολή τους είναι μεγάλη στην ενδυνάμωση του εισοδήματος, χωρίς να διακυβεύεται η ισορροπία του φυσικού περιβάλλοντος και του πολιτισμικού γίνεσθαι της περιοχής. Σημαντική αρωγή στους ενασχολούντες με τον Εναλλακτικό Τουρισμό δόθηκε από την Ευρωπαϊκή Ένωση μέσω χρηματοδοτήσεων. Δυστυχώς δεν υπάρχει η ανάλογη υποστήριξη από τους αρμόδιους κρατικούς φορείς, σε ότι αφορά την χρηματοδότηση και την επιμόρφωση όσων εμπλέκονται με το εν λόγω αντικείμενο. Η βοήθεια αυτή είναι επιτακτική ανάγκη να δοθεί στο Νομό Γρεβενών ο οποίος είναι από τους μειονεκτικότερους της χώρας.

Δ' ΜΕΡΟΣ :ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ- ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12:

ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ- ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Αναμφισβήτητα, τα οικοσυστήματα αποτελούν τον παράγοντα διαφύλαξης της οικολογικής ισορροπίας του πλανήτη. Οι ανεξέλεγκτες ανθρώπινες δραστηριότητες που συνδέονται με την τεχνολογική πρόοδο, την οικονομική ανάπτυξη και την αύξηση του πληθυσμού έχουν υποβαθμίσει ή και καταστρέψει πολλά οικοσυστήματα παγκοσμίως. Μεγάλη ανησυχία προκαλούν η μείωση της στοιβάδας του όζοντος, το φαινόμενο του θερμοκηπίου και η μείωση της βιοποικιλότητας, τα οποία έχουν ως αποτέλεσμα τη σταδιακή αύξηση της παγκόσμιας θερμοκρασίας. Επιπρόσθετα η ρύπανση των υδάτων και του εδάφους, συνεπάγονται μόλυνση της τροφής και του πόσιμου νερού, γεγονός που επηρεάζει αρνητικά την ανθρώπινη υγεία. Σύμφωνα με τα παραπάνω και το μέλλον του ανθρώπου στον πλανήτη κρίνεται αμφίβολο. Αναλογιζόμενοι τα παραπάνω, η ανθρωπότητα πρέπει να βρει μεθόδους ανάπτυξης σε κάθε τομέα οι οποίοι να είναι συμβατοί με το περιβάλλον και να εξασφαλίζουν την ικανότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους.

Ένας ενδεικτικός τρόπος για την τοπική- περιφερειακή ανάπτυξη που δε διακυβεύει την ισορροπία και σταθερότητα του φυσικού, αγροτικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος είναι ο Ήπιος Τουρισμός. Αδιαμφισβήτητα, μέσω της εν λόγω τουριστικής δραστηριότητας θα επέλθει αύξηση του αγροτικού οικογενειακού εισοδήματος, πολυαπασχόληση στον αγροτικό χώρο, διεκπεραίωση έργων υποδομής, ενίσχυση τοπικής οικονομίας, με αποτέλεσμα τη συγκράτηση του πληθυσμού και τη ζωτικότητα της

υπαίθρου. Βασικά στοιχεία που πρέπει να εξεταστούν για την οργάνωση και υλοποίηση ενός αναπτυξιακού προγράμματος Ήπιου Τουρισμού σε μια περιοχή είναι τα ιδιαίτερα οικονομικά και κοινωνικά στοιχεία που τη χαρακτηρίζουν.

Συγκεκριμένα ο Νομός Γρεβενών καταλαμβάνει το ΝΔ τμήμα της Δυτικής Μακεδονίας. Πρόκειται για το νεώτερο και έναν από τους πιο ορεινούς Νομούς της χώρας. Μεγάλα βουνά, απέραντα δάση και άφθονα νερά χαρακτηρίζουν το δυτικό κομμάτι του Νομού, ενώ μια εκτεταμένη λοφώδης ζώνη με διεσπαρμένα δάση δρυών και γεωργικές ζώνες αποτελεί το ανατολικό μέρος του. Θεωρείται μια από τις πιο κρύες κλιματολογικά περιοχές της Ελλάδας, με παρατεταμένες χιονοπτώσεις.

Σε ότι αφορά τον πληθυσμό του, είναι ένας από τους πιο αραιοκατοικημένους Νομούς της χώρας. Γενικά στον εν λόγω Νομό όπως και σε άλλες ακριτικές περιοχές της επικρατείας, κυριαρχεί μια τάση φυγής προς τα αστικά κέντρα. Η οικονομία του βασίζεται κυρίως στον πρωτογενή τομέα, ενώ ο τριτογενής τομέας είναι ο πιο παραγκωνισμένος. Η γεωγραφική απομόνωση και η απουσία αστικού κέντρου ή οικονομικού πόλου στην περιοχή, συνηγόρησαν στη διατήρηση της παραδοσιακής αγροτικής οικονομίας. Παράλληλα η ανεργία κυμαίνεται σε υψηλά επίπεδα, μεγαλύτερα από αυτά που παρατηρούνται στο σύνολο της χώρας Στο μεγαλύτερο μέρος του ο Νομός καλύπτεται από δασικές εκτάσεις, βοσκότοπους και καλλιεργούμενες εκτάσεις.

Αξίζει να κάνουμε μια επιγραμματική αναφορά στη βιοποικιλότητα των οικοσυστημάτων της περιοχής. Ο αριθμός ειδών χλωρίδας στη περιοχή διατηρείται σημαντικός σε ολόκληρη την ορεινή ζώνη και κορυφώνεται στο Σμόλικα, όπου παρουσιάζει μεγάλο επιστημονικό ενδιαφέρον. Κύριο χαρακτηριστικό όλης της περιοχής είναι η παρουσία μιας ομάδας σπανίων ειδών χλωρίδας που αναπτύσσονται αποκλειστικά στην περιοχή. Η ποικιλότητα της πανίδας που ενδημεί στην περιοχή είναι ιδιαίτερα αξιόλογη γι' αυτό και έχουν κινητοποιηθεί γι' αυτήν σημαντικοί σύλλογοι για την προστασία της πανίδας όπως ο ΑΡΚΤΟΥΡΟΣ και η WWF Ελλάς, οι οποίες έχουν ως στόχο την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος μέσα από την συμβατή με τις περιβαλλοντικές παραμέτρους ένταξη των δραστηριοτήτων, τη φύλαξη των ευαίσθητων περιοχών, την προστασία των απειλούμενων βιοτόπων, την αειφορική χρήση των πόρων και την οικολογικά συμβατή διαχείριση των οικοσυστημάτων.

Η σημερινή ποικιλία τοπίων, βιοτόπων και ειδών της περιοχής είναι αποτέλεσμα της γεωγραφίας της, της ιστορικότητας του κοινωνικοοικονομικού συστήματος και των πολλαπλών αλληλεπιδράσεων ανθρώπου- φύσης. Ο μόνος παράγοντας που ασκεί έντονες

εξωτερικές πιέσεις στο περιβάλλον είναι ο άνθρωπος. Ο Νομός Γρεβενών όμως είχε την τύχη να μην υποστεί καταστροφικές, περιβαλλοντικές ανθρώπινες επεμβάσεις ή όπου αυτές καταγράφηκαν, ήταν ήπιας μορφής, οι οποίες δεν επηρέασαν το περιβάλλον ή βρίσκονται μέσα στα όρια εύκολης ενσωμάτωσης σε αυτό. Θα αποτελούσε ιδιαίτερο πλήγμα εάν επηρεάζονταν δυσμενώς οικοσυστήματα όπως ο ποταμός Βενέτικος και ο Εθνικός Δρυμός Πίνδου. Ένα από τα σημαντικότερα έργα υποδομής που μπορεί να επηρεάσει τα οικοσυστήματα αυτά είναι το οδικό δίκτυο της Εγνατίας.

Στόχο του εν λόγω έργου αποτελεί η εξασφάλιση του συγκοινωνιακού συστήματος των Βορείων περιοχών της χώρας όπως και η διασύνδεση της με τις υπόλοιπες χώρες της Ε.Ε. μέσω της Ελλάδας, χωρίς να χρειάζεται διάβαση μέσω των Βαλκανικών χωρών. Το θηριώδες αυτό έργο θα συμβάλλει στην περιφερειακή ανάπτυξη και τη διασύνδεση του νομού Γρεβενών με σημαντικά αστικά κέντρα. Επιπρόσθετα μέσω της Εγνατίας εξασφαλίζεται η συνεργασία μέσω και εναλλακτικών εξυπηρετήσεων. Τέλος, το εν λόγω έργο θα συμβάλλει στην εξαγωγική δραστηριότητα και οικονομοτεχνική σκοπιμότητα του Νομού.

Παρά τα αναμφισβήτητα πλεονεκτήματα που θα προκύψουν από τη διεκπεραίωση της Εγνατίας οδού είναι δυνατόν να υπάρξουν και δυσμενείς επιδράσεις τόσο στο φυσικό όσο και στο πολιτισμικό περιβάλλον. Γι' αυτό η οργάνωση για την προστασία της άγριας πανίδας και της καφέ αρκούδας ΑΡΚΤΟΥΡΟΣ έδειξε την αντίθεση της προς τον αρχικό σχεδιασμό χάραξης της οδού. Είναι αυτονόητο ότι κάθε έργο αυτής της εμβέλειας απαιτεί προσεκτικό σχεδιασμό και ευαισθησία προς το περιβάλλον.

Παρά το γεγονός ότι ο φυσικός και πολιτισμικός πλούτος του Νομού, αποτελούν εύφορο έδαφος για την ανάπτυξη Ήπιων Μορφών Τουρισμού, διάφοροι λόγοι έχουν συντελέσει στην επιβράδυνση αυτής της ανάπτυξης. Τα μειονεκτήματα του νομού Γρεβενών είναι η προσπελασιμότητά του, που δεν κρίνεται ικανοποιητική, οι ελλείψεις σε βασικές υποδομές και η συρρίκνωση των ανθρώπινων πόρων. Αναντίρρητα, πρόκειται για αναστρέψιμους όρους, καθώς η κατασκευή της Εγνατίας Οδού με τους κάθετους άξονές της, η αναβάθμιση των αερολιμένων Κοζάνης και Ιωαννίνων και η διεθνοποίηση του αερολιμένα Καστοριάς λύνουν τα προβλήματα προσπελασιμότητας και εντάσσουν την περιοχή στην ευρύτερη δυτικοβαλκανική ενδοχώρα. Αδιαμφισβήτητα, πρέπει να τονισθεί ότι σε επίπεδο νομού προγραμματίζονται και εκτελούνται έργα βασικών υποδομών και κοινωνικού εξοπλισμού από τη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Γρεβενών.

Σε ότι αφορά την υφιστάμενη κατάσταση των Ήπιων Μορφών Τουρισμού στην περιοχή, την τελευταία πενταετία έχουν εξελιχθεί αρκετά, αφού όλο και περισσότεροι κάτοικοι αποφασίζουν να ασχοληθούν με αυτές. Η πλειοψηφία των ιδιοκτητών αγροτουριστικών καταλυμάτων στην περιοχή είναι άνδρες, ηλικίας 26-45 ετών. Γεγονός αποτελεί η συμμετοχή και των υπολοίπων μελών της οικογένειας στη λειτουργία των καταλυμάτων με αποτέλεσμα την οικονομική ανεξάρτηση της συζύγου και των παιδιών από τον άνδρα της οικογένειας, μέσω του αγροτουρισμού.

Εμπνέει ανησυχία το γεγονός ότι παρόλο που ο Εναλλακτικός Τουρισμός αποτελεί πρόσθετη πηγή του αγροτικού εισοδήματος, διαπιστώνεται ότι ολοένα και περισσότεροι αγρότες εγκαταλείπουν τον πρωτογενή τομέα γι' αυτόν, γεγονός το οποίο αποδείχθηκε από την διεξαγωγή της έρευνας. Η εγκατάλειψη του πρωτογενή τομέα μπορεί να οδηγήσει σταδιακά σε επικράτηση του μαζικού τουρισμού, τον οποίο συνοδεύουν πολλές αρνητικές επιπτώσεις για την τοπική κοινωνία.

Το εισόδημα των εμπλεκομένων στην περιοχή με το εν λόγω αντικείμενο είναι ικανοποιητικό, αλλά επιδέχεται μεγάλης βελτίωσης αρκεί να δοθεί η κατάλληλη βοήθεια τόσο από την Ε.Ε. όσο και από εθνικούς φορείς. Είναι εμφανές ότι η αρωγή που έχει δεχτεί μέχρι σήμερα ο Εναλλακτικός Τουρισμός στην περιοχή οφείλεται προέρχεται σχεδόν αποκλειστικά στα Κοινοτικά Πλαίσια στήριξης. Η αρωγή αυτή περιορίζεται στη χρηματοδότηση των προσπαθειών των αγροτών που σχετίζονται με τον αγροτουρισμό και οικοτουρισμό, χωρίς όμως να παρέχεται περαιτέρω στήριξη με προγράμματα επιμόρφωσης και ενημέρωσης τόσο των ενασχολούμενων με το αντικείμενο όσο και με την τοπική κοινωνία στο σύνολο της. Από την έρευνα προέκυψε ότι όλοι σχεδόν οι ερωτηθέντες θεωρούν ότι χρειάζονται επιμόρφωση σε ότι αφορά την οργάνωση, την διαχείριση, την παροχή υπηρεσιών και γενικά για κάθε θέμα που σχετίζεται με το αντικείμενο.

Ενθαρρυντικό είναι το γεγονός ότι η ολοένα και αυξανόμενη προσέλευση τουριστών στην περιοχή, δεν είχε αρνητική επίδραση στο περιβάλλον. Κύριοι λόγοι αυτού, είναι ότι η προσέλευση των τουριστών είναι περιορισμένη και ότι πρόκειται για οικολογικά ευαίσθητοποιημένα άτομα. Φυσικά σε αυτό έχουν συμβάλει και οι ενασχολούμενοι με τον αγροτουρισμό στην περιοχή καθώς και το σύνολο του πληθυσμού στην περιοχή.

Απαραίτητες προϋποθέσεις ανάπτυξης αποτελούν η προσέλκυση ιδιωτικών επενδύσεων και η ενεργοποίηση του ίδιου ανθρώπινου δυναμικού της περιοχής, το οποίο καλείται να αντιμετωπίσει την περιοχή ως ενιαίο περιβάλλον ανάπτυξης, με πνεύμα

συλλογικότητας και προοπτικής. Από τα παραπάνω συνάγεται το συμπέρασμα ότι οι κατευθύνσεις πρέπει να επικεντρώνονται:

- ✓ Στην ήπιας μορφής τουριστική ανάπτυξη της περιοχής με αξιοποίηση των συγκριτικών της πλεονεκτημάτων.
- ✓ Στην προστασία και ανάδειξη του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος.
- ✓ Στην αξιοποίηση της τοπικής αγροτικής παραγωγής καθώς και στη δημιουργία προϋποθέσεων για την ανάπτυξη του δευτερογενούς και του τριτογενούς τομέα.

Καθώς η διεύρυνση των κοινωνικών και περιβαλλοντικών στοιχείων έχει διαπιστώσει την κρίσιμη κατάσταση στην οποία βρίσκονται τα πρώτα αλλά και την ιδιομορφία που παρουσιάζουν τα δεύτερα, είναι πλέον προφανές ότι η διαχείριση της διαδικασίας προστασίας της ανάπτυξης της περιοχής θα πρέπει να αρχίσει από τα στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος. Για την υλοποίηση αναπτυξιακών κατευθύνσεων πρέπει να λάβουν χώρα παρεμβάσεις όπως, αξιοποίηση όλων των φυσικών διαθεσίμων προς όφελος της περιοχής με έμφαση στο υδάτινο δυναμικό και το δασικό πλούτο. Δημιουργία έργων υλικοτεχνικής υποδομής σε όλη την περιοχή με προϋπόθεση την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και ελαχιστοποίηση των δυσμενών περιβαλλοντικών επιπτώσεων από την κατασκευή των έργων. Επιπρόσθετα τα οικοσυστήματα του Νομού μπορούν να συμβάλλουν στην ανάπτυξη των Ήπιων Μορφών Τουρισμού γι' αυτό τόσο οι τοπικοί φορείς όσο και ο γηγενής πληθυσμός πρέπει μέσω της προστασίας τους να διασφαλίσουν την ισορροπία τους και να τα αναδείξουν με την υλοποίηση έργων όπως είναι τα παρατηρητήρια και τα καταφύγια. Συγκεκριμένα μπορούν να γίνουν τα εξής:

- Δημιουργία σταθμού επεξεργασίας λυμάτων
- Έργα ανάδειξης οικοσυστημάτων όπως παρατηρητήρια, διευθέτηση πηγών, σήμανση, πληροφοριακές πινακίδες και χάραξη μονοπατιών
- Οργάνωση του δικτύου ξεναγήσεων
- Ολοκλήρωση οικολογικών μελετών για την χλωρίδα και πανίδα του Νομού
- Αυστηρά μέτρα με σκοπό την προστασία των οικοσυστημάτων από υπεραλιεία και λαθροθηρία
- Προσεκτική μελέτη κάθε έργου υποδομής, ώστε να είναι συμβατό με το φυσικό περιβάλλον

Πρέπει να επέλθει τουριστική ανάπτυξη με κατεύθυνση διεύρυνσης του τουριστικού χώρου μέσω της αξιοποίησης της ιστορικής, πολιτιστικής και αρχιτεκτονικής κληρονομιάς. Αποτελεί αναγκαιότητα η στήριξη των αρμόδιων κρατικών φορέων σε ότι αφορά τη χρηματοδότηση και την επιμόρφωση θεμάτων που αφορούν την εκμετάλλευση των αγροτουριστικών καταλυμάτων στην περιοχή. Κίνητρα πρέπει να δοθούν από τους αρμόδιους φορείς και στις γυναίκες, για τη δημιουργία αγροτουριστικών συνεταιρισμών μέσω των οποίων μπορούν να προωθηθούν τα αγροτικά τοπικά προϊόντα καθώς και έργα λαϊκής τέχνης. Φυσικά δεν πρέπει να παραγκωνίζεται ο πρωτογενής τομέας, στον οποίο στηριζόταν και στηρίζεται κατά κύριο λόγο η οικονομία του Νομού. Επιτακτική είναι η ανάγκη του εκσυγχρονισμού της αγροτικής παραγωγής, έτσι ώστε να μη στραφεί ο πληθυσμός του Νομού μόνο στον τουρισμό με συνέπεια την εκδήλωση αρνητικών κοινωνικοοικονομικών φαινομένων. Συγκεκριμένα για να επιτευχθεί ανάπτυξη των Ήπιων Μορφών Τουρισμού και να συνυπάρξει επιτυχώς με τον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα μπορούν να γίνουν τα εξής:

- Χρηματοδότηση και επιμόρφωση των ενασχολούμενων με τις Ήπιες Μορφές Τουρισμού, από κρατικούς φορείς
- Προώθηση τοπικών προϊόντων, μέσω αγροτουριστικών καταλυμάτων
- Συντήρηση μνημείων
- Ενίσχυση παραδοσιακών κλάδων παραγωγής π.χ. τυροκομεία, τυποποίηση γεωργικών προϊόντων
- Εκσυγχρονισμός της αγροτικής παραγωγής, μέσω εγγειοβελτιωτικών έργων και καλύτερων παροχών στους αγρότες

Η οργάνωση της διαχείρισης του συνόλου της περιοχής των Γρεβενών επιβάλλεται να γίνει κατά τέτοιο τρόπο ώστε μέσω της προστασίας του περιβάλλοντος, να επιτευχθεί και η λειτουργική ανασυγκρότηση των κοινωνικών και παραγωγικών διαδικασιών, να γίνει δυνατή η αυθόρμητη αναπαραγωγή τους σε στενή σχέση με αντίστοιχες διαδικασίες στο φυσικό περιβάλλον, είτε αυτό χαρακτηρίζεται από τις ανθρώπινες δραστηριότητες είτε όχι.

Αναλογιζόμενοι τα παραπάνω η βασική προϋπόθεση για την ολοκληρωμένη και βιώσιμη ανάπτυξη του Νομού είναι η ισόρροπη εξέλιξη του συστήματος κοινωνία, οικονομία, περιβάλλον. Εξειδικεύοντας το τρίπτυχο αυτό μπορούμε να διακρίνουμε τρία επίπεδα προϋποθέσεων : υποδομές, έργα ανάδειξης και μέτρα προστασίας ευαίσθητων

σημαντικών περιοχών. Τα έργα και μέτρα αυτά πρέπει να αποτελέσουν αντικείμενο ενός ενιαίου και ολοκληρωμένου προγράμματος ανάπτυξης και προστασίας των πόρων.

Α.Π. = Διεθνές Παιδικό Πρόγραμμα

Α.Ν. = Αναλυτικός Νόμος

Α.Ν.Κ.Ο. = Αναπτυξιακή Κοζάνη

Α.Π.Ε. = Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος

Β.Δ. = Βασικό Διάγραμμα

Ε.Ε. = Ευρωπαϊκή Ένωση

Ε.Ο.Ε. = Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα

Ε.Ο.Τ. = Ελληνικός Οργανισμός Τυποποίησης

Ε.Υ.Η.Α. = Ελληνική Τράπεζα Βιομηχανικής Ανάπτυξης

Ε.Σ.Υ.Ε. = Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδας

Κ.Π.Σ. = Κοινωνικό Παιδικό Σημείο

Μ.Ο.Π. = Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα

Μ.Π.Ε. = Μείζον Περιβαλλοντική Εκπαίδευση

Ν. = Νόμος

Ο.Η.Ε. = Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών

Ο.Τ.Α. = Οργανισμός Τοπικής Αυτοδιοίκησης

Π.Δ. = Προεδρικό Διάταγμα

Τ.Ε.Δ.Κ. = Τοπική Ένωση Δήμων και Κοινοτήτων

Τ.Ε.Ι. = Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα

Υ.Π.Ε.Θ. = Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων

Υ.Π.Ε.Χ.Δ.Ε. = Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων

Φ.Ε.Χ. = Φύλλο Εργασίας της Καθημερινής

Γ.Υ.Π.Ο.Μ. = Γενική Γραμματεία Περιβάλλοντος της Μοναχίας

W.W.F. = World Wildlife Fund

II. ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΕΠ = Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν

Α.Ν.= Αναλυτικός Νόμος

ΑΝ.ΚΟ = Αναπτυξιακή Κοζάνης

ΑΤΕ = Αγροτική Τράπεζα Ελλάδας

Β.Δ.= Βασιλικό Διάταγμα

Ε.Ε.= Ευρωπαϊκή Ένωση

Ε.Ο.Κ.= Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα

Ε.Ο.Τ.= Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού

Ε.Τ.Β.Α= Ελληνική Τράπεζα Βιομηχανικής Ανάπτυξης

Ε.Σ.Υ.Ε.= Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδας

Κ.Π.Σ.= Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης

Μ.Ο.Π.= Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα

Μ.Π.Ε.= Μελέτες Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων

Ν.= Νόμος

Ο.Η.Ε = Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών

Ο.Τ.Α.= Οργανισμός Τοπικής Αυτοδιοίκησης

Π.Δ.= Προεδρικό Διάταγμα

Τ.Ε.Δ.Κ.= Τοπική Ένωση Δήμων και Κοινοτήτων

Τ.Ε.Ι.= Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα

Υ.Π.Ε.ΠΘ = Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων

Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε.= Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων

Φ.Ε.Κ.= Φύλλο Εφημερίδας της Κυβερνήσεως

FYROM = Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας

W.W.F = World Wildlife Fund

III. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α' ΕΛΛΗΝΙΚΗ

1. Αδαμακόπουλος Τ. και Ματσούκα Π., *Μελέτη και Διαχείριση της φύσης και των φυσικών πόρων της Πίνδου*, Δήμος Γρεβενών, Γρεβενά 1991
2. Αδαμακόπουλος Τ. και Ματσούκα Π., *Πίνδος-Γρεβενά*, Κάπον, Αθήνα 2001
3. Αποστολόπουλος Κ. *Εισαγωγή στην Αγροτική Οικιακή Οικονομία*, Πανεπιστημιακές σημειώσεις, Αθήνα 1999
4. Αποστολόπουλος, κ.α', *Εναλλακτικός τουρισμός*, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Αθήνα 2001
5. Αστέρης Δ., *Ταξινόμηση Ελληνικών Εδαφών*, Γενική Διεύθυνση Δασών, Διεύθυνση Ορεινής Υδρονομίας και Αναδασώσεων. Αυτοτελείς Εκδόσεις της Υπηρεσίας Δασικών Εφαρμογών και Εκπαιδεύσεως, Αρ.34.
6. Bérard V., *Οδοιπορικό στη Μακεδονία*, μετάφραση Μ. Λυκούδης, Αθήνα 1987
7. Δημόπουλος Δ. Π., *Περιβαλλοντική Βιολογία*, Πανεπιστημιακές σημειώσεις, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα 2001
8. Δημητρόπουλος Ν. και Θωμάς Θ., *Διερεύνηση των τάσεων ζήτησης αναψυχής στον Εθνικό Δρυμό Πίνδου-Βάλια Κάλντα*, Πτυχιακή εργασία, Τμήμα Δασοπονίας ΤΕΙ Λάρισας, Παράρτημα Καρδίτσας, 1994
9. Διεύθυνση Γεωργίας Γρεβενών, *Κτηνοτροφικό κεφάλαιο κοινοτήτων της*, Γρεβενά 1994
10. Διεύθυνση Δασών Γρεβενών, *Εθνικός Δρυμός Πίνδου*, Εκδ. Φυλ. Διεύθυνσης Δασών Γρεβενών, 1995
11. Ενισλειδής Χρ., *Η Πίνδος και τα χωριά της*, Εκδοτική Αθηνών, 1996.
12. Emberlin J.C., *Εισαγωγή στην οικολογία*, Μετάφραση Μελιάδου Αλεξάνδρα, Εκδόσεις Τυπωθήτω, Αθήνα 1996
13. Ε.Σ.Υ.Ε., *Αποτελέσματα απογραφής Γεωργίας – Κτηνοτροφίας*, Αθήνα 2001
14. Κομηνός, Παναγιωτοπούλου, *Στοιχεία για το λύγκα (Lynx lynx) στη Βόρεια Πίνδο*, Πρόγραμμα απογραφής πανίδας και βιοτόπων Ελλάδας. Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα 1991

15. Μαντάς Σπ., *Τα Ηπειρώτικα γεφύρια*, Τεχνικές Εκδόσεις /Λαϊκό Πολύπτυχο, Αθήνα 1984
16. Μουντράκης Δ., *Γεωλογία της Ελλάδας*. University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 1985
17. Μπίρκας Κ., *Αετοφωλιά της Πίνδου*, Έλλα, Λάρισα 1998.
18. Μπίρκας Κ., *Η ωραία Πίνδος*, Έλλα, Λάρισα 1992.
19. Μπουσχότεν Ρ., *Ανάποδα χρόνια, συλλογική μνήμη και Ιστορία στο Ζιάκα Γρεβενών*, Πλέθρον, Αθήνα 1997
20. Νιτσιάκος Β., *Οι Ορεινές Κοινότητες της Βόρειας Πίνδου*, Πλέθρον, Αθήνα 1995.
21. Νιτσιάκος Β., Αράπογλου Μ., Λαϊτσος Στ., *Το Περιβόλι της Πίνδου*, Εξωραϊστικός Εκπολιτιστικός Σύλλογος Περιβολίου, Αθήνα 1995.
22. Παυλόπουλος Κ., *Εφαρμοσμένη Οικολογία*, Πανεπιστημιακές σημειώσεις, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα 1998
23. Σαράντης Γ., *Το χωριό Περιβόλι*, Θεσσαλονίκη 1990.
24. Συμβούλιο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, *1992 Οδηγία 92/43/ΕΟΚ της 21^{ης} Μαΐου 1992 για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας*
25. Σφήκας Γ., Τσουνής Γ., *Οικοτουριστικός οδηγός της Ελλάδας*, Γ. Γ. Νέας Γενιάς – Ελληνική Εταιρία Προστασίας της Φύσης, Αθήνα 1993
26. Τ.Ε.Δ.Κ., Γρεβενών, *Ο Εθνικός Δρυμός Πίνδου*, Η νέα Οικολογία, Ιανουάριος 1996
27. Τσιόντσης Α., *Μετεωρολογικά Στοιχεία Δασικών Μετεωρολογικών Σταθμών Βόρειας Ελλάδας*, Θεσσαλονίκη 1995
28. Τσότσος Γ., *Μακεδονικά Γεφύρια*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1997.
29. Τσουνής Γ., Μαλακού Μ., Ravasini Μ., *Μελέτη της πανίδας του Εθνικού Δρυμού Πίνδου*, Ελληνική Εταιρία Προστασίας της Φύσης, Αθήνα 1995
30. Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε., *Μελέτη Οικολογική – Χωροταξική χαρακτηριστικών οικοσυστημάτων ορεινών όγκων Βόρειας Πίνδου*, Αθήνα. 1992
31. Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε., *Αναγνώριση και αξιολόγηση βιοτόπων ορνιθοπανίδας*, 'Βιότοπος Βόρα. Πρόγραμμα ENVIREG, Αθήνα, 1995
32. Χονδρογιάννη-Μετόκη Α., *Από την έρευνα στην παραποτάμια – παραλίμνια περιοχή του Αλιάκμονα*, ΑΕΜΘ 4, 1990.

33. Χατζησταύθης Αθανάσιος, Ισπικούδης Ιωάννης, *Προστασία της Φύσης και Αρχιτεκτονική τοπίου*, Εκδόσεις Γιαχούδη- Γιαπουλή, Αθήνα 1992
34. Χαλκός Εμμ. Γεώργιος, *Στατιστική: Θεωρία, εφαρμογές και χρήση στατιστικών προγραμμάτων σε Η/Υ*, Τυπωθύτω, Αθήνα 2000

Β΄ ΠΕΡΙΟΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

1. Αβτζής Ν., Διαμαντής Σ., 1988. Έντομα και μύκητες των εθνικών δρυμών Ολύμπου, Πίνδου, Πρεσπών και διατηρητέου δάσους Φρακτού-Δράμας. Δασική Έρευνα, Τόμος ΙΧ, τεύχος 2, σελ.67-75.
2. Τρακόλης Δ., Οι Εθνικοί Δρυμοί και οι άλλες προστατευόμενες φυσικές περιοχές της χώρας μας. Διαχρονική πορεία, προβληματισμοί και προτάσεις για την οργάνωσή τους. Γεωτεχνική Ενημέρωση, τεύχος 61, σελ. 51-59.
3. Βέργος Σ., 1995. Σε κίνδυνο πάλι ο Εθνικός Δρυμός της Πίνδου-Βάλια Κάλντα. Γεωτεχνική Ενημέρωση, τεύχος 74, σελ. 41-43.

Γ΄ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ

1. Β.Δ. 487/1966, ΦΕΚ. 120 τ.Α΄, Περί Εθνικών Δρυμών
2. Ν.1650/1986, ΦΕΚ. 60 τ. Α΄, Για την προστασία του περιβάλλοντος

Δ΄ ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

1. Mowforth Martin / Mont Alan, *Tourism and Sustainability*, Rutledge, London 1998,
2. Ntosh/ Goelder/ Ritche, *Tourism Principles, Practices, Philosophies*, Canada 1995
3. Smith L. Valene, Eadington R. William, *Tourism alternatives*, Chichester, 1994
4. Tyler Miller, JR., *Living in the Environmental* , Wadsworth Publishing, New York 1996

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

Όμοιότητα

Όμοιότητα

Όμοιότητα

Όμοιότητα

Όμοιότητα

Όμοιότητα

Όμοιότητα

Όμοιότητα

Όμοιότητα

Όμοιότητα

Όμοιότητα

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α΄ : ΧΑΡΤΕΣ

Όμοιότητα

Όμοιότητα

Όμοιότητα

Όμοιότητα

Όμοιότητα

Όμοιότητα

Όμοιότητα

Όμοιότητα

Όμοιότητα

Όμοιότητα

Όμοιότητα

Όμοιότητα

Όμοιότητα

Όμοιότητα

Όμοιότητα

Όμοιότητα

Όμοιότητα

Όμοιότητα

Όμοιότητα

Όμοιότητα

Όμοιότητα

Όμοιότητα

Όμοιότητα

Όμοιότητα

Όμοιότητα

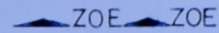
Όμοιότητα

Όμοιότητα

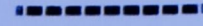
Όμοιότητα

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

Ορια Ζ.Ο.Ε.

Οριο εγκεκριμένου σχεδίου

Γεωργική γη κοινή

Περιοχή με δυνατότητα μελλοντικής
οικιστικής ανάπτυξης

Κατοικίες

Περιοχή επαγγελματικών δραστηριοτήτων

Περιοχή αναψυχής, ψυχαγωγίας, τουρισμού
και εκτροφείου θηραμάτωνΠεριοχή γεωργικών, κτηνοτροφικών και
δασικών χρήσεων

Αμεση Ζώνη Επιρροής

ΚΤΕΟ

ΣΙΛΟ ΚΥΔΕΠ

Εξοχικό Κέντρο

Συνεργείο Φορτηγών

Αντλιοστάσιο

Σφαγεία

Ετοιμο μπετόν

Γεωργικά μηχανήματα

"Πίνδος" Εργοστάσιο επεξεργασίας μοριοσανίδων

Βουστάσιο

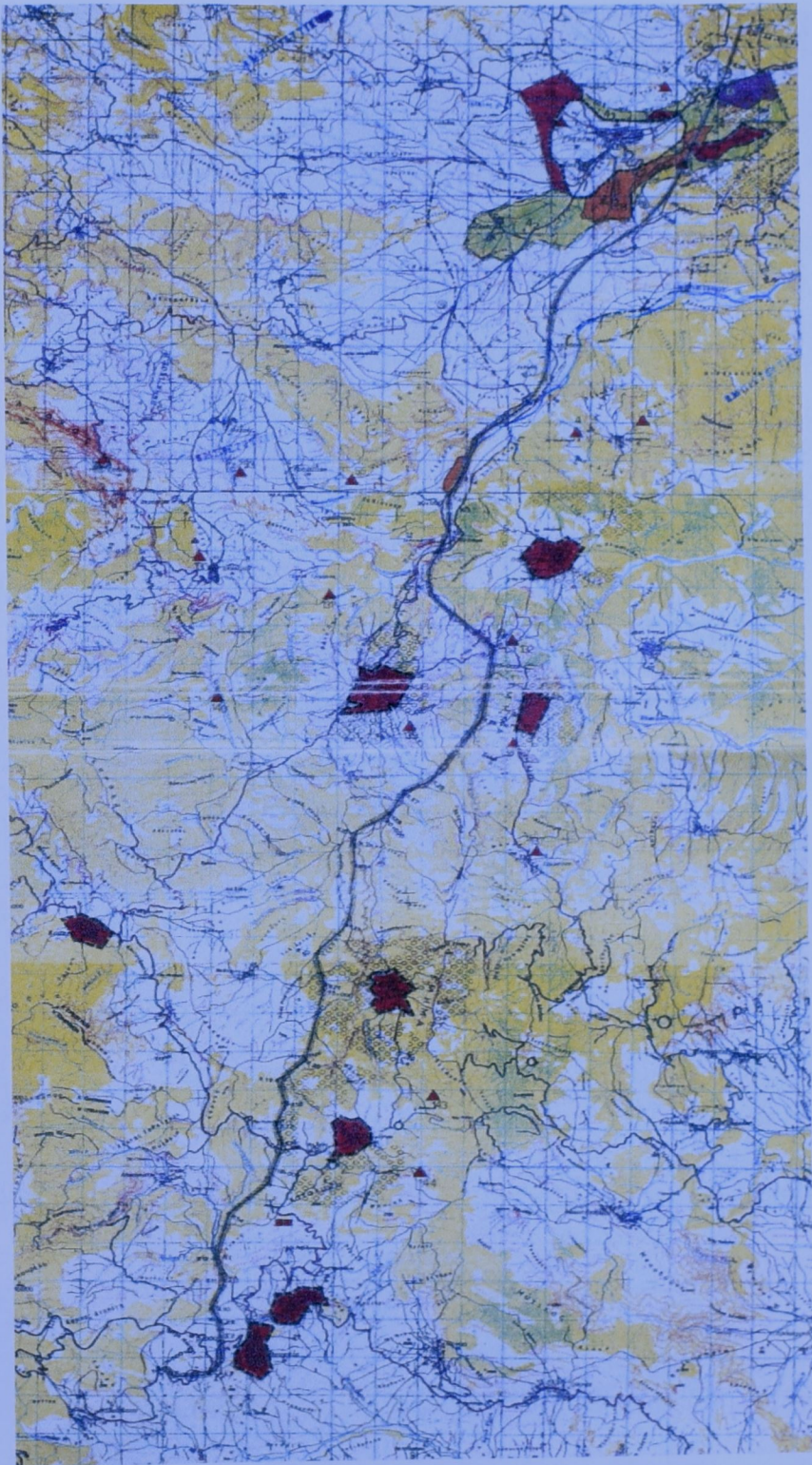
Χοιροστάσιο

Αρχαιολογικοί χώροι

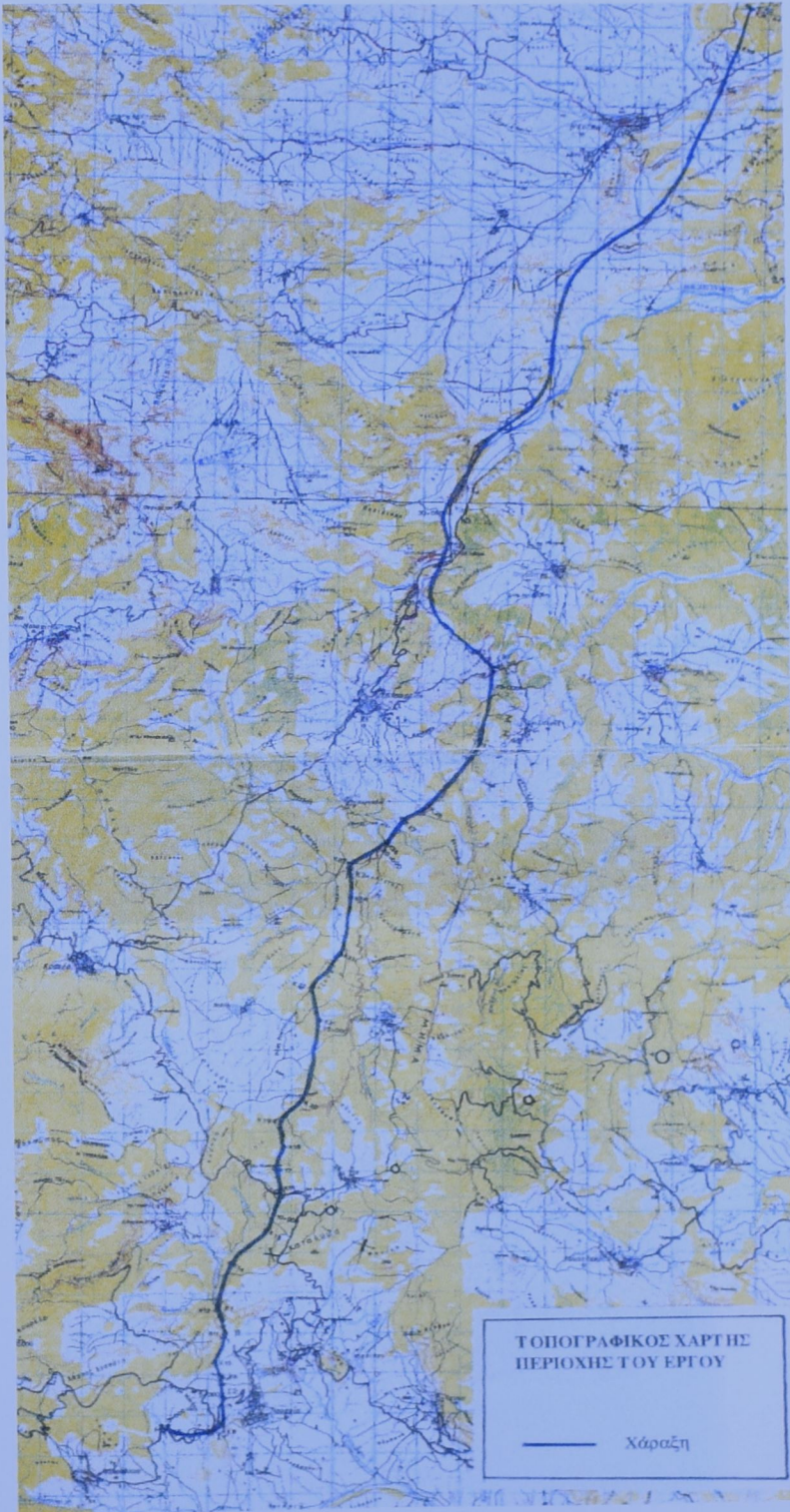
Χάρτης 2: Χρήσεις γης

Χάρτης 3: Εθνικός Δρυμός Πίνδου

Χάρτης 4: Χάραξη Εγνατίας οδού

Χάρτης 5: Προστατευόμενες περιοχές στο Νομό

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β' : ΕΙΚΟΝΕΣ

Εικόνα 1: Τμήμα της οροσειράς της Πίνδου

Εικόνα 2: Περιδοτίτης

Εικόνα 3: Λύγκος, συστάδα Μαυροπεύκων

Εικόνα 4: Μυκογλωρίδα

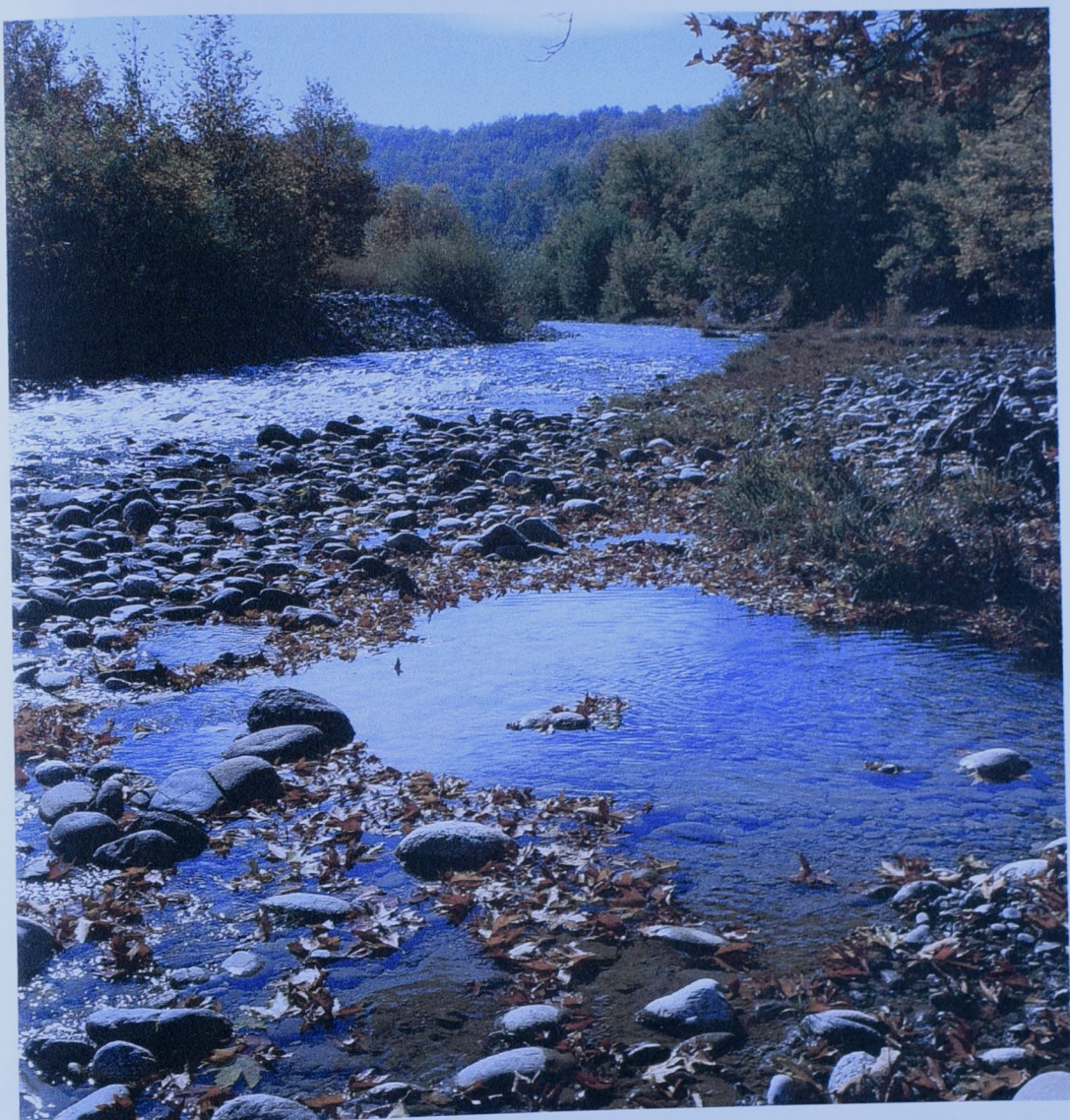

Εικόνα 5: Λύκος

Εικόνα 6: Βασιλαετός

Εικόνα 7: Βενέτικος

Εικόνα 8: Το γεφύρι της Λιάτισσας

Εικόνα 9: Καφέ αρκούδα

Εικόνα 10: Βίδρα

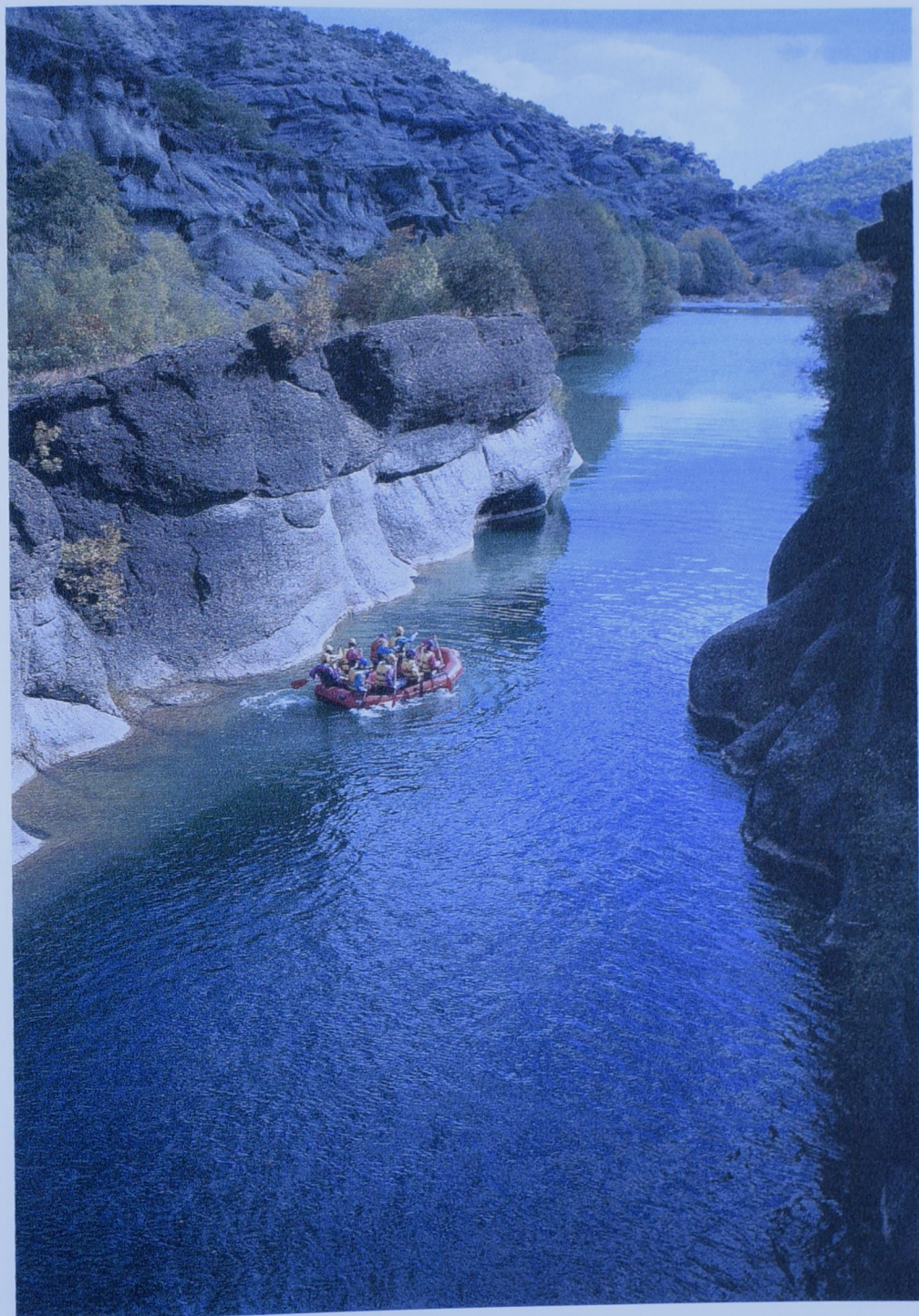

Εικόνα 11: Ζευγάρι σταχτοτσικνιάδων

Εικόνα12: Αλεία στο Βενέτικο

Εικόνα 13: Ράφτινγκ στο Βενέτικο

Εικόνα 14: Χιονοδρομικό κέντρο Βασιλίτσας

Εικόνα 15: Το γεφύρι Αζίζ Αγά

Εικόνα 16 : Αγροτουριστικό κατάλυμα στο Νομό

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ
ΤΕΤΡΑΜΕΤΑΚΤΗ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΟΛΟΓΙΑΣ

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

«Οι Πέντε Μερικές Τετράμετα από Ν. Γαβριήλ»

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ' : ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ

ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΙΑΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΟΙΚΟΛΟΓΙΑΣ

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

« Οι Ήπιες Μορφές Τουρισμού στο Ν. Γρεβενών »

Σας παρακαλούμε διαβάστε προσεκτικά τις παρακάτω ερωτήσεις και σημειώστε ένα (X) στο τετραγωνάκι που αντιστοιχεί με την απάντηση που σας εκφράζει .Οι απαντήσεις είναι 100% εμπιστευτικές και θα χρησιμοποιηθούν μόνο για ερευνητικούς σκοπούς. Σας παρακαλούμε να απαντήσετε σε όλες τις ερωτήσεις.

Σας ευχαριστούμε εκ των προτέρων
για την συμμετοχή σας .

ΜΕΡΟΣ 1: Δημογραφικά στοιχεία

1. ΦΥΛΟ: Άντρας ☐ 1 Γυναίκα ☐ 2

2. ΗΛΙΚΙΑ:

18-25 ☐ 1

26-35 ☐ 2

36-45 ☐ 3

46-60 ☐ 4

60 και άνω ☐ 5

3. ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ:

Αναλφάβητος ☐ 1

Στοιχειώδης (Δημοτικό) ☐ 2

Μέση (Γυμνάσιο-Λύκειο) ☐ 3

Ανώτερη (ΚΑΤΕΕ, ΤΕΙ, ΙΕΚ) ☐ 4

Ανώτατη (ΑΕΙ) ☐ 5

Μεταπτυχιακές σπουδές ☐ 6

4. ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ:

Άγαμος-η ☐ 1

Έγγαμος-η με παιδιά ☐ 2

Έγγαμος-η χωρίς παιδιά ☐ 3

Χήρος-α ☐ 4

Διαζευγμένος-η / Εν διαστάσει ☐ 5

Συμβίωση ☐ 6

5. ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΑΙΔΙΩΝ:

ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΩΝ ΜΕΛΩΝ:

6. ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ:

	Απασχόληση			
	1 ^η	2 ^η	3 ^η	
Ελεύθερος Επαγγελματίας	☐	☐	☐	1
Ιδιωτικός Υπάλληλος	☐	☐	☐	2
Αγρότης	☐	☐	☐	3
Δημόσιος υπάλληλος	☐	☐	☐	4
Εργάτης	☐	☐	☐	5
Συνταξιούχος	☐	☐	☐	6
Οικιακά	☐	☐	☐	7
Άνεργος-η	☐	☐	☐	8
Άλλο	☐	☐	☐	9 Προσδιορίστε:

7. ΜΗΝΙΑΙΟ ΔΙΑΘΕΣΙΜΟ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ:

	Απασχόληση			
	1 ^η	2 ^η	3 ^η	
0-300.000	☐	☐	☐	1
300.000-400.000	☐	☐	☐	2
400.000-500.000	☐	☐	☐	3
500.000-600.000	☐	☐	☐	4
600.000 και πάνω	☐	☐	☐	5

ΜΕΡΟΣ 2 : Ειδικές ερωτήσεις για τους κατόχους
αγροτουριστικών καταλυμάτων

8. Σε ποια περιοχή/ χωριό βρίσκεται το αγροτουριστικό/ οικοτουριστικό κατάλυμα σας;

9. Πόσα χρόνια ασχολείστε με τον Αγροτουρισμό/ οικοτουρισμό;

0-3	☐ 1	7-9	☐ 4
3-5	☐ 2	9 και πάνω	☐ 5
5-7	☐ 3		

10. Πόσα δωμάτια διαθέτετε;

11. Πόσα μέλη της οικογένειάς σας απασχολούνται;

12. Πόσες ώρες απασχολούνται περίπου;

13. Είναι η απασχόληση σας εποχική;   ΝΑΙ   ☐   ΟΧΙ   ☐

14. Αν ναι πόσους μήνες ;

0-3 ☐ 1   3-6 ☐ 2   6-9 ☐ 3   9-12 ☐ 4

15. Ποιος είναι ο αριθμός των τουριστών που δέχετε τον χρόνο;

16. Οι περισσότεροι τουρίστες έρχονται από : Εξωτερικό ☐   Ελλάδα ☐

17. Ποιας ηλικίας κυρίως είναι οι τουρίστες που δέχετε;

Νέοι (0-35) ☐ 1   Μεσήλικες (36-60) ☐ 2   Ηλικιωμένοι (60 και άνω) ☐ 3
 Όλες ☐ 4

18. Ποια είναι τα ενδιαφέροντα των τουριστών;

Φυσικό περιβάλλον ☐ 1   Αρχαιολογικοί χώροι ☐ 2
 Χειμερινές δραστηριότητες ☐ 3   Θερινές δραστηριότητες ☐ 4
 Πολιτιστικές εκδηλώσεις ☐ 4

19. Νομίζετε ότι χρειάζεστε επιμόρφωση; ΝΑΙ ☐ 1 ΟΧΙ ☐ 2

20. Αν ναι σε ποιο θέμα;

21. Γνωρίζετε κάποια ξένη γλώσσα; ΝΑΙ ☐ 1 ΟΧΙ ☐ 2

22. Αν όχι νομίζετε ότι σας χρειάζεται; ΝΑΙ ☐ 1 ΟΧΙ ☐ 2

23. Αν ναι ποια γλώσσα γνωρίζετε;

Αγγλική ☐ 1

Γερμανική ☐ 2

Ιταλική ☐ 3

Γαλλική ☐ 4

Άλλο ☐ 5 Προσδιορίστε .....

24. Υπάρχει βελτίωση του εισοδήματός σας από τον Αγροτουρισμό/ οικοτουρισμό;

ΜΙΚΡΗ ☐ 1 ΑΡΚΕΤΗ ☐ 2 ΜΕΓΑΛΗ ☐ 3

25. Προωθούνται τα τοπικά προϊόντα μέσω του Αγροτουρισμού/ οικοτουρισμού;

ΝΑΙ ☐ 1 ΟΧΙ ☐ 2

26. Έχετε χρηματοδοτηθεί από κάποιο φορέα; ΝΑΙ ☐ 1 ΟΧΙ ☐ 2

27. Αν ναι από ποιόν;

Κοινοτικά πλαίσια στήριξης ☐ 1 Προσδιορίστε.....

ΟΤΑ ☐ 2

Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος ☐ 3

ΥΠΕΧΩΔΕ ☐ 4

Άλλο ☐ 5 Προσδιορίστε.....

28. Διαφημίζετε τα καταλύματα σας ; ΝΑΙ ☐ 1 ΟΧΙ ☐ 2

29. Αν ναι με ποιόν τρόπο; Τηλεόραση ☐ 1

Ραδιόφωνο ☐ 2

Τύπος ☐ 3

Αφίσες ☐ 4

Διαδίκτυο ☐ 5

31. Προσφέρετε πρόγευμα; ΝΑΙ ☐ 1 ΟΧΙ ☐ 2

32. Ποια είναι κατά την γνώμη σας η προοπτική του Αγροτουρισμού/ οικοτουρισμού στην χώρα μας;

ΟΧΙ ΚΑΛΗ ☐ 1 ΚΑΛΗ ☐ 2 ΠΟΛΥ ΚΑΛΗ ☐ 3

33. Γειτνιάζουν με κάποιο οικοσύστημα τα καταλύματα σας; ΝΑΙ ☐ 1 ΟΧΙ ☐ 2

34. Αν ναι με ποιο; (μπορείτε να δώσετε πάνω από 1 απάντηση)

Βάλια Κάλντα ☐ 1 Βενέτης ☐ 2 Αώος ☐ 3 Όρλιακας ☐ 4 Βασιλίτσα ☐ 5

Άλλο ☐ 6 Προσδιορίστε .....

35. Που διαθέτετε τα απορρίμματα σας ; Φυσικός αποδέχτης ☐ 1

Χωράφι ☐ 2

Χωματερή ☐ 3

Άλλο ☐ 4 Προσδιορίστε....

36. Με ποιόν τρόπο διαθέτετε τα απορρίμματα σας; Συλλογή από τον Δήμο ☐ 1

Συλλογή από τον ίδιο ☐ 2

Άλλο ☐ 3

Προσδιορίστε.....

ΜΕΡΟΣ 3: Ειδικές ερωτήσεις για τους κατόχους**οικοτουριστικών γραφείων**

8. Σε ποια περιοχή/ χωριό βρίσκεται το οικοτουριστικό σας γραφείο;
9. Πόσα χρόνια ασχολείστε με τον Αγροτουρισμό/ οικοτουρισμό;
0-3	☐ 1	7-9	☐ 4
3-5	☐ 2	9 και πάνω	☐ 5
5-7	☐ 3		
10. Είναι η απασχόληση σας εποχική;   ΝΑΙ ☐ 1   ΟΧ ☐ 2
11. Αν ναι πόσους μήνες ;
0-3	☐ 1	3-6	☐ 2	6-9	☐ 3	9-12	☐ 4
12. Ποιος είναι ο αριθμός των τουριστών που δέχεστε τον χρόνο;
13. Οι περισσότεροι τουρίστες έρχονται από : Εξωτερικό ☐ 1   Ελλάδα ☐ 2
14. Ποιας ηλικίας κυρίως είναι οι τουρίστες που δέχεστε;
- Νέοι (0-35) ☐ 1   Μεσήλικες (36-60) ☐ 2   Ηλικιωμένοι (60 και άνω) ☐ 3
15. Υπάρχει βελτίωση του εισοδήματος σας από τον Αγροτουρισμό/ οικοτουρισμό;
- ΜΙΚΡΗ ☐ 1   ΑΡΚΕΤΗ ☐ 2   ΜΕΓΑΛΗ ☐ 3
16. Έχετε χρηματοδοτηθεί από κάποιο φορέα;   ΝΑΙ ☐ 1   ΟΧΙ ☐ 2
17. Αν ναι από ποιόν;
- Κοινοτικά πλαίσια στήριξης ☐ 1
- ΟΤΑ ☐ 2
- Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος ☐ 3
- ΥΠΕΧΩΔΕ ☐ 4
- Άλλο ☐ 5   Προσδιορίστε 1862
18. Διαφημίζετε το γραφείο σας;   ΝΑΙ ☐ 1   ΟΧΙ ☐ 2

19. Αν ναι πώς;

20. Απασχολείται προσωπικό; ΝΑΙ ☐ 1 ΟΧΙ ☐ 2

21. Αν ναι πόσα άτομα;

22. Ποίες δραστηριότητες προτιμούν περισσότερο οι πελάτες σας;

Ορειβασία ☐ 1

Καγιάκ ☐ 2

Ορεινή πεζοπορία ☐ 3

Χιονοδρομία ☐ 4

Ράφτινγκ ☐ 5

Ψάρεμα ☐ 6

Ορειβατικό σκί ☐ 7

Παρατήρηση άγριας ζωής ☐ 8

Άλλο ☐ 9 Προσδιορίστε.....

23. Οι πελάτες σας προτιμούν τη διαμονή σε:

Αγροτουριστικά/ οικοτουριστικά καταλύματα ☐ 1

Ξενοδοχεία ☐ 2

Καταφύγια ☐ 3

24. Συνεργάζεστε με ιδιοκτήτες αγροτουριστικών/ οικοτουριστικών καταλυμάτων;

ΝΑΙ ☐ 1 ΟΧΙ ☐ 2

25. Πιστεύετε ότι η Εγνατία οδός θα επηρεάσει θετικά τον Οικοτουρισμό στον Νομό;

ΝΑΙ ☐ 1 ΟΧΙ ☐ 2

26. Ποια κατά τη γνώμη σας είναι η προοπτική του Οικοτουρισμού στη χώρα μας;

ΟΧΙ ΚΑΛΗ ☐ 1 ΚΑΛΗ ☐ 2 ΠΟΛΥ ΚΑΛΗ ☐ 3

**ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Δ΄: ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ-
ΜΝΗΜΕΙΑ**

• Δήμος Γρεβενών

- Ελληνιστικός οικισμός στη θέση 'Άγιος Αθανάσιος' σε απόσταση 1,5 χιλιόμετρα περίπου ανατολικά των Γρεβενών.
- Οικισμός της εποχής του Χαλκού στη θέση 'Προφήτης Ηλίας', στο χωριό Αγάπη.
- Προϊστορικός οικισμός στη θέση 'Ίσιωμα', στο χωριό Αγάπη.
- Οικισμός της εποχής του Χαλκού, Μυκηναϊκής, Ελληνιστικής και Ρωμαϊκής εποχής στη θέση 'Άγιος Ιωάννης', στο χωριό Αγάπη.
- Οικισμός της Κλασικής, Ελληνιστικής και Ρωμαϊκής εποχής στη θέση 'Βάσες', στο χωριό Φελλίον.
- Νεολιθικός οικισμός στη θέση 'Γρίβες', στο χωριό Φελλίον.
- Οικισμός της Κλασικής, Ελληνιστικής και Ρωμαϊκής εποχής στη θέση 'Άγιος Νικόλαος', στο χωριό Φελλίον.
- Οικισμός της εποχής του Σιδήρου στη θέση 'Κάστρο Αγίων Αποστόλων', στο χωριό Φελλίον.
- Ελληνιστικός και Ρωμαϊκός οικισμός στη θέση 'Παλαιόκαστρο', στο χωριό Ελευθεροχώρι.
- Οικισμός της Αρχαιότερης Νεολιθικής περιόδου στη θέση 'Άγιοι Θεόδωροι', στο χωριό Δεσπότης.
- Οικισμός της Αρχαιότερης Νεολιθικής περιόδου στη θέση 'Αγία Παρασκευή', στο χωριό Δεσπότης.
- Ρωμαϊκός οικισμός στη θέση 'Προφήτης Ηλίας', στο χωριό Αιμιλιανός.
- Ρωμαϊκός οικισμός στη θέση 'Άγιος Αθανάσιος' στο χωριό Αιμιλιανός.
- Ελληνιστικός και Ρωμαϊκός οικισμός στη θέση 'Άγιος Νικόλαος', στο χωριό Αιμιλιανός.

• Δήμος Γόργιανης

- Ελληνιστικός και Ρωμαϊκός οικισμός στη θέση 'Υψηλό Καστράκι', στο χωριό Πηγαδίτσα.
- Ρωμαϊκός οικισμός στη θέση 'Σκίπτσι', στο χωριό Κηπουρείο.
- Ελληνιστικός και Ρωμαϊκός οικισμός στη θέση 'Άγιος Γεώργιος', στο χωριό Κηπουρείο.

• Δήμος Θεοδώρου Ζιάκα

- ο Ελληνιστικός και Ρωμαϊκός οικισμός στη θέση 'Πέρδικα', στο χωριό Μαυραναίοι.
- ο Νεολιθικός οικισμός στη θέση 'Παναγιά', στο χωριό Μαυραναίοι.
- ο Νεολιθικός οικισμός στη θέση 'Τζαμί', στο χωριό Μαυραναίοι.
- ο Ρωμαϊκός οικισμός στη θέση 'Παλαιομονάστηρο', στο χωριό Μαυραναίοι.
- ο Οικισμός της εποχής του Χαλκού στην περιοχή 'Προφήτης Ηλίας', στο χωριό Κοσμάτι.
- ο Προϊστορικός και Ρωμαϊκός οικισμός στη θέση 'Άγιοι Απόστολοι', στο χωριό Κοσμάτι.
- ο Προϊστορικός οικισμός στη θέση 'Άγιος Αθανάσιος', στο χωριό Κοσμάτι.
- ο Οικισμός της εποχής του Σιδήρου στη θέση 'Κούλια', στο χωριό Σπήλαιο.
- ο Οικισμός της εποχής του Σιδήρου στη θέση 'Καταφίκι', στο χωριό Τρίκωμο.
- ο Ρωμαϊκός οικισμός στη θέση 'Παλαιοχώρι', στο χωριό Τρίκωμο.
- ο Οικισμός και περιοχή γύρω από το Σπήλαιο ο οποίος έχει κηρυχθεί: Ιστορικός και ιδιαίτερου φυσικού κάλλους περικλειόμενος από την κοιλάδα του Βενέτικου ποταμού

Δήμος – Κοινότητα	Μνημείο
Καλόχι	Ιερός Ναός Αγίου Αθανασίου
Κηπουρείο	Γέφυρα Σταυροποτάμου
Κοσμάτι	Γέφυρα Σπανού
Κοσμάτι	Ιερός Ναός Αγίου Νικολάου
Μαυραναίοι	Ιερός Ναός Αγίου Δημητρίου
Σπήλαιο	Γέφυρα Κουτσογιάννης
Σπήλαιο	Γέφυρα Λιάτισσας
Σπήλαιο	Γέφυρα Πορτίτσας
Σπήλαιο	Ιερά Μονή Κοιμήσεως Θεοτόκου
Σπήλαιο	Ακρόπολη- Κάστρο
Τρίκωμο	Γέφυρα Αζίς Αγά
Τρίκωμο	Γέφυρα Καγκέλια

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ
ΓΡΕΒΕΝΩΝ
ΔΙΟΥΤΥΝΟΛΑΤΕΛΙΚΕΣ ΑΝΑΤΟΛΕΣ
ΓΡΕΒΕΝΩΝ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ
ΓΡΕΒΕΝΩΝ
ΔΙΟΥΤΥΝΟΛΑΤΕΛΙΚΕΣ ΑΝΑΤΟΛΕΣ
ΓΡΕΒΕΝΩΝ

**ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ε': ΑΙΤΗΣΗ ΓΙΑ ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
LEADER II**

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ
Γ Ρ Ε Β Ε Ν Ω Ν
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
Γ Ρ Ε Β Ε Ν Ω Ν

Β Ε Β Α Ι Ω Σ Η Π Ε Ρ Α Ι Ω Σ Η Σ Ε Ρ Γ Ο Υ

Βεβαιώνεται ότι το έργο .....που είναι
.....ενταγμένο στο Π.Ε.Π. Δυτικής Μακεδονίας, Υποπρόγραμμα .....Μέτρο.....
με προϋπολογισμό περαίωσης [τρίμηνο περαίωσης] .....
δρχ., με φορέα χρηματοδότησης .....
Και φορέα υλοποίησης .....
Αποπερατώθηκε και έχει λειτουργική αυτοτέλεια.

Η ημερομηνία οριστικής παραλαβής του έργου είναι η εξής: .....

Το κόστος κατασκευής του έργου ανήλθε στο ποσό των .....
Δρχ., και δεν απαιτείται καμία επιπλέον δαπάνη.

Η βεβαίωση περαίωσης εκδίδεται μετά την ολοκλήρωση όλων των εργασιών του
Έργου.

Ημερομηνία : .....

Ο Δ/ΝΤΗΣ ΑΓΡ/ΚΗΣ ΑΝ/ΞΗΣ

Νικ. Παπαγεωργίου

352.13 ΣΥΓ
ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕ-
ΡΕΙΑΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ.

1989

1444

**ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ**

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Υπερ.Βιβ/κης Χαροκόπειου Παν/μίου.954916

* 1 0 1 5 5 *

HU

